

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЧВАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ІННОВАЦІЙНОЇ
ОСВІТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН**

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*Методичні рекомендації
для самостійної та індивідуальної роботи
(для здобувачів вищої освіти 1 курсу денної форми навчання
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти)*

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Заслуженого юриста України
Лариси НАЛИВАЙКО

Дніпро – 2022

УДК 340.1
Т 33

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 19.05.2022 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

БОБРОВНИК Світлана, завідувач кафедри теорії та історії права та держави Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України;

КУЧУК Андрій, професор кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, доктор юридичних наук, професор.

УКЛАДАЧІ:

НАЛИВАЙКО Лариса, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

ЧЕШК-ТРЕГУБЕНКО Ольга, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

ГОРБАЛІНСЬКИЙ Володимир, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

МІНАКОВА Євгенія, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

РИБАЛКІН Андрій, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

ЛЕБЕДЄВА Юлія, викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Т 33 Теорія держави і права: метод. рек. для самост. та індивід. роботи (для здобувачів вищої освіти 1 курсу денної форми навчання ННІПО)/ Кол. авт.; за заг. ред. д.ю.н., проф., Заслуженого юриста України Л. Р. Наливайко (2-ге вид.). Дніпро : ДДУВС, 2022. 260 с.

Методичні рекомендації для самостійної та індивідуальної роботи з тем, передбачених навчальним планом з дисципліни «Теорія держави і права». Для здобувачів вищої освіти та викладачів юридичних закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	9
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	11
ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	14
ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ПОХОДЖЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ.....	27
ТЕМА 3. ФОРМА ДЕРЖАВИ.....	38
ТЕМА 4. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ.....	48
ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ.....	60
ТЕМА 6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВА	72
ТЕМА 7. ДЕМОКРАТИЧНА, СОЦІАЛЬНА, ПРАВОВА ДЕРЖАВА	84
ТЕМА 8. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА	94
ТЕМА 9. ФОРМИ ПРАВА.....	104
ТЕМА 10. ПРАВОТВОРЧІСТЬ. НОРМОТВОРЧА ТЕХНІКА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ	118
ТЕМА 11. СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА	129
ТЕМА 12. ПРАВОВІДНОСИНИ.....	143
ТЕМА 13. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА	156
ТЕМА 14. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА	165
ТЕМА 15. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА. ПРАВОПОРУШЕННЯ	174
ТЕМА 16. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	186
ТЕМА 17. ЗАКОННІСТЬ ТА ПРАВОПОРЯДОК.....	198
ТЕМА 18. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ.....	210
ТЕМА 19. ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС	220
ТЕМА 20. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	231
ТЕМА 21. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ	240
САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	249
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	250
ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	251
СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА».....	253
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ) З КУРСУ «ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»	255

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» є фундаментальною юридичною дисципліною, що посідає важливе місце в системі підготовки майбутніх фахівців-юристів. Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» викладається здобувачам вищої освіти (далі – Здобувач, ЗВО) 1 курсу ННІ ПО Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ протягом 1 та 2 семестрів, що є запорукою глибокого та систематизованого вивчення цієї галузі знань. Цей курс є базовим в системі інших навчальних юридичних дисциплін.

Метою цієї дисципліни є надання здобувачам систематизованого матеріалу в сфері державно-правових явищ. Вивчення цієї навчальної дисципліни передбачає процес усвідомлення здобувачами комплексу загальних базових знань про державно-правові явища, державно-правову організацію суспільства; отримання уявлень про основні категорії, що відображають особливі властивості держави і права; з'ясування закономірностей становлення та розвитку загальнотеоретичної юридичної науки та значення загальнотеоретичних знань для наступної практичної діяльності тощо.

Вивчення дисципліни забезпечує формування компетентностей за освітньою програмою:

Інтегральна компетентність – Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі правничої діяльності.

Загальні компетентності:

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Фахові (спеціальні) компетентності:

СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему.

СК3. Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи.

СК4. Здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини.

СК6. Здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України.

СК7. Здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, трудове право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.

СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини.

СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції.

СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ.

СК14. Здатність до консультивання з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.

СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Передумови для вивчення навчальної дисципліни: теорія держави і права тісно взаємодіє з *теоретичними та історичними юридичними науками*. Так, до групи теоретичних наук відносять: *порівняльне правознавство, філософію та соціологію права*. До групи історичних наук, з якими взаємодіє теорія держави і права, слід віднести *історію вчень про державу і право, історію держави і права*. Теорія держави і права тісно пов'язана з галузевими науками: *конституційне, цивільне, адміністративне, трудове, кримінальне право*.

Теорія держави і права також невідривна від юридичної практики, різні форми та прояви якої безпосередньо вивчаються *прикладними юридичними науками*, такими як судова медицина, судова психіатрія, криміналістика, кримінологія, правова статистика.

Пререквізити та постреквізити дисципліни. Передумови для вивчення навчальної дисципліни: теорія держави і права тісно взаємодіє з *теоретичними та історичними юридичними науками*. Так, до групи теоретичних наук відносять: *порівняльне правознавство, філософію та соціологію права*. До групи історичних наук, з якими взаємодіє теорія держави і права, слід віднести *історію вчень про державу і право, історію держави і права*. Теорія держави і права тісно пов'язана з галузевими науками: *конституційне, цивільне, адміністративне, трудове, кримінальне право*.

Теорія держави і права також невідривна від юридичної практики, різні форми та прояви якої безпосередньо вивчаються *прикладними юридичними науками*, такими як судова медицина, судова психіатрія, криміналістика, кримінологія, правова статистика.

Пререквізити: *основи правознавства, суспільствознавство тощо.*

Постреквізити: «Теорія держави і права» є основою для подальшого вивчення всієї системи правничих навчальних дисциплін (галузевих, міжгалузевих навчальних дисциплін тощо).

Програмні результати навчання:

РН 1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

РН 2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини.

РН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

РН 5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.

РН 6. Оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему.

РН 9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

РН 13. Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

РН 14. Використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для правничої діяльності.

РН 18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.

РН 19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

РН 22. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Самостійна та індивідуальна робота – це робота здобувачів, яка планується та виконується по завданню і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Викладач лише організовує пізнавальну діяльність здобувачів, а здобувачі самостійно здійснюють пізнання.

Самостійна та індивідуальна робота здобувачів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних завдань.

Самостійна та індивідуальна робота здобувачів з навчальної дисципліни «Теорія держави і права» спрямована на забезпечення:

- системності знань та засобів навчання;
- мобільності та критичності мислення;
- оволодіння засобами обробки інформації;
- розвитку здібностей до творчої праці.

Основними функціями самостійної та індивідуальні роботи здобувачів є:

- **пізнавальна функція** – визначається засвоєнням здобувачем систематизованих знань з дисциплін;

- **самостійна функція** – формування вмінь і навичок, самостійного їх оновлення і творчого застосування;
- **прогностична функція** – вміння здобувача вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання;
- **коригуюча функція** визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність;
- **виховна функція** – формування самостійності як риси характеру.

Основними принципами організації самостійної та індивідуальні роботи здобувачів є:

- **принцип інтерактивності**, що визначає необхідність співробітництва здобувачів та обміну інформацією не тільки з викладачем, але і з іншими здобувачами;
- **принцип індивідуалізації навчання**: виявляється в обліку викладачем індивідуальних психологічних особливостей здобувача при здійсненні педагогічного забезпечення самостійної роботи;
- **принцип регламентації навчання**, що відображає необхідність вибору стратегії навчання і планування організації самостійної та індивідуальної роботи здобувача (що включає методичні розробки з самостійної роботи здобувачів);
- **принцип опори на базові знання та вміння**, що передбачає наявність у здобувача мінімальних навичок роботи з технічними засобами, а також уміння раціонально використовувати вільний час для організації самостійної та індивідуальної роботи;
- **принцип випереджального навчання**, що забезпечує спрямованість самостійної та індивідуальної роботи на активізацію, розвиток розумової діяльності здобувача, формування здатності самостійно прогнозувати, вибирати і вирішувати дидактичні завдання, здобувати знання у співпраці з іншими здобувачами з цієї дисципліни;
- **принцип зворотного зв'язку**, що дозволяє своєчасно обговорювати та корегувати проблемні питання по цій дисципліні;
- **принцип науковості**, що дозволяє вирішувати поставлені завдання на сучасному рівні наукових знань;
- **принцип наочності**: передбачає представляти інформацію в доступному вигляді;
- **принцип зв'язку теорії з практикою**: надає можливість вирішувати ситуаційні задачі;
- **принцип доступності і посильності самостійної та індивідуальної роботи**;
- **принцип обліку трудомісткості навчальної дисципліни і оптимального планування самостійної та індивідуальної роботи**;
- **принцип міцності засвоєння знань**.

Контроль самостійної та індивідуальні роботи здобувачів включає:

- перевірку мультимедійних презентацій;
- перевірку схем;
- перевірку рефератів;
- перевірку творчого завдання;
- відповіді на тестові питання;
- виконання практичних завдань;
- перевірку словникової роботи;
- перевірку конспекту.

Основні риси навчальної та науково-творчої діяльності, необхідні для успішної роботи фахівця, а також характер навчально-пізнавальних проблем і завдань, що сприяють формуванню цих рис: самостійність; організованість; творчий підхід; дисциплінованість; креативність.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Всього	Кількість годин, відведених на:		
			Лекції	Семінари	Самостійну та індивідуальну роботу
Перший заліковий кредит (1 семестр)					
	Всього	120	30	30	60
1.	Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	14	4	4	6
2.	Поняття, походження, сутність та типологія держави	10	2	2	6
3.	Форма держави	14	4	4	6
4.	Механізм держави	10	2	2	6
5.	Теорія функцій держави	10	2	2	6
6.	Громадянське суспільство, політична система суспільства і держава	10	2	2	6
7.	Демократична, соціальна, правова держава	10	2	2	6
8.	Поняття та сутність права	14	4	4	6
9.	Форми права	14	4	4	6
10.	Правотворчість. Нормотворча техніка. Систематизація нормативно-правових актів	14	4	4	6
	Форми підсумкового контролю	Залік			
Другий заліковий кредит (2 семестр)					
	Всього	120	18	36	66
11.	Система права і система законодавства	14	4	6	4
12.	Правовідносини	12	2	4	6
13.	Тлумачення норм права	12	2	4	6
14.	Реалізація норм права	12	2	4	6

15.	Правомірна поведінка. Правопорушення	10	2	2	6
16.	Юридична відповідальність	10	2	2	6
17.	Законність та правопорядок	8	-	2	6
18.	Правосвідомість та правова культура. Правове виховання	10	2	2	6
19.	Юридична практична діяльність. Юридичний процес	8	-	2	6
20.	Правове регулювання суспільних відносин	12	2	4	6
21.	Основні правові системи сучасності	12	-	4	8
	Форми підсумкового контролю	Екзамен			

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.
5. Ганич О. А. Правотворчість в державному управлінні: навч. посіб. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 414 с.
6. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Персонал, 2011. 227 с.
7. Головка О. М. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 277 с.
8. Гусарева С. Д., Тихомирова О. Д. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
9. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: моногр. / І. О. Кресіна, О. В. Скрипнюк, А. А. Коваленко, Є. В. Перегуда, О. М. Стойко та ін.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Логос, 2007. 314 с.
10. Дудченко О. С. Теорія держави і права: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 99 с.
11. Загальна теорія держави та права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
12. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. / Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. К. : Паливода А. В., 2007. 296 с.
13. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави та права. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
14. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження: моногр. / ред.: О. В. Зайчук, С. В. Бобровник. Київ: ЮСТІНІАН, 2004. 211 с.
15. Зозуля Є. В., Іванов І. В., Гончаров А. В. Теорія держави і права: підготовка до державної атестації: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Зозулі. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 163 с.
16. Камінська Н. В. Словник міжнародно-правових термінів. Київ: КУТЕП, 2013. 150 с.
17. Кармаліта М. В., Старостюк А. В. Теорія держави: навч. посіб. Ірпінь: [б. в.], 2013. 152 с.
18. Карпунов В. М. Теорія держави та права: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. 208 с.

19. Каткова Т. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2020. 96 с.
20. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
21. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави та права: модульний курс: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2010. 264 с.
22. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підруч. для юрид. ВНЗ. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 581 с.
23. Кузьмін С. А., Карпенко Д. М. Теорія держави та права в питаннях і відповідях: посіб. Київ: Паливода А. В., 2010. 128 с.
24. Лациба М. В. Місцева демократія в Україні: нові стандарти. Київ: Агентство «Україна», 2013. 232 с.
25. Лемак В. В. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Ужгород: Медіум, 2003. 251 с.
26. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В. Г. Ротань та ін.; відп. ред. В. Г. Ротань. Харків: Право, 2013. 751 с.
27. Пендюра М. М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: О. С. Ліпкан, 2013. 302 с.
28. Письменицький А. А., Слинко Д. В., Спаський А. С. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 242 с.
29. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 215 с.
30. Правова доктрина України: у 5-ти т. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / [О. В. Петришин та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 2013. 975 с.
31. Правові системи сучасності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
32. Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні: навч. посіб. Київ: Ін-т законодавства, 2013. 383 с.
33. Рудик П. А. Основи теорії держави: навч. посіб. К. : Алерта, 2013. 206 с.
34. Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій): навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Ун-т «Україна», 2013. 197 с.
35. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 4-те вид., допов. і переробл. Київ: Правова єдність; Алерта, 2014. 524 с.
36. Скірський І. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Вінниця: [б. в.], 2006. 292 с.
37. Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.
38. Субботін В. М., Філонов О. В. та ін. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 327 с.
39. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.

40. Теорія держави і права: підруч. / [О. М. Бандурка та ін.]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 415 с.
41. Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Хай-Тек, 2020. 296 с.
42. Теорія держави і права в тестових завданнях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Наливайко Л. Р. Дніпро: ДДУВС, 2018. 715 с.
43. Теорія держави і права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змін. Харків: Право, 2016. 198 с.
44. Теорія держави і права: практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук; за заг. ред. Ф. П. Шульженка. Київ: КНЕУ, 2013. 308 с.
45. Теорія та практика правозастосування у тестових завданнях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. 2-ге вид., перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. унів. внутр. справ, 2019. 252 с.
46. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.
47. Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави та права в схемах та визначеннях: навч. посіб. Донецьк: Донбас, 2011. 340 с.
48. Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.
49. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.
50. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.
51. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.
52. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.
53. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.
54. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.

ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Етапи становлення науки теорії держави і права.
 - Наука теорії держави і права у постатях і особистостях.
 - Функціональне призначення теорії держави і права.
 - Методологія і методи в пізнанні держави і права:
- А) загальні (філософські) підходи до дослідження держави і права;
- Б) загальнонаукові методи пізнання держави і права;
- В) спеціальні та власні методи правознавства;
- Місце теорії держави і права в системі юридичних наук.
 - Традиції доктрини теорії держави і права.
 - Проблеми загальної теорії держави та права.

II. Скласти схеми:

- Поняття, ознаки та структура юридичної науки.
- Ознаки теорії держави і права.
- Етапи становлення теорії держави та права як науки в Україні та світі.
- Критерії класифікації та види методів теорії держави і права.
- Функції науки теорії держави і права.
- Теорія держави і права як навчальна дисципліна: поняття, система, завдання.
- Теорія держави і права та суспільні науки: питання взаємодії.
- Місце теорії держави і права в системі юридичних наук.

III. Тематика рефератів:

- «Проблеми розвитку методології сучасного правознавства».
- «Системно-інформаційний підхід у контексті методологічного забезпечення наукового аналізу проблем теорії правової системи України».
- «Проблеми методології дослідження правових феноменів у творчості Б. Кістяківського».
- «Людиноцентристський підхід як методологічна основа наукових досліджень у правознавстві».
- «Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права».
- «Теорія та філософія права: проблема розмежування».
- «Біоюриспруденція як новий напрям правових наукових досліджень».
- «Цифрова юриспруденція в Україні: тенденції розвитку».

IV. Теми есе:

- «Юридична наука і практика: пошук гармонії».
- «Компаративістика як сучасний напрям юридичної науки».
- «Стан наукових пошуків з проблеми становлення та розвитку правової освіти в Україні».
- «Сутність та значення юридичної освіти для розбудови незалежної правової держави».
- «Розвиток юридичної антропології в Україні».
- «Людиноцентристський підхід як методологічна основа наукових досліджень у правознавстві».
- «Соціологічний підхід у сучасному правознавстві».
- «Інтегративний підхід у правознавстві».
- «Синергетичний підхід у правознавстві».
- «Функціональний вплив сучасного правознавства на розвиток правової системи».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Аспекти аналізу методологічних проблем співвідношення держави та права.
- Функції загальнотеоретичного праводержавознавства.
- Загальна теорія права та держави: стан, тенденції.
- Формування понятійного апарату юридичної науки.
- Методологічні підходи у сучасному правознавстві.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання № 1

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Навіщо здобувачам вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 081 «Право», вивчати дисципліну «Теорія держави і права»? Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

Інтерактивне завдання № 2

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення «Функціональне призначення теорії держави і права». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

VII. Виконати практичні завдання

Практичне завдання № 1

Проаналізуйте зазначений текст.

«Право не існує поза людьми, поза середовищем їх життєдіяльності. Воно апелює систематично ні до кого іншого, як до людини. Як продукт людської творчості право втілює в собі всі ті характеристики, які властиві людині. Оскільки право виникає та існує як результат цілеспрямованої діяльності соціальних суб'єктів, врешті-решт замикаючись власними функціями, змістом і структурою на людині, не випадково у праві є все те, що наявне в людині – раціональне та ірраціональне, соціальне та духовне тощо» (Н. Гураленко, к.ю.н., доц.).

Визначте, який методологічний підхід до пізнання права використовує дослідниця. Назвіть його основні напрями і принципи. Сформулюйте 5 коротких тез про сучасний зміст юридичної науки з використанням цього методологічного підходу.

Практичне завдання № 2

Проаналізуйте зазначений текст.

«Грунтовний аналіз співвідношення та міжгалузевий, міждисциплінарний взаємозв'язок правової категорії «державний лад» з категоріями «державність», «конституційний лад», «суспільний лад», «політична система», «тип держави», «форма держави», комплексне вивчення теоретичних підходів до змісту поняття «державний лад» дозволили сформулювати його авторське визначення» (Л.Наливайко, д.ю.н., професор).

Які, на Вашу думку, наукові методи використала вчена для визначення поняття «державний лад»? Надайте коротку характеристику цих методів та аргументуйте свою відповідь.

Практичне завдання № 3

Заповнити таблицю. Система (групи) юридичних наук:

1.	Теоретичні юридичні науки	
2.	Історичні юридичні науки	
3.	Галузеві юридичні науки	
4.	Міжгалузеві юридичні науки	
5.	Прикладні юридичні науки	
6.	Науки, що вивчають публічне і приватне міжнародне право, конституційне право інших країн	

Практичне завдання № 4

Заповніть таблицю. Віднесіть наведені питання до певної групи юридичної науки:

Теоретичні науки	Історичні науки	Галузеві та міжгалузеві науки	Прикладні науки	Науки, що вивчають міжнародне право

a. загальні закономірності функціонування держави і права; b. особливості формування інституту парламенту в Україні; c. причини злочинності; d. порядок продажу землі; e. особливості проведення дактилоскопічної експертизи; f. особливості реалізації майнових прав фізичними і юридичними особами; g. спадкування за законом;	h. співробітництво держав з метою підтримки екологічної безпеки; i. основи державного ладу України; j. особа злочинця; k. правовий статус людини і громадянина в Україні; l. особливості формування уряду; m. порядок залучення доказів до справи; n. міжнародні правопорушення.

Практичне завдання № 7

Проаналізуйте зазначений текст.

Антон Лященко, правник: «З власного досвіду, а також під час спілкування з колегами я дійшов висновку, що з року в рік на ринку юридичних послуг України з'являється щось нове. Набувають актуальності питання щодо роботи юристів з новими технологіями, віртуальними грошима та автоматизованими системами. Це лише один з головних трендів сучасного юридичного бізнесу, але він чітко демонструє, що завжди потрібно бути на крок попереду. Це стосується усього: введення в роботу персоналу автоматизованого документообігу, пошук нових практик, які відповідають потребам клієнтів, постійна увага до останніх маркетингових течій на ринку тощо».

Вкажіть, про який напрям юриспруденції говорить юрист? Надайте його коротку характеристику. Вкажіть, які, на Вашу думку, він має переваги та недоліки.

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Теорія держави і права як наука – це:

а) закономірності розвитку, система та зміст правових норм, інститутів та підгалузей, їх роль у правовому оформленні життя суспільства та ефективності їх застосування;

б) юридична наука, яка вивчає сутність і найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування права і держави в їх взаємозв'язку, а також: вихідні для всіх юридичних наук поняття;

в) система знань, положень та висновків про правові явища, які виникають всередині суспільства;

г) система категорій та конструкцій, які дозволяють пояснити та аналізувати правові явища, а певною мірою і прогнозувати їх розвиток та отримувати обґрунтовані знання;

д) систематизована сукупність знань про правове регулювання суспільних відносин, властивості та закономірності його функціонування та розвитку, способи досягнення його ефективності.

2. Термін «теорія права» був введений в 70-х роках XIX ст.:

- а) І. Кантом;
- б) Г. Гегелем;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) Дж. Локком;
- д) А. Меркелем.

3. Вчений, з ім'ям якого пов'язують виникнення теорії права:

- а) Дж. Локк;
- б) Г. Гроцій;
- в) Дж. Остін;
- г) І. Кант;
- д) Г. Гегель.

4. Спільним об'єктом дослідження юридичних наук є:

- а) держава;
- б) право;
- в) суспільство;
- г) особа;
- д) правові явища.

5. Правова реальність, право, його явища і процеси, держава у зв'язку з правом і зумовленості ним як абстрактні творіння суспільного життя, що не пов'язані з конкретною історичною епохою і пізнаються через узагальнені про них уявлення – це:

- а) предмет теорії держави і права;
- б) об'єкт теорії держави і права;
- в) концепція теорії держави і права;
- г) поняття теорії держави і права;
- д) понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права.

6. Предмет теорії держави і права як науки – це:

а) закономірності виникнення, розвитку та функціонування правових систем світу;

б) найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування державно-правових явищ і процесів;

- в) конкретні закономірності, що сприяли виникненню та розвитку системи права;
- г) сукупність наукових знань про правову дійсність;
- д) сукупність правових явищ на різних етапах розвитку людства.

7. *Основні напрями впливу теорії держави і права на державно-правову дійсність та розвиток юридичних наук – це:*

- а) методи теорії держави і права;
- б) завдання теорії держави і права;
- в) функції теорії держави і права;
- г) предмет теорії держави і права;
- д) об'єкт теорії держави і права.

8. *Функціями теорії держави і права є:*

- а) спеціально-наукова, економічна, ідеологічна;
- б) онтологічна, економічна, комунікативна;
- в) соціальна, онтологічна, комунікативна;
- г) ідеологічна, системоутворююча, економічна;
- д) прогностична, евристична, прикладна.

9. *Функція теорії держави і права, яка виражається у передбаченні подальшого розвитку держави і права:*

- а) онтологічна;
- б) гносеологічна;
- в) прогностична;
- г) евристична;
- д) методологічна.

10. *Функція теорії держави і права, яка виражається у пізнанні та поясненні державно-правових явищ:*

- а) гносеологічна;
- б) онтологічна;
- в) евристична;
- г) прикладна;
- д) методологічна.

11. *Функція теорії держави і права, яка виражається у формуванні понятійного апарату системи юридичних наук:*

- а) евристична;
- б) гносеологічна;
- в) методологічна;
- г) практична;
- д) виховна.

12. Функція, у процесі якої відбувається інтеграція юридичних явищ і положень інших юридичних наук у загальнотеоретичні поняття, що мають абстрактний характер – це:

- а) інтеграційна;
- б) узагальнююча;
- в) методологічна;
- г) евристична;
- д) онтологічна.

13. Функція, яка полягає у роз'ясненні державно-правової дійсності шляхом їх тлумачення – це:

- а) узагальнююча;
- б) прогностична;
- в) гносеологічна;
- г) комунікативна;
- д) інтерпретаційна.

14. Евристична функція теорії держави і права передбачає:

- а) відкриття нових закономірностей щодо виникнення, розвитку та функціонування держави і права;
- б) систематизацію теоретико-правових знань з питань теорії держави і права;
- в) процес наукового пошуку та подолання прогалин, що існували у системі наукового знання;
- г) визначення перспектив подальшого розвитку теоретико-правових знань з питань теорії держави і права;
- д) конкретизацію ролі теоретико-правових знань у життєдіяльності суспільства.

15. Функція, що пов'язана зі службовою роллю теорії держави і права, пізнавальна діяльність якої спрямована не тільки на формування теоретичного фундаменту юридичної науки, а й на вирішення суто практичних питань – це:

- а) гносеологічна функція;
- б) прикладна функція;
- в) евристична функція;
- г) аксіологічна функція;
- д) ідеологічна функція.

ІХ. Словникова робота:

теорія, закономірність, концепція, дефініція, система знань, наукознавство, суспільне явище, теорія держави і права, призначення теорії держави і права, ознаки теорії держави і права, суспільно-гуманітарна

наука, загальнотеоретична наука, методологічний характер теорії держави і права, об'єкт теорії держави і права, предмет теорії держави і права, структура предмета теорії держави і права, дуалізм предмета теорії держави і права, закономірності виникнення держави і права, закономірності функціонування розвитку держави і права, закономірності розвитку держави і права, інтегрованість теорії держави і права, диференційованість теорії держави і права, функції теорії держави і права, загальні функції теорії держави і права, спеціальні(власні) функції теорії держави і права, дослідно-функціональні можливості теорії держави і права, констатаційна функція, аксіологічна функція, інтерпретаційна функція, онтологічна функція, гносеологічна функція, евристична функція, прогностична функція, методологічна функція, ідеологічна функція, політична функція, системотворча функція, комунікативна функція, навчальна функція, науково-прикладна функція, метод теорії і держави права, методологія теорії держави і права, методологічний підхід, структура методології теорії і держави права, філософські підходи, загальнонаукові методи, власні методи, спеціальні методи, теорія держави і права як наука, теоретичні юридичні науки, історичні юридичні науки, галузеві юридичні науки, прикладні юридичні науки, понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права, концепція теорії держави і права, загальнотеоретичні юридичні поняття, теорія держави і права як навчальна дисципліна, демократизація теорії держави та права, матеріальні і духовні потреби людини, людська гідності, правовий та політичний світогляд, гуманістичний зміст науки про державу і право

Спеціалізована література:

1. Антологія української юридичної думки / ред.: Ю. С. Шемшученко. Київ: Юрид. кн., 2005. Т. 10. Юридична наука незалежної України. 944 с.
2. Антологія української юридичної думки: в 6-ти т. / ред.: Ю. С. Шемшученко. Київ: Юрид. кн., 2002. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. 568 с.
3. Арнаутова Л. П. О. В. Сурілов про призначення та функції теорії держави і права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 214-221.
4. Баланаєва О. В. Лексико-семантична, словотворча і синтаксична структура сучасної юридичної терміносистеми (на матеріалі російської, української, німецької термінологій): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2013. 20 с.
5. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 24 с.
6. Білас І. Г., Білас Ф. І. Трансформація загальної теорії держави і права у сучасну юриспруденцію та її функціональне призначення у формуванні праворозуміння юристів. *Наше право*. 2015. № 4. С. 5-16.
7. Бобрик В. І. Методологічні підходи до поняття «диференціація» в юридичній науці. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 14-18.

8. Богуцька Н. М. Методологічне значення юридичних конструкцій у контексті методу правознавства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. С. 10-17.
9. Бойко І. Розвиток права як важливої ознаки Галицько-Волинської держави (1199-1349 роки). *Право України*. 2020. № 1. С. 97-115.
10. Буга Г. С., Буга В. В. Історичні витоки та сучасність юридичної освіти та науки в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 14-20.
11. Буран В. В. Місце науки поліцейського права в сучасній системі юридичних знань та правовій системі України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2. С. 229-235.
12. Бурдін В. Реформування юридичної освіти в Україні: реалії та перспективи. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2019. Вип. 66. С. 3-13
13. Варламова Н. Методологія юридичної науки: спокуса постмодерном. *Право України*. 2014. № 1. С. 69-77.
14. Ветютнев Ю. Методологічні проблеми розуміння істини як правової цінності. *Право України*. 2014. № 1. С. 106-112.
15. Вільчинська С. Проект методології нового типу (підхід філософської антропології). *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 93-98.
16. Габаковська Х. В. Дослідницький підхід як елемент методології у сучасній юриспруденції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
17. Гавриленко О. Зародження права на території України в античну добу. *Право України*. 2020. № 1. С. 64-84.
18. Гаврилюк Р. Чи можливо наукове неklasичне пізнання права? *Право України*. 2014. № 1. С. 94-105.
19. Гальченко М. С. Методологічна природа мислення в еволюції пізнавальних дискурсів. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 251-255.
20. Гладкий С. О. Практично-орієнтоване вивчення загальної теорії права: ауторефлексивний підхід. *Держава і право*. 2019. № 4. С.3-13.
21. Голюк В. Я. Методологія системного аналізу та його використання у формуванні державної економічної політики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 19 (1). С. 32-35.
22. Горгота О. Б. Методологія історико-філософського дослідження: від раціоналістичного монізму Г.В.Ф. Гегеля до комунікативного плюралізму К. Яспера: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2007. 185 с.
23. Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 188-192.
24. Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права. *Право України*. 2009. № 4. С. 194-196.
25. Денисов С. Використання діалектико-матеріалістичного методу в пізнанні права. *Право України*. 2014. № 1. С. 86-93.
26. Дубов Г. О. Плюралізм правової методології: зміст, особливості інтерпретацій та умов формування юридичної науки на сучасному етапі розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 48-51.

27. Дубов Г. О. Становлення методології юридичних досліджень: особливості радянського та сучасного етапів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 16 с.
28. Єрмолаєв В. Становлення українського права та його вплив на державотворчі процеси в Київській Русі. *Право України*. 2020. № 1. С. 85-96.
29. Єрмоленко І. Проблеми методології дослідження правових феноменів у творчості Б. Кістяківського. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 126-129.
30. Завальнюк В. Юридична антропологія влади. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 5-9.
31. Завальнюк В. Юридична антропологія та типологія сучасного праворозуміння. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 14-18.
32. Завальнюк В. Юридична антропологія у формуванні правової культури сучасного українського суспільства. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2014. Svazek 1., 6. vydání. С. 38-46.
33. Захарченко П. Історія українського права: поняттєва, історіографічна та компаративістична складові її ідентифікації. *Право України*. 2020. № 1. С. 52-63.
34. Зякун А. І., Дегтяр Р. О. Методологічні основи юридичної психології як науки. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 6. С. 7-10.
35. Кампо В. Філософія і розвиток інноваційної методології досліджень у сфері конституційної юстиції в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 3. С. 33-38.
36. Кельман М. Аналіз традиційності і новацій у розвитку теорії держави і права. *Право України*. 2006. № 9. С. 38-42.
37. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 35 с.
38. Ковальова С. Місце українського права у правовій системі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Право України*. 2020. № 1. С. 116-128.
39. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи. *Право України*. 2010. № 1. С. 32-43.
40. Козюбра М. І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22-32.
41. Козюбра М. І. Право, наука та інші форми світосприйняття і методологія: лінії взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 2. С. 3-12.
42. Козюбра М. І. Правознавство, наука, методологія: еволюція підходів до їхніх взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 3-8.
43. Кольбенко А. Звичаєве право Запорозької січі як важливий етап української державності. *Право України*. 2020. №1. С. 129-139.
44. Косович В. Юридичний техніко-технологічний інструментарій та верховенство права (методологія дослідження). *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 14-26.

45. Коцюбинська О. Ю. Теорія держави і права: системний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 199 с.
46. Кравець К. А. Синергетика – теорія самоорганізації. *Управління розвитком*. 2013. № 14. С. 141-142.
47. Кравчук С. М. Феномен соціології права (загальнотеоретичні аспекти). *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 45-48.
48. Кресін О. Формування теоретико-методологічних засад порівняльного правознавства у працях Пауля Йоганна Анзельма фон Файєрбаха. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 380-394.
49. Кривцова І. С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 233 с.
50. Кротов К. В. Теологія як антропологія у філософії неопротестантизму. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 9. С. 50-54.
51. Крушельницька Т. А. Теорія синергетики – нова методологія розвитку податкової системи. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2010. № 2. С. 25-29.
52. Кукарцев О. В. Значення методу типологізації у методології порівняльного історико-соціологічного дослідження імперій Ш. Айзенштадта. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 387-391.
53. Курінний Є. Об'єкт права: доктринальні питання визначення категорії. *Право України*. 2003. № 10. С. 33-36.
54. Кучеренко Д. С. Правничі поняття і термінологія у методології юридичної науки. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 30-38.
55. Кучук А. М. Методологія правознавства: пропедевтичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 4 (1). С. 21-24.
56. Кучук А. М. Моделі розвитку юридичної науки: філософсько-правовий дискурс. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 62-67.
57. Кучук А. М. Феномен правового поліцентризму: загальнотеоретичний і методологічний аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
58. Лобода Ю. Плюралізація методології правової науки і проблема розмежування наукових дисциплін: до питання про дисциплінарну приналежність досліджень правової традиції у науці радянського періоду та сучасній вітчизняній правовій науці. *Юридична Україна*. 2009. № 5. С. 4-7.
59. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: моногр. Харків: Права людини, 2015. 277 с.
60. Ляшук А. В. Поняття, термін і концепт у сучасній мові права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 213-219.
61. Мамченко Н. Теорія та філософія права: проблема розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 3-5.

62. Манжул І. В. Визначення методів пізнання в науковій літературі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 11-17.
63. Минченко О. Герменевтика как философско-правовая основа юридической лингвистики. *Legea si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 97-100.
64. Михайлюк О. В. Соціокультурний підхід як методологія історичного дослідження. *Український селянин*. 2016. Вип. 16. С. 9-14.
65. Молодцов О. В. Методологічні аспекти теорії інституціональних матриць у контексті динаміки інституціональних змін. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_1_8
66. Мосьондз С. О. Орієнтири ефективного публічного адміністрування науки в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 172-177.
67. Ноздрін О. М. Правове життя як категорія сучасної юридичної науки: теоретико-методологічне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2013. 20 с.
68. Оборотов Ю. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33-39.
69. Оніщенко Н. М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 3-20.
70. Оніщенко Н. М. Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти. *Віче*. 2012. № 23. С. 35-37.
71. Павлишин О. Методологічне значення семіотики права та її місце у структурі правового пізнання. *Право України*. 2014. № 4. С. 160-165.
72. Панов М. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Право України*. 2014. № 1. С. 50-60.
73. Паночко М. М. Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772-1918 рр.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2013. 20 с.
74. Парпан У. М. Основні напрямки державної політики у сфері вищої освіти. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 48. С. 84-91.
75. Парпан У. М. Провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Lex Portus*. 2018. № 1 (9). С. 62-71.
76. Парпан У. Стратегічний потенціал реформування системи вищої освіти в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2019. № 884. С. 163-169.
77. Пацурківський П. Методологія правопізнання Євгена Ерліха: неklasична парадигма. *Право України*. 2012. № 9. С. 383-391.
78. Петришин О. В. Проблеми соціалізації правової науки. *Право України*. 2010 № 4. С. 133-141.
79. Рабінович П. Категорії та закони діалектики – актуальний інструмент сучасного правопізнання (за матеріалами практики Страсбурзького суду). *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4. С. 8-19.

80. Рабінович П. М. Виявлення соціальної сутності правових і державних явищ – головне завдання юридичної науки. *Юридична наука*. 2011. № 1. С. 7-13.
81. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11-21.
82. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.
83. Ракітянська Л. М. Наукові підходи як теоретико-методологічне підґрунтя педагогічних досліджень. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 163. С. 124-129.
84. Саїдов А. Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 463-472.
85. Семеніхін І. До питання про співвідношення і взаємодію правової доктрини та юридичної науки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 64-72.
86. Сердюк І. А. Інтерпретація поняття «методологічний підхід» у сучасній правничій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 52-58.
87. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права: моногр. Харків: Яшма, 2007. 320 с.
88. Скакун О. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 27-36.
89. Скиба Е. К. Принцип методологічного плюралізму як інструмент дослідження концепту «гендерна ідентичність». *Грані*. 2018. Т. 21, № 1. С. 12-18.
90. Сорока М. В. Методологічні засади дослідження історії української політичної філософії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2014. Вип. 3. С. 26-32.
91. Сосновська О. О. Синтез методологічних підходів як основа пізнання сутності економічної безпеки підприємства. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 1. С. 207-220.
92. Стеценко С. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. *Право України*. 2013. № 9. С. 194-216.
93. Страшинський Б. Р. Сучасний стан та перспективи наукового дослідження принципів права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 43-37.
94. Тимошина О. Методологічні підстави соціології права: Л. Петражицький vs. Є. Ерліх. *Право України*. 2014. № 1. С. 195-202.
95. Тихомиров О. Компаративний метод: постнекласична інтерпретація. *Право України*. 2014. № 4. С. 197-203.
96. Честнов І. Посткласична методологія права. *Право України*. 2014. № 1. С. 78-85.

97. Чорноморденко І. Позанаукова і наукова методологія. Постановка проблеми. *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 85-92.

98. Шафіров В. Людиноцентристський підхід як методологічна основа наукових досліджень у правознавстві. *Право України*. 2014. № 1. С. 148-155.

99. Шевцова А.В. Співіснування позитивізму та юснатуралізму в українській правовій традиції ХІХ – початку ХХ ст. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 57-61.

100. Шевченко М. Є. Деякі аспекти методологічного комплексу сучасної методичної науки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2017. Вип. 58. С. 178-183.

101. Шутак І. Юридична техніка як сфера наукових знань і навчальна дисципліна. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 81-86.

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ПОХОДЖЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Теорії походження держави: основні положення та їх представники.
- Суверенітет держави: поняття, ознаки та нормативно-правова регламентація.
- Держава як особлива організація суспільства.
- Східний та західний шляхи виникнення держави.
- Історичні типи держави.
- Атрибути держави.

II. Скласти схеми:

- Поняття, ознаки, атрибути держави.
- Переваги та недоліки формаційного та цивілізаційного підходів до типології держав.
- Суспільство та його структура. Соціальні інститути.
- Держава і місцеве самоврядування.
- Ознаки суверенітету держави.
- Типологія держав.
- Державна влада і первісне суспільство.

III. Теми рефератів:

- «Феномен держави: теоретичні засади формування та розвитку».
- «Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми».
- «Державна символіка: теоретико-правові засади».
- «Теоретико-правовий аналіз підходів до типології держав».
- «Соціальна сутність держави: теоретико-методологічні засади дослідження».

- «Проблема реалізації народного суверенітету в умовах державно-правової модернізації».
- «Народний суверенітет у формуванні державно-правової зовнішньої і внутрішньої політики держави».
- «Вчення Аристотеля про поняття держави».
- «Правовий статус держави: поняття, структура, правове забезпечення».
- «Концепція держави у праці Платона «Держава»/«Політея».
- «Політичне вчення Нікколо Макіавеллі (на основі книги «Державець»)».
- «Концепція держави у творі філософа і гуманіста Томаса Мора «Утопія».

IV. Теми есе:

- «Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право».
- «Просторове буття сучасної держави».
- «Сервісна держава як функціональна модель сучасної держави».
- «Тенденції розвитку сучасних європейських держав».
- «Цифрова держава: поняття, зміст, тенденції формування в Україні».
- «Віртуалізація держави як сучасний процес державотворення».
- «Десуверенізація сучасних держав: проблеми та шляхи їх вирішення».
- «Сутність і зміст сучасних демократичних держав світу».
- «Глобалізація і демократизація сучасного світу: їх взаємозв'язок і взаємозалежність».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Держава як особлива організація суспільства.
- Держава «загального добробуту» та її цінності.
- Політико-правові концепції феномену політичної влади.
- Суверенітет народу і його забезпечення публічною владою.
- Вплив євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції на сутність та функціонування Української держави.
- Тенденції глобалізації держав світу та його вплив на Українську державу і право.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Робота в малих групах. Час – 15 хв. ЗВО поділяться на групи по 4-5 осіб. Кожна група отримує від викладача на картці назву певного виду держави (*патерналістська держава, демократична держава, правова держава, етатистська держава, автократична держава, диктатура, секулярна держава, клерикальна держава, атеїстична держава тощо*). Протягом 5 хв. студенти радяться в середині малої групи щодо презентації свого виду держави.

Завдання: за 2 хв. презентувати вид держави, описуючи, але не називаючи його. Інші ЗВО мають здогадатися, про який вид держави йдеться та назвати його. Викладач корегує відповіді ЗВО, за потреби.

Інтерактивне завдання № 2

Брейнстормінг «Мапа ідей». Час – 25 хв. Обладнання – маркери, ватман А-1, наліпки. ЗВО необхідно поділити підгрупи по 9-10 осіб.

Тема для обговорення: Сутність та соціальне призначення сучасної провідної держави.

Етап 1. Формулювання ідей. ЗВО на наліпках індивідуально формують до 10 речень (своїх думок) стосовно заданої викладачем теми.

Етап 2. Оцінка ідей. ЗВО в межах підгрупи обмінюються власними думками, обговорюють їх зміст та за потреби формулюють нові.

Етап 3. Створення Мапи ідей. На ватмані ЗВО мають накреслити чотири колонки та розділити обрані ідеї відповідно до наступних блоків:

Якою має бути держава?	→ Як досягти таких вимог?	→ Які є ризики?	→ Які є переваги?
-------------------------------	----------------------------------	------------------------	--------------------------

Етап 4. Презентація Мапи ідей. Представники від кожної підгрупи презентують спільне бачення та проговорюють найбільш важливі ідеї.

Інтерактивне завдання № 3

Навчальне відео та дискусія. Час – 15 хв. Обладнання – мультимедійний проектор, ноутбук. Відео (3 хв): «Як комуністи голосували за вихід України з СРСР» <https://www.youtube.com/watch?v=wAaSxD1lwek> (автор відео – Телекомпанія ТВА).

Питання для дискусії:

Чому співавтор Акту проголошення незалежності України стверджує, що на сьогодні жодна держава не може мати повної незалежності?

Чим відрізняється незалежність держави, суверенітет держави і самостійність держави (як це задекларовано у країнах Прибалтики)?

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Проаналізуйте текст Акту проголошення незалежності України.

«Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні;
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами;
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України.

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто **проголошує незалежність України** та створення самостійної української держави – **УКРАЇНИ**.

Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України».

Вкажіть, який спосіб державоутворення відбувся. Свою думку обґрунтуйте. Проаналізуйте зміст права на самовизначення та його міжнародно-правове забезпечення. Кому належить це право? Як і ким воно забезпечується?

Практичне завдання № 2

Встановіть відповідність між назвою теорії та її авторами.

1.	А. Августин, Т. Аквінський		А. Класова теорія
2.	Ж.-Ж. Руссо		Б. Органічна теорія
3.	Г. Гуго		В. Теологічна теорія
4.	Е. Аннерс		Г. Природно-правова
5.	Ф. Енгельс		Д. Патріархальна теорія
6.	Арістотель, Р. Фільмер, М. Михайловський		Е. Теорія примирення
7.	Г. Гроцій, Ш.-Л. Монтеस्क'є, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро		Є. Договірна теорія
8.	Г. Спенсер		Ж. Історична теорія

Практичне завдання № 3

Проаналізуйте нижченаведені тези дослідників:

С. Джолос: «Сильна елітарна патерналістська держава, яка претендує на роль визначальної політичної цінності громадянського суспільства, проголошує пріоритетність своїх інтересів, позиціонує себе вище волеустановленого права, активно впливає на економічну, політичну і духовну сфери соціального буття».

Г. Касьянов: «Нація тотожна з державою, тобто з територіально-політичною одиницею, нація існує лише в державі і як держава».

С. Лисенков: «Ця ідеологія є антиподом анархізму і народовладдя, і розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку, обґрунтовує необхідність її втручання в економічне і політичне життя суспільства та ін.».

Який вид держави описано у запропонованих тезах. Наведіть її недоліки. Чи є актуальною сьогодні така концепція держави? Як вона співвідноситься з ідеями гуманізму? Наведіть характеристики протилежного виду держави.

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Держава – це:

а) структурована сукупність всіх політичних явищ і процесів, що існують на певній території;

б) система органів влади, що має ознаки суверенітету та здійснює організацію населення на певній території за допомогою примусу;

в) форма об'єднання всіх членів суспільства на певній території для досягнення певних цілей, стабільного розвитку та врегулювання суспільних відносин на всіх рівнях;

г) суверенна політико-територіальна організація публічної влади, певних соціальних сил (класів, груп, всього народу), що має апарат управління і примусу, робить свої веління загальнообов'язковими та вирішує як класові, так і загальносоціальні завдання;

д) упорядкована на засадах права система всіх політичних явищ, що функціонують і взаємодіють у суспільстві з метою завоювання, утримання або участі у політичній владі, механізм організації і функціонування політичної влади.

2. Первинний виробничий, соціальний і етнічний колектив людей в докласовому суспільстві, який засновується і існує, як правило, на кровно-родинних зв'язках – це:

- а) фратрія;
- б) плем'я до нашого часу;
- в) первісне плем'я;
- г) рід;
- д) сім'я.

3. Загальні питання племені (обрання вождя племені та інших виборних осіб) вирішувались:

- а) загальними зборами членів роду;
- б) старійшиною та його сім'єю;
- в) вождем з воїнами;
- г) найбільш здібними членами роду;
- д) зборами старійшин племені.

4. Найважливіші питання життєдіяльності роду, обрання своїх представників для повсякденного керівництва родом і представлення інтересів роду в племені вирішувались:

- а) найбільш здібними членами роду;
- б) зборами старійшин племені та їх родин;
- в) загальними зборами членів роду;
- г) військовим вождем;
- д) старійшиною.

5. До основних рис норм поведінки первісного суспільства належить:

а) норми звичаїв передавалися з покоління в покоління, фіксувалися, зберігалися не лише у пам'яті людей;

б) норми поведінки відображали інтереси й волю всіх членів роду і племені, виникали у свідомості членів цього суспільства, були одночасно правами та обов'язками, забезпечувалися внутрішнім переконанням людей, їхніми звичками, схваленням чи осудом родичів;

в) головною гарантією виконання родових звичаїв було внутрішнє переконання, неузгодженість поглядів членів роду з відповідними приписами;

г) виконання родових звичаїв забезпечувалося застосуванням засобів громадського впливу і неможливістю примусу;

д) норми родових звичаїв проводили розмежування між правами і обов'язками членів суспільства.

6. Історично першими видами соціальних норм, які були притаманні первісному суспільству є:

а) міфи;

б) звичай;

в) релігійні норми;

г) норми первісної моралі;

д) ритуали і обряди.

7. Різновид соціальних норм, що є правилами поведінки, які регулюють відносини між людьми на основі їх релігійних уявлень – це:

а) норми первісної моралі;

б) ритуали і обряди;

в) звичай;

г) релігійні норми;

д) міф.

8. Уявлення і відповідні правила, які визначають, що є добро, а що є зло – це:

а) ритуал;

б) звичай;

в) норми первісної моралі;

г) міф;

д) релігійні норми.

9. Ознаками, що притаманні нормативній регуляції первісного суспільства є:

а) перевага заборон; неподільність прав та обов'язків, пріоритет інтересів особи над інтересами держави;

б) наявність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм, перевага дозволів у правовому регулюванні;

в) перевага заборон, неподільність прав та обов'язків, відсутність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм;

г) відсутність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм, чітка регламентація норм;

д) перевага заборон, формальна визначеність норм, культ вождя, розподіл влади на виконавчу та судову.

10. Форма сумісної життєдіяльності людей, що склалася історично, структуру якої утворюють соціальні суб'єкти, соціальна діяльність та соціальні відносини – це:

- а) громада;
- б) суспільство;
- в) держава;
- г) об'єднання;
- д) сім'я.

11. Суспільний лад, в якому відносини між людьми регулюють «мононорми» – це:

- а) рабовласницький лад;
- б) феодалний лад;
- в) первісний лад;
- г) буржуазний лад;
- д) демократичний лад.

12. Відповідно до теологічної теорії походження держави позбавити правителя влади або критикувати його має право:

- а) народ;
- б) аристократія;
- в) військові начальники;
- г) парламент;
- д) церква.

13. В якій теорії походження держави, Тома Аквінський підкреслював, що світ засновано на ієрархії форм (божественної, духовної, матеріальної), на чолі якої стоїть Бог:

- а) іригаційна теорія;
- б) природно-правова теорія;
- в) теологічна теорія;
- г) теорія насильства;
- д) космічна.

14. Термін «держава» та «влада правителя» ототожнюються в:

- а) теологічній теорії походження держави;
- б) марксистській теорії походження держави;
- в) договірній теорії походження держави;

- г) іригаційній теорії походження держави;
- д) патріархальній теорії походження держави.

15. Засновниками патріархальної теорії походження держави є:

- а) Р. Філмер, Платон, Аристотель;
- б) Т. Аквінський, Б. Спіноза, Г. Гегель;
- в) Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо;
- г) Г. Спенсер, Я. Козельський, М. Радищев;
- д) Л. Гумплович, К. Каутський, І. Кант.

ІХ. Словникова робота:

державна, ознаки держави, територія, населення, публічна влада, громадянство, територіальна організація населення, патріархальна теорія походження держави, теологічна теорія походження держави, договірна теорія походження держави, органічна теорія походження держави, теорія насильства, класова теорія походження держави, олігархічна теорія походження держави, квазідержавна, державо-подібне утворення, конкордат, поділ держав, ліквідація держави, сецесія, об'єднання держав, деколонізація, національно-визвольний рух, легалізований та легітимний примус держави, патерналістська держава, партисипітарна держава, етатистська держава, демократична держава, автократична держава, партійна держава, диктатура, секулярна держава, клерикальна держава, атеїстична держава, ресурсні та податкові держави, етнічна держава, станова держава, гуманітарна (гуманітарно-правова) держава, відкрита держава, цифрова держава, міжнародне визнання держави, суверенітет, суверенітет держави, види державного суверенітету, суверенітет народу, суверенітет нації, суверенні права, внутрішня сторона суверенітету держави, зовнішня сторона суверенітету держави, гарантії державного суверенітету, десуверенізація держави, верховенство, соціальна влада, державна влада, нація, первісна держава, рабовласницька держава, феодальна держава, капіталістична держава, соціалістична держава, світська держава, теократична держава, постсоціалістична (перехідна) держава, типологія держави, тип держави, формаційний підхід до типології держав, цивілізаційний підхід до типології держав, первісна цивілізація, вторинна цивілізація, класифікації держав за цивілізаційним підходом, економічний базис соціалістичної держави.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

3. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

4. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.

5. Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.

Спеціалізована література:

1. Барабаш Ю. Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики. *Право України*. 2012. № 8. С. 93-99.

2. Беззубко Б. І. Вдосконалення державних механізмів стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Маріуполь, 2017. 20 с.

3. Бережанський Г. І. Співвідношення легітимності та легальності державної влади: теоретико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 36-42.

4. Галаган Л. Вищі органи державної влади в Україні (1991-2012 рр.): формування та взаємодія: моногр. Київ: [б. в.], 2013. 174 с.

5. Гапотій В. Д. Інформаційне суспільство та інформаційний суверенітет: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 24-32.

6. Гаращук І. Теоретичні основи феномена публічної влади у сфері місцевого самоврядування. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 10-17.

7. Герилів Д. Ю. Загальнотеоретична характеристика інтегративного підходу до типології держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 12-15.

8. Герилів Д. Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: ПАІС, 2016. 191 с.

9. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенства права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). *Право України*. 2015. № 1. С. 13-92.

10. Гордимов А. Доктринальні джерела права в умовах глобалізації. *Право України*. 2014. № 9. С. 147-154.

11. Гаровська І. М. Правова природа державної влади: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: СПОЛОМ, 2013. 533 с.

12. Заєць А. Концепції правової держави та верховенства права в українській правовій доктрині. *Право України*. 2013. № 9. С. 243-269.

13. Зварич Р. В. Національна держава: поняття, ознаки, функції: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 214 с.

14. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: моногр. Харків: Фактор, 2014. 214 с.

15. Колінко Я. Регіоналізація як принцип побудови територіальної організації публічної влади в країнах Європи. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 18-22.
16. Колодій А. Громадянське суспільство: доктрина та вітчизняна практика. *Право України* 2013. № 9. С. 270-282.
17. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою. *Право України*. 2013. № 10. С. 178-184.
18. Кравчук В. М. Механізм реалізації народного контролю в організації й діяльності органів державної влади. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 1. С. 85-90.
19. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: моногр. Київ: Академія, 2013. 558 с.
20. Лазарєв В. В. Основні етапи становлення і розвитку процедур з питань громадянства. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 171-178.
21. Лазарєв В. В. Юридична природа і ознаки громадянства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. С. 68-70.
22. Лафітський В. Правова держава і фактори її розвитку в порівняльно-правовому вимірі. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 169-182.
23. Литвин І. Історико-правові аспекти становлення публічної влади на місцевому рівні в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 67-71.
24. Мамутов В. К. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: моногр. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 405 с.
25. Мануїлова К. В. Традиція децентралізації публічної влади України: від розпізнавання до конструювання: моногр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. 331 с.
26. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2015. 32 с.
27. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.
28. Медведчук В. Державотворчій потенціал федеративної трансформації України: конституційно-правові аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 98-107.
29. Медведчук В. Доктринальна модель побудови федеративної держави: українська ретроспектива і сучасність. *Право України*. 2013. № 9. С. 289-305.
30. Мішина Н. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 122-126.
31. Нагорняк Т. Л. Брендінг території як державна та регіональна політика: моногр. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2013. 359 с.
32. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

33. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
34. Настюк А. А. Роль князівської влади у процесі державотворення Київської Русі в IX - на початку XII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
35. Ніколаєнко Т. Б. Звичаєве право скіфської держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 51-57.
36. Оборотов Ю. Дослідження цінності держави як актуальний напрям сучасного правознавства. *Право України*. 2010. № 1. С. 44-49.
37. Оніщук М. В. Організація влади в Україні: шляхи конституційного удосконалення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 70-79.
38. Оніщук М. Відповідальне правління і народний суверенітет: нотатки до конституційного творення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 115-125.
39. Павлюк Н. В. Організаційно-правовий механізм розвитку публічного управління у контексті децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2018. 20 с.
40. Панкратов В. О. Сутність принципу правової визначеності. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 19-24.
41. Пашуля Г. Я. Глобалізація як явище, що впливає на формування нового типу держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. 2. С. 22-31.
42. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави. *Право України*. 2013. № 8. С. 63-71.
43. Пікуля Т. О. Типологізація держав світу: методологія та класифікація. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1. С. 213-221.
44. Поклонська О. Співвідношення влади й авторитету. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 6-9.
45. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
46. Скрипнюк О. Сучасна теорія демократії: питання генези та дослідження у правовій традиції. *Право України*. 2013. № 8. С. 40-52.
47. Скуратович І. М. Адміністративно-територіальний устрій України в 1920-1930-х рр. і його впливи на організацію державного управління: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 20 с.
48. Софінська І. Д. Ефект консюмеризму в концепції громадянства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 203-2014.

49. Співак В. М. Соціальна держава в процесі соціалізації глобалізації: політологічний аспект. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 442-449.

50. Ставнічук А. Місцевий референдум-пріоритетна форма прямої демократії у місцевому самоврядуванні. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 24-28.

51. Стеценко С. Соціальна держава: теоретико-методологічні основи дослідження. *Право України*. 2014. № 2. С. 252-261.

52. Теплюк М. Конституційні основи ефективності державної влади в Україні в умовах здійснення реформ. *Право України*. 2015. № 6. С. 47-53.

53. Толстенко В. Поєднання правових і політичних форм держави в сучасній державотворчій практиці. *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 21-28.

54. Толстенко В. Правові форми сучасної держави: теорія і методологія дослідження. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 39-47.

55. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.

56. Толстенко В. Форма держави в системі основ конституційного ладу: проблеми теорії і практики. *Право України*. 2014. № 2. С. 283-290.

57. Туркіна І. Є. Судова влада в системі державного управління: моногр. Харків: Апостроф, 2012. 201 с.

58. Харченко С. Основні методологічні підходи до типології соціальних держав. *Гілея*. 2013. № 78. С. 382-386.

59. Хаустова М. Глобалізація і її вплив на сутність та соціальне призначення держави. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 30-41.

60. Хоббі Ю. С. Міжнародно-правова регламентація взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами (проблематика модифікації державного суверенітету в умовах євроінтеграції): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 219 с.

61. Шай Р. Я. Питання типології держави і права з позиції формаційного підходу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 175-180.

ТЕМА 3. ФОРМА ДЕРЖАВИ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Загальна характеристика форми державного устрою:
 - А) унітарна держава: поняття, ознаки та види;
 - Б) федерація: поняття, ознаки та види;
 - В) інші форми державного устрою.
- Форма державного режиму: загальна характеристика.
 - А) чинники, що впливають на вид політичного режиму.
 - Б) демократичний режим: поняття, основні ознаки, види.
 - В) недемократичні режими: поняття, основні ознаки, різновиди.
- Міжнародні об'єднання держав: поняття, види та загальна характеристика.

II. Скласти схеми:

- Демократичний та антидемократичний державні режими: порівняльно-правовий аналіз.
- Міжнародні об'єднання держав: загальна характеристика.
- Ознаки унітарної держави.
- Порівняльно-правовий аналіз федерації та конфедерації.
- Основні ознаки видів республік: президентської, парламентської та змішаної.

III. Теми рефератів:

- «Тоталітаризм: походження та сутність».
- «Республіка як гарантія демократії».
- «Форма державного режиму в постсоціалістичних країнах: теоретико-правовий аналіз».
- «Президентська форма правління: юридична модель та політична практика».
- «Правовий і державний режими: поняття і співвідношення».
- «Форма державного правління в теорії та практиці українського державотворення».
- «Парламентарна форма державного правління: особливості та видові ознаки».
- «Актуальні питання бікамералізму (двопалатної структури парламенту) в класичній європейській державно-правовій теорії».
- «Повноваження президента змішаної республіки та доктрина «прихованих» президентських повноважень».

IV. Теми есе:

- «Форма держави як предмет дослідження сучасної держави і права».
- «Форма держави» і «форма правління»: проблема співвідношення понять у державно-правовій теорії».
- «Концептуальні засади розуміння сутності форми держави».
- «Перспективи розвитку форми Української держави».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підібраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Сутність форми державного устрою.
- Трансформація права та його інститутів у тоталітарних політичних режимах.
- Президентська форма правління: юридична модель та політична практика.
- Форма державного правління сучасної України.
- Вплив інститутів громадянського суспільства на становлення і розвиток демократичного політичного режиму.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Гра передбачає оволодіння словниковим запасом з вивченої теми «Форма держави» та загальнонавчаними словами.

Grabaminute-гра, в якій здобувачу вищої освіти надається 1 хвилина для представлення терміну, написаного на інтерактивній картці. Учасник має надати найбільше інформації про даний предмет/термін, його значення, використання тощо. Отримує перемогу ЗВО, який надав найбільш повну та зв'язну інформацію про вказаний в картці предмет або термін.

Перевірка знань: словниковий запас з певної теми у поєднанні з граматику. Хороший спосіб для закріплення пройденого матеріалу.

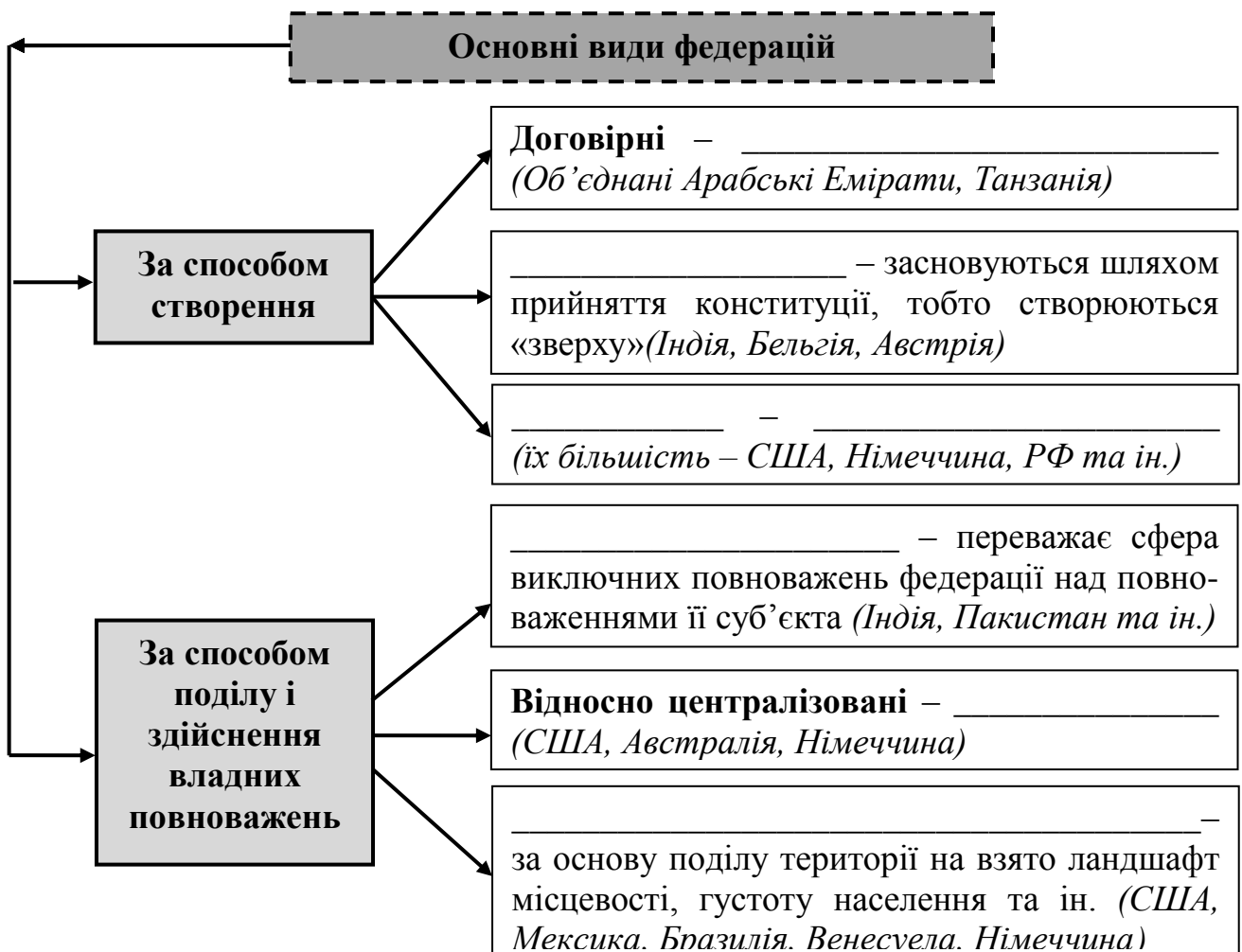
Особливості гри: покращується навички швидкого реагування, критичного мислення.

Терміни для інтерактивних карток: *конфедерація, імперія, тиранічна форма правління, демократичний режим, унітарна держава, теократична монархія, президентсько-парламентська республіка, ООН, НАТО.*

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповніть таблицю.

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. *Держава, в якій правління здійснюється народом – це:*

- а) аристократія;
- б) тимократія;
- в) олігархія;
- г) тиранія;
- д) демократія.

2. *Форма державного правління – це:*

а) система форм інституційної, територіальної і політичної організації та здійснення державної влади в країні;

б) спосіб інституційної організації вищої влади в державі, її поділ між вищими органами та їх правове становище;

в) спосіб політичної організації та здійснення державної влади, виражений через сукупність прийомів, методів і засобів, які використовуються у взаєминах держави із суспільством і особою;

г) спосіб територіальної організації влади в державі і співвідношення влади між територіальними частинами, на які вона поділена, і державою в цілому;

д) порядок утворення певних складових частин держави.

3. *Термін «форма правління» вперше на офіційному рівні вжито у:*

- а) Швеції у 1772 р.;
- б) Португалії у 1826 р.;
- в) Саксонії у 1831 р.;
- г) Франції у 1848 р.;
- д) Норвегії у 1814 р.

4. *Давньоримський філософ Цицерон виділяв такі форми правління, як:*

- а) монархія, демократія, аристократія;
- б) аристократія, тимократія, олігархія;
- в) олігархія, тиранія, демократія;
- г) аристократія, тимократія, демократія;
- д) геронтократія, демократія, олігархія.

5. *Форма правління, при якій вищі органи державної влади обираються безпосередньо народом або формуються виборними установами на певний строк – це:*

- а) республіка;
- б) монархія;
- в) демократія;
- г) обмежена монархія;
- д) виборна республіка.

6. Історичним видом республіки є:

- а) соціалістична республіка;
- б) східна республіка;
- в) західна республіка;
- г) капіталістична республіка;
- д) звичайна республіка.

7. Для республіки є характерним:

- а) виборність вищих органів держави безпосередньо або опосередковано народом, тобто представницький характер державної влади;
- б) незмінюваність вищих посадових осіб і державних органів;
- в) безстроковість повноважень вищих посадових осіб держави і державних органів;
- г) відсутність відповідальності вищих посадових осіб держави за неналежне виконання своїх повноважень перед народом або вищим представницьким органом;
- д) передавання влади у спадок.

8. Загальнодержавний представницький орган державної влади, основним завданням якого є вираз волі народу шляхом видання нормативно-правових актів, що регулюють найважливіші суспільні відносини, та здійснюють контроль за виконавчою владою:

- а) парламент;
- б) уряд;
- в) рада;
- г) партія;
- д) народ.

9. Глава держави, який втілює національну єдність, наступність державної влади, є гарантом національної незалежності та територіальної цілісності держави:

- а) вождь;
- б) тиран;
- в) монарх;
- г) президент;
- д) народ.

10. Залежно від обсягу державно-владних повноважень президента і парламенту республіки поділяються:

- а) президентські, парламентські, змішані;
- б) абсолютні, обмежені, змішані;
- в) президентські, абсолютні, парламентські;
- г) змішані, парламентські, обмежені;
- д) змішані, абсолютні, президентські.

11. *Різновид республіки, в якій парламент формує політично відповідальний перед ним уряд – це:*

- а) конституційна республіка;
- б) президентська республіка;
- в) парламентська республіка;
- г) змішана республіка;
- д) президентсько-парламентська республіка.

12. *Форма правління, якій притаманні поєднання в інституті президента повноважень глави держави та глави виконавчої влади, відсутність посади прем'єр-міністра, відповідальність уряду перед президентом – це:*

- а) авторитарна республіка;
- б) змішана республіка;
- в) парламентська республіка;
- г) президентська республіка;
- д) федеративна держава.

13. *Ознакою президентської республіки є:*

- а) президент не є одночасно главою держави і уряду;
- б) президент обирається безпосередньо народом або обраними народом виборцями, а тому несе політичну відповідальність безпосередньо перед народом;
- в) уряд підконтрольний і підзвітний парламенту, несе політичну відповідальність перед ним;
- г) відсутність інституту відповідальності президента у вигляді процедури відсторонення від влади;
- д) члени парламенту можуть бути членами уряду.

14. *Президентськими республіками є:*

- а) Йорданія, Ісландія;
- б) Сполучені Штати Америки, Швейцарія;
- в) Англія, Федеративна Республіка Німеччина;
- г) Україна, Фінляндія;
- д) Італія, Чехія.

15. *Держава, яка за формою державного правління є президентською:*

- а) Австрія;
- б) Великобританія;
- в) Марокко;
- г) Бразилія;
- д) Франція.

ІХ. Словникова робота:

форма держави, структура форми держави, форма державного правління, монархія, республіка, абсолютна монархія, конституційна монархія, парламентська монархія, обмежені монархії, необмежені монархії, деспотична монархія, теократична монархія, станово-представницька монархія, дуалістична монархія, парламентська республіка, президентська республіка, капіталістична республіка, буржуазна республіка, феодальна республіка, змішана республіка, форма державного устрою, унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія, форма державного режиму, демократичний режим, антидемократичний режим, авторитарний режим, тоталітарний режим, ліберально-демократичний режим, консервативно-демократичний режим, радикально-демократичний режим, виборна монархія, суперпрезидентська республіка, теократична республіка, неklasичні республіки, поліархічна форма правління, джамахірія, аристократична форма правління, олігархічна форма правління, тиранічна форма правління, геронтократична форма правління, співтовариство, співдружність, апарат держави, політичний режим, політична система, суверенітет, уряд, парламент, президент, верховенство права, верховенство закону, міжнародні об'єднання держав, міжнародні міжурядові організації, міжнародні неурядові організації.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
3. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

Спеціалізована література:

1. Cuculescu A. Democrația – principiu intrinsec instituirii organelor puterii în stat. *Legea si Viata*. 2016. № 3, ч. 2. С. 41-46.
2. Goncharova Y. International legal endorsement of gender equality principle and its contribution to the democratic society development. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 29-34.
3. Jankurová A. Efektivna verejná správa. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 7-12.
4. Maiko T. Democratic aspects of Ukrain legislation on local democracy institutions. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 155-158.

5. Moldovean B. Mecanismul puterii în stat: istorie și actualitate. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 51-53.
6. Morhun A. Scientific comprehension of ways of researching political regime in Ukraine: modern tendencies. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 68-75.
7. Ondrová D. Public administration, ethical integration and globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 22-30.
8. Байрачная Л. Политическая власть и легитимность: к вопросу о соотношении. *Legea si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 8-12.
9. Баликіна Л. І. Парламентаризм – система політичної організації держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 100-106.
10. Барабаш Ю. Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики. *Право України*. 2012. № 8. С. 93-99.
11. Белєвцева В. В. Організаційно-правове забезпечення адміністративно-правових режимів у сфері державної безпеки України: моногр. Харків: Право, 2013. 349 с.
12. Біла-Кисельова А. Від антидемократичних тенденцій до сучасної концепції прав людини в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 43-48.
13. Бондарева К. В. Теоретичне питання визначення основних суб'єктів процесу правової інституціоналізації політичних режимів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 3-8.
14. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: моногр. Запоріжжя: Дике поле, 2005. 540 с.
15. Волощук О. Т. Причини бікамералізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 35-44.
16. Вороніна К. Ю. Особливості легітимації політичного режиму в умовах демократичного транзиту: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2011. 244 с.
17. Габінет Д. А. Унітарна форма державного устрою України у поглядах представників вітчизняної політико-правової думки в період між світовими війнами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 19. С. 14-18.
18. Гавриленко В. В. Державний суверенітет як політико-правова категорія: підходи до визначення та інтерпретації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 15-18.
19. Генадій Ш. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип. 5. С. 329-338.
20. Георгієвський Ю. Оптимізація співвідношення деконцентрації та децентралізації як вимога конституційної модернізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 118-122.
21. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 67-77.

22. Гончаренко В. Склад верхньої палати бікамерального парламенту (історико-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 48-55.
23. Грабіна Г. Субкультура влади в сучасній Україні: особливості ціннісного коду президентів. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 130-135.
24. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
25. Грибовський Б. О. Еволюція юридичного контролю: інституційно-функціональний аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 18-21.
26. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 3-7.
27. Грицай І. Ретроспектива та сучасний зміст паритетної демократії: теоретико-правовий аспект. *Верховенство Права*. 2017. № 3. (30). С. 44-50.
28. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 97-115.
29. Дубняк М. Зміцнення прямої демократії на місцевому рівні шляхом удосконалення правового регулювання інформаційної взаємодії. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 109-117.
30. Єрмакова Г. С. Проблема взаємовідносин і трансформації права, релігії та держави: історіографічний аналіз і перспективи теоретичного дослідження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 8-12.
31. Жуков Є. В. Теоретико-методологічні засади розуміння форми державного устрою в добу інформатизації. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2013. № 5. С. 196-201.
32. Журавльова Ю.О. Реформа децентралізації та її вплив на надання суспільних благ в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 20-24.
33. Загурська-Антонюк В. Ф. Сучасні тенденції децентралізації державної влади та їх реалізація в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/2_2019/26.pdf.
34. Задорожня Г. В. Правосуб'єктність глави держави: конституційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 49-57.
35. Звоздецька І. В. Правові ознаки парламентських процедур. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 35-38.
36. Ільницький М. С. Референдум як форма безпосередньої демократії в Україні. *Форум права*. 2016. № 3. С. 103-105.
37. Коваль О. Я. Підходи до розуміння легітимності влади в історії політичних і правових учень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 21-24.
38. Коваль О. Я. Проблеми легітимності влади в сучасному інформаційному суспільстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 11-15.

39. Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність», «легальність» та «легалізація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 7-10.

40. Козак Ю.-М. Р. Правові засади легітимації державної влади в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 15-19.

41. Колінко Я. А. Надзвичайний стан як особливий державно-правовий режим: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 20 с.

42. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-109.

43. Кормич А. Виклик Національної безпеки сучасної держави: Український погляд. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 102-106.

44. Кукарцев О. Варіативність дефініювання терміна «імперія» у науковому дискурсі. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 28-32.

45. Куфтирєв П. В. Електронна демократія як особлива форма державно-політичного режиму. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 34-38.

46. Литвинов О. М. Республіканська форма правління як засада конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.

47. Лучко М. О. Поняття та сутності децентралізації публічної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 29-34.

48. Лясковець О. В. Парламент – орган народного представництва в зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (1). С. 13-17.

49. Магновський І. Й. Особливості референдної демократії в Україні: конституційно-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 3. С. 22-26.

50. Манташян М. Політико-правові засади політичної стабільності у нових демократіях. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 88-93.

51. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.

52. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? *Право України*. 2018. Вип. 1. С. 172-183.

53. Мартинюк Р. Класифікація форми правління: проблема вибору критеріїв. *Право України*. 2018. № 12. С. 207-219.

54. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.

55. Меженська О. Наслідки державного перевороту: минуле та сучасність. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 4. vydání. С. 132-137.

56. Михайлов М. Б. До питання про принципи безпосередньої демократії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 82-84.
57. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
58. Новиков О. В., Черніков Д. Ю. Політичний режим як характерна ознака суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 24-27.
59. Омелян С. Гарантії реалізації принципу незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 155-160.
60. Остапенко О. Г. Реалізація Україною політичних цілей угоди про асоціацію. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 28-31.
61. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
62. Процюк І. В. Втілення принципу поділу влади в дуалістичних і парламентських монархіях. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 3-13.
63. Речицький В. До питання про конституційно-правові гарантії народного суверенітету в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 168-177.
64. Слинько Т. Еволюція права на свободу слова: сравнительно-правовой аспект. *Leges si Viata*. 2017. № 9, ч. 2. С. 110-114.
65. Топчій В. В. Межі державного суверенітету: теорія та практика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 78-81.
66. Федоренко В. Л. Парламенти і парламентаризм – пріоритетний напрямок конституційно-правових досліджень в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 129-133.
67. Фрицький Ю. О. Сутність влади як філософсько-правової категорії. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 23-29.
68. Черняк Є. В. Зміна форми правління як мета конституційних перетворень: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 40-43.
69. Шаповал В. Парламент як представницький орган. *Право України*. 2015. № 3. С. 114-134.

ТЕМА 4. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Органи держави як основний елемент механізму держави.
- Поділ влади як принцип організації і діяльності державного апарату.
- Місце і роль Верховної Ради України у формуванні правозахисного механізму держави.
- Місце судової гілки влади в системі державної влади України.
- Виконавча влада та її місце і роль в системі державної влади.

II. Скласти схеми:

- Державний орган як первинний елемент державного апарату: поняття, ознаки, структура.
- Поділ влади як принцип організації і функціонування державного апарату.
- Органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади: загальна характеристика, функції та принципів діяльності.
- Державна служба та її види.
- Співвідношення понять виконавчої влади і державного управління.
- Взаємозв'язок понять «судова влада», «правосуддя» і «судочинство» у контексті сучасного реформування.

III. Тематика рефератів:

- «Органи державної влади як суб'єкти державного управління».
- «Вплив принципу поділу державної влади на формування демократичної моделі влади: зарубіжний досвід і Україна».
- «Державні органи влади та органи місцевого самоврядування як суб'єкти забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні».
- «Органи прокуратури в системі координат державної влади на сучасному етапі».
- «Удосконалення діяльності органів державної влади щодо забезпечення прав людини і громадянина в контексті євроінтеграційних процесів».
- «Державна служба в умовах становлення громадянського суспільства: трансформація стилю державно-управлінської діяльності».
- «Державний службовець в умовах реформування державного управління в Україні».
- «Державний службовець і публічний службовець: понятійно-правова характеристика».
- «Національне антикорупційне бюро України як інституційна гарантія забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції».
- «Національне агентство з питань запобігання корупції в системі органів протидії корупції в Україні».

IV. Теми есе:

- «Ідея поділу влади в українській політико-правовій думці».
- «Значення принципу розподілу гілок влади як основа для створення дієвої системи стримувань і противаг».
- «Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина».
- «Децентралізація та реформа місцевого самоврядування».
- «Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності».

- «Співвідношення визначень понять «децентралізація» та «деконцентрація» влади».
- «Ідеальний державний службовець очима молоді: міф чи реальність?».
- «Основні проблеми та напрями залучення молоді до державної служби».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Теоретико-концептуальна модель механізму української держави.
- Принципи організації та діяльності механізму Української держави.
- Ідея поділу влади в українській політико-правовій думці.
- Правова реформа та її вплив на розвиток організації та діяльності прокуратури.
- Теоретичні засади та концептуальна модель реформування органів судової влади України.
- Особливості державної служби в Україні в умовах адміністративної реформи.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Робота в малих групах. Час – 15 хв. ЗВО поділяються на групи по 4-5 осіб. Кожна група отримує від викладача на картці назву органу державної влади (*орган законодавчої влади, орган виконавчої влади, орган судової влади, місцеві державні органи, органи місцевого самоврядування тощо*). Протягом 5 хв. студенти радяться в середині малої групи щодо презентації діяльності свого органу державної влади.

Завдання: за 2 хв. презентувати вид органу державної влади, описуючи, але не називаючи його. Інші здобувачі вищої освіти мають здогадатися, про який вид органу державної влади йдеться та назвати його. Викладач може корегувати відповіді здобувачів вищої освіти у разі потреби.

Інтерактивне завдання № 2

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач озвучує ключове питання для обговорення: *«Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві»*. Кожна підгрупа здобувачів вищої освіти складає на аркуші 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі здобувачів вищої освіти та слухає відповідь. Якщо відповідь неповна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». Здобувачі вищої освіти, які надали повну/точну відповідь відправляють «бумеранг» іншій підгрупі. Викладач оцінює як питання, так і відповіді. Наприкінці «бумерангу» викладач здійснює підрахунок кількості балів, що набрала кожна підгрупа.

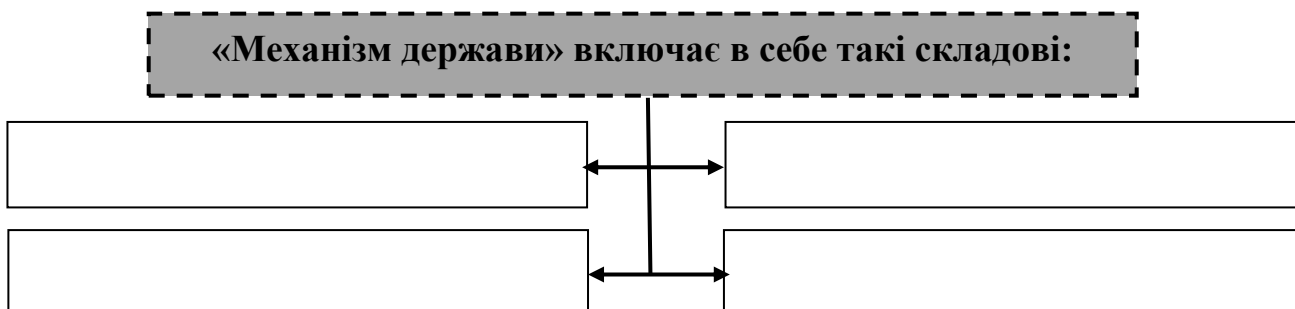
Інтерактивне завдання № 3

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному здобувачу вищої освіти можливість коротко і швидко висловити свою думку чи позицію на тему: «Значення принципу поділу гілок влади як основа для створення дієвої системи стримувань і противаг». Висловлює думку чи позицію тільки здобувач вищої освіти, який отримав «уявний» мікрофон.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити схеми. Складові механізму держави:

Практичне завдання № 2

Заповнити схему. Державні органи: критерії класифікації та види:

Види державних органів за принципом поділу державної влади:			
Види державних органів за характером і змістом діяльності:			
Види державних органів за способом (формою) створення:			
Види державних органів за часом функціонування (дії):			
Види державних органів за кількісним складом:			
Види державних органів за способом прийняття рішень:			

Види державних органів за широтою компетенції:				
Види державних органів за територіальною ознакою (за територією, на яку поширюються повноваження):				
Види державних органів за правовими формами діяльності:				

Практичне завдання № 3

Заповнити таблицю. Види інститутів держави:

1.	Види інститутів держави за структурно-функціональним принципом	1)
		2)
		3)
		4)
2.	Види інститутів держави за ступенем складності	1)
		2)
3.	Види інститутів держави за пріоритетністю положення	1)
		2)
4.	Види інститутів держави за принципом «поділу влади»	1)
		2)
		3)

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Механізм Української держави в широкому розумінні – це:

- а) цілісна ієрархічна система всіх державних організацій, які практично здійснюють завдання та функції держави;
- б) складовий елемент апарату держави, який безпосередньо здійснює функції держави та наділений владними повноваженнями;
- в) специфічний вид соціальних механізмів, який має особливу, складну природу, що обумовлена правовою сутністю самої держави;
- г) система нормативно визначених державних організацій, за посередництвом яких держава виконує покладені на неї завдання та реалізує функції;
- д) головні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві.

2. Конституційно-правові засади механізму Української держави – це:

- а) складовий елемент механізму держави, який безпосередньо здійснює функції держави та наділений владними повноваженнями;
- б) принципи закріплені в чинному законодавстві України, що визначають суть, зміст та порядок функціонування механізму Української держави;
- в) специфічний вид соціальних механізмів, який має особливу, складну природу, що обумовлена правовою сутністю самої держави;
- г) цілісна ієрархічна система всіх державних організацій, які практично здійснюють завдання та функції держави;
- д) головні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві.

3. У науковій літературі ознаки механізму держави умовно поділяють на:

- а) основні та додаткові;
- б) загальні та основні;
- в) спеціальні та додаткові;
- г) функціональні та загальні;
- д) функціональні та додаткові.

4. В юридичній літературі поняття «функції держави» та «механізм держави» співвідносяться таким чином:

- а) «механізм держави» є різновидом «функцій держави»;
- б) зв'язок між «функціями держави» та її механізмом є нерозривним і прямим;
- в) «функції держави» є ширшим поняттям за «механізм держави»;
- г) поняття «функції держави» та «механізм держави» є різними за змістом та не перебувають у взаємозв'язку;
- д) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «механізм держави».

5. Ознакою механізму держави є:

- а) цілісність та ієрархічність елементів;
- б) відсутність правової регламентації;
- в) відсутність організаційно-матеріальної основи;
- г) невизначеність зв'язків між елементами;
- д) відсутність чітко вираженої структури.

6. Однією з ознак механізму держави є:

- а) відсутність правової регламентації;
- б) єдність завдань, цілей і принципів організації та функціонування;
- в) розрізненість елементів;
- г) безсистемність;
- в) регламентованість.

7. Структурними елементами механізму держави є:

- а) державний апарат, державні установи та підприємства;
- б) прокуратура, поліція та судові органи;
- в) навчальні заклади та державні адміністрації;
- г) уряд, парламент та армія;
- д) органи державного управління, судові органи та органи прокуратури.

8. Державна технологія, для якої є характерним спеціалізований розподіл праці, чітка управлінська ієрархія, правила, стандарти та загальнообов'язкові регламентовані процедури, виконання яких не залежить від того, хто саме і стосовно кого їх виконує – це:

- а) адхократія;
- б) диктатура;
- в) бюрократія;
- г) державне проектування;
- д) креативна корпорація.

9. Державний апарат – це:

- а) сукупність державних органів, установ, підприємств, організацій, за посередництвом яких здійснюються завдання та функції держави;
- б) сукупність державних органів, їх ланок і підрозділів, уповноважених безпосередньо здійснювати державну владу та управління, які спираються у своїй діяльності на можливість застосування примусу;
- в) група державних службовців, які наділені компетенцією для виконання функцій і завдань держави;
- г) сукупність інститутів управління та інших політичних організацій, які беруть участь у формуванні і здійсненні політичної влади;
- д) група висококваліфікованих державних службовців, які використовують у професійній діяльності новітні інноваційні форми і методи управління.

10. В юридичній літературі поняття «механізм держави» та «державний апарат» співвідносяться таким чином:

- а) поняття «механізм держави» та «державний апарат» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «державний апарат» ширше за поняття «механізм держави»;
- в) поняття «державний апарат» та «механізм держави» є тотожними;
- г) «державний апарат» є різновидом «механізму держави»;
- д) поняття «механізм держави» ширше за поняття «державний апарат».

11. До принципів організації і діяльності державного апарату належить:

- а) поділ державної влади;
- б) невиборність вищих органів державної влади;
- в) принциповість;

- г) динаміка кадрів;
- д) статичність.

12. До принципів організації і діяльності державного апарату належить принцип:

- а) національної справедливості;
- б) єдності влади;
- в) невідворотності відповідальності;
- г) поєднання переконання та примусу;
- д) диспозитивності.

13. Первинним структурним елементом державного апарату є:

- а) державна установа;
- б) державне підприємство;
- в) державний орган;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

14. До структури державного апарату належать:

- а) політичні партії, профспілки;
- б) представницькі органи влади, виконавчі органи, органи правосуддя;
- в) приватні організації;
- г) приватні установи;
- д) громадські об'єднання.

15. Структурно відокремлена, внутрішньо організована, юридично оформлена частина державного апарату, яка є колективом громадян держави, має державно-владні повноваження та необхідні правові, матеріально-фінансові засоби для реалізації завдань і функцій держави, використовує правові та організаційні форми і методи діяльності – це:

- а) державний орган;
- б) державний апарат;
- в) державна установа;
- г) державне підприємство;
- д) механізм держави.

ІХ. Словникова робота:

механізм держави, структура механізму держави, державний апарат, структура державного апарату, державний орган, державні підприємства, державні установи, принципи організації і діяльності державного апарату, влада, суб'єкт влади, об'єкт влади, державно-владні відносини, соціальна влада, політична влада, публічна влада, державна влада, принципи діяльності державної влади, принцип єдності державної влади, принцип

розподілу державної влади, принцип суверенітету, принцип законності, принципи виборності, принципи розділення і з'єднання влади, принцип єдиноначальності, принцип колегіальності, принцип ієрархічності, принцип професіоналізму, форми здійснення державної влади, методи здійснення державної влади, система «стримувань і противаг», парламент, уряд, судочинство, правосуддя, орган законодавчої влади, орган виконавчої влади, орган судової влади, місцеві державні органи, органи місцевого самоврядування, державна служба, державний службовець, посада, посадова особа, безпосередній керівник, керівник державної служби в державному органі, посада державної служби, професійна компетентність, рівнозначна посада, службова дисципліна, цивільна державна служба, мілітаризована (військова, воєнізована) державна служба.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

2. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.

3. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

5. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.

6. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.

7. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.

8. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

9. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.

10. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.

11. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.

12. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

13. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

14. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

15. Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.

16. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.

17. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

18. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

19. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

20. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Спеціалізована література:

1. Бабенко К. А. Конституційно-правовий вимір реалізації принципу поділу державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 7 (105). С. 19-27.

2. Батанов О. Проблеми конституційної регламентації компетенції місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах. *Право України*. 2015. № 9. С. 104-113.

3. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 36-39.

4. Берназюк О. О. Конституційно-правовий статус допоміжних органів при вищих органах державної влади України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 20 с.

5. Бондаренко К. В. Деякі принципи державного управління адміністративно-політичною сферою. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 158-163.

6. Бортун М. І. Становлення правового регулювання органів прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

7. Бриль К. І. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 39 с.

8. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 97-108.
9. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 9-12.
10. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
11. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
12. Добровольський Д. М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
13. Дрозд О. Ю. Характеристика окремих етапів проходження державної служби, що регулюються нормами адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 70-73.
14. Дудченко О. С. Теоретична визначеність і змістовне наповнення поняття «механізм держави». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. С. 10-12.
15. Жувака С. О. Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
16. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 275-279.
17. Ізотова М. О. Правовий статус керівника місцевої прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
18. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект. Київ: Логос, 2018. 376 с.
19. Качний О. С. Інноваційні механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 626 с.
20. Квітка С. А. Державне управління формуванням партнерських відносин між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень: моногр. Дніпро: Грані, 2017. 266 с.
21. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
22. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 34-39.
23. Кобизаєв В. Є. Принципи виконання судових рішень в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 133-137.

24. Кондратенко В. М. Реалізація принципів гласності та відкритості на окремих стадіях адміністративного судочинства. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 159-164.

25. Косінов С. Види контролю в демократичній державі. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 40-47.

26. Кухтик С. В. Трансформація держави під впливом глобалізації (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 22 с.

27. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 32-34.

28. Лашук О. С. Механізм державного управління розвитком регіону в контексті децентралізації владних повноважень: дис. ... канд. наук з держ. упр. Чернігів, 2019. 183 с.

29. Любимов О. К. Основні підходи щодо розуміння сутності поняття «державна служба». *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 2. С. 53-61.

30. Лясковець О. В. Парламент – орган народного представництва в зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 1. С. 13-17.

31. Мазурик С. В. Інформаційно-правове забезпечення діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.

32. Мартинюк О. Г. Адміністративна діяльність органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.

33. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.

34. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

35. Наливайко О. І. Державний контроль у системі місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 22-28.

36. Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 9-12.

37. Пильгун Н. В. Особливості механізму держави в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 62-67.

38. Пильгун Н. В. Поняття «механізм держави» в сучасній юридичній думці. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 46-51.

39. Пильгун Н. В., Хомченко О. В. Особливості механізму держави в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 62-67.

40. Политанский В. Доктрина поняття електронного управління. *Leges Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 98-101.

41. Різак М. В. Діяльність уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо захисту персональних даних. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 45-49.

42. Родченко І. Ю. Розвиток механізмів самовпорядкування в системі державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 21 с.

43. Роман В. Ф. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.

44. Селіванов А. Судове право як самостійна галузь системи сучасного українського права. *Право України*. 2015. № 3. С. 9-17.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Форми і методи реалізації функцій держави. Механізм реалізації функцій держави: поняття, елементи та їх характеристика.
- Конституційні конфлікти й їх вплив на реалізацію політичної функції Української держави.
- Конституційно-правові засади механізму реалізації політичної функції Української держави.
- Правоохоронна функція держави та її вплив на формування функції надання послуг населенню правозахисними органами.
- Інститути громадянського суспільства в механізмі реалізації політичної функції держави.

II. Скласти схеми:

- Критерії класифікації та види функцій держави.
- Форми і методи реалізації функцій держави.
- Об'єктні функції сучасної держави.
- Проблеми правового забезпечення інформаційної функції держави у сучасній Україні.

III. Тематика рефератів:

- «Аналіз визначення поняття «функції сучасної держави».
- «Аналіз функцій держави та специфіка їх співвідношення в державно-правовій теорії Т. Гоббса».
- «Поняття функцій держави у правовій теорії Г. Єллінека: теоретико-методологічні аспекти».
- «Системно-структурні зв'язки політичної системи суспільства та політичної функції держави».
- «Проблема визначення функцій держави в консервативно-правовій теорії».
- «Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави».
- «Інформаційна функція держави: теоретико-правова характеристика».
- «Економічні функції держави в умовах сучасної економіки».

– «Система суб'єктів правотворчого забезпечення реалізації культурної функції держави».

– «Соціальна функція сучасної держави в контексті розвитку основоположних принципів права».

IV. Теми есе:

– «Технологічні функції держави».

– «Інформаційна функція держави: конституційні та інституційні аспекти».

– «Функція оборони у системі функцій держави».

– «Реалізація ідеологічної функції держави».

– «Сутність та значення наглядової функції держави».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

– Поняття політичної функції Української держави.

– Теорія соціальної функції сучасної Української держави в умовах політичних та економічних перетворень.

– Форми здійснення політичної функції Української держави.

– Перспективи розвитку функцій держави у сфері місцевого самоврядування.

– Загальнотеоретична характеристика функцій держави.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

ДИСКУСІЯ

Групова дискусія – це спільне обговорення спірного питання, що дозволяє прояснити думки, позиції та установки учасників групи щодо визначення такого поняття як «функції держави» відповідно до умов існування більшості сучасних держав, а також висвітлення змістовної та філологічної гармонізації поняття «функції держави» з поняттям «реалізація функцій держави» у процесі безпосереднього спілкування. Дискусія підвищує мотивацію учасників та їхню залученість у пошуки рішень, що стосуються проблемних питань у визначенні, характеристиці та реалізації функцій Української держави. У процесі дискусії учасники формують більш визначену і закінчену думку. Важливо, що дискусія дає сильний емоційний поштовх до того, щоб здобувач вищої освіти проявив подальшу пошукову активність. Учасники, набуваючи досвіду дискусій, вчаться аналізувати реальні ситуації, слухати і взаємодіяти з іншими учасниками. Вони набувають навичок розуміння суті проблеми, пов'язаної із вченням про функції сучасної держави, які традиційно розглядаються як невід'ємна частина державознавства та загальнотеоретичної юриспруденції у цілому,

вчатьсЯ відрізнЯти важливе від другорядного. Також метод дискусій допомагає побачити численні варіанти вирішення проблем, в тому числі сучасного функціонування держави. В учасників розвивається навик подолання страху, недовіри до себе і побоювання бути незрозумілим в очах оточуючих.

Конкретна мета дискусії полягає в виявленні теоретичних засад сучасного підходу до розуміння функцій держави, їх класифікації та характеристики на основі аналізу домінуючої парадигми державознавства. З точки зору мети можна виділити три важливих види розмови: власне дискусія, дебати та переговори. Власне дискусія використовується, якщо метою є спільний пошук істини, коли потрібно розглянути проблему визначення функцій держави з багатьох позицій до моменту прийняття рішення, коли важливим є залучення у спільний процес мислення багатьох учасників. Дебати доцільні, коли йдеться про гостре одночасне бачення проблеми, щодо визначення функцій держави, їх класифікацію та механізм реалізації, коли погляди розділені поміж учасниками групи, яка повинна здійснити вибір, а не узгодити позиції. Дебати – це форсування власної позиції, «війна словами», прагнення виграти, показати себе кращим перед третіми особами. У дебатах найчастіше йдеться не про переконання противника – ставкою є мислення та вибір, зроблений здобувачами. Переговори використовуються, коли метою є узгодження спільної дії, коли необхідні знання вже має кожен з учасників групи, натомість потрібно почати спільну дію, досягнути певної згоди або залагодити суперечності (наприклад, щодо визначення проблеми віднесення функції охорони правопорядку до функцій держави). Якщо в дебатах спеціально загострюється суперництво, то в переговорах іде пошук таких розв'язків, які створять можливості для співпраці, незважаючи на відмінності. Викладач відповідає за зміст дискусії, а також за те, щоб увесь необхідний матеріал був обговорений, і за процес, тобто в який спосіб цей зміст буде продискутований.

Учасники навчального процесу:

ВИКЛАДАЧ

Викладач володіє знаннями та досвідом у сфері теми. Він вміє також застосувати техніку ефективного викладання, завдяки чому може подати нову інформацію для групи цікаво та доступно. Використання інтерактивної стратегії змінює роль і функції викладача – він перестає бути центральною фігурою і лише регулює навчальний процес, займається його загальною організацією, визначає загальний напрям (готує матеріали до заняття, тримає групу у рамках даної теми та поставлених завдань, акцентує увагу на значущих відкриттях та результатах групи, звертається до джерел). Під час інтерактивного заняття від викладача потрібно набагато більше активності і творчості, ніж тоді, коли заняття проходить у формі переказу вчитаних в книгах або давно відомих істин. Форми участі викладача в дискусії можуть

бути найрізноманітнішими, але в жодному випадку йому не слід нав'язувати свою думку. Найкраще це робити шляхом тонко розрахованого управління ходом дискусій, через постановку проблемних питань даної теми, які потребують продуктивного мислення, творчого пошуку істини. Викладацька функція найбільше розкривається під час міні-лекцій, коли необхідно надати певну концептуальну інформацію, супроводжуючи її фактами, наочністю, відеоматеріалами.

ФАСИЛІТАТОР

Фасилітатор (англ. facilitate – бути посередником, допомагати) – це нейтральний лідер, який робить процес групової роботи легким і ефективним, забезпечуючи дотримання правил зустрічі, її процедури та регламенту. Фасилітатор не пропонує готові рішення, він надає засоби, за допомогою яких група сама знаходить рішення. Основне завдання фасилітатора полягає в стимулюванні і направленні процесу пошуку та аналізу інформації учасниками групової роботи. Завданням фасилітатора є концентрування на площині процесу.

Фасилітатор виконує наступні дії:

- задає відкриті запитання;
- позитивно реагує на будь-який сигнал групи;
- заохочує індивідуальні висловлювання учасників;
- забезпечує ясність у конфліктних і заплутаних бесідах між членами групи;
- отримує відповіді від групи, переадресовує групі і окремим учасникам звернені до фасилітатора запитання та коментарі, не втручається у групові процеси, нав'язуючи власну думку;
- допомагає групі зробити висновки;
- готовий надати необхідну інформацію;
- сприяє прийняттю рішень;
- піддає обробці висновки, зроблені в групі, та подає їх у прийнятній для учасників формі, резюмує¹.

Запропоновані теми для обговорення:

Шляхи та перспективи розвитку економічної функції сучасної Української держави.

Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави.

Інформаційна функція держави: теоретико-правова характеристика.

Економічні функції держави в умовах сучасної економіки.

Проблеми віднесення функції охорони правопорядку до функцій держави.

¹ Інтерактивні методи викладання. Практичні поради для суддів-викладачів. Київ: Демчинський О.В., 2017. 64 с.

VII. Практичне завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Форми здійснення функцій держави. До кожного визначення підберіть правильне поняття і позначте його порядковий номер:

1.	Правова	Діяльність, що полягає у виконанні юридично значимих дій, спрямованих на охорону суспільних відносин, урегульованих правом, на захист індивіда від правопорушень і притягненні винних до відповідальності
2.	Організаційна	Діяльність компетентних органів і посадових осіб, що полягає у виконанні юридично значимих дій по офіційному встановленню, санкціонуванню, зміні, скасуванню норм права, яка завершується оприлюдненням нормативно-правових актів та інших джерел (форм) права (нормативно-правових договорів, правових прецедентів та ін.), а також по їх систематизації
3.	Правотворча	Управлінська діяльність, що позбавлена юридичної оболонки: не вимагає суворого юридичного оформлення, не пов'язана з виконанням юридично значимих дій, які спричиняють за собою правові наслідки
4.	Правозастосовна	Діяльність компетентних органів і посадових осіб, що полягає у виконанні юридично значимих дій по офіційному тлумаченню (інтерпретації) правових норм, яка завершується прийняттям актів тлумачення (інтерпретаційних актів)
5.	Правоохоронна	Управлінська діяльність держави, що полягає у здійсненні юридично значимих дій по виконанню державних функцій у порядку, визначеному законом, і має правові наслідки
6.	Інтерпретаційно-правова	Діяльність компетентних органів і посадових осіб, що полягає у виконанні юридично значимих дій по розгляду і вирішенню індивідуальних юридичних справ, які завершуються прийняттям правозастосовного

7.	Установча		Розробка наукових рекомендацій; підготовка проектів документів; підбір і розміщення кадрів та інша поточна робота із забезпечення діяльності органів держави
8.	Контрольно-наглядова		Організація бухгалтерського обліку, статистики, постачання та інша оперативно-технічна і господарська робота
9.	Організаційно-регламентуюча		Діяльність, що полягає у виконанні юридично значимих дій по формуванню, перетворенню або скасуванню органів держави, їх структурних підрозділів, посадових осіб
10.	Організаційно-господарська		Діяльність, що полягає у виконанні юридично значимих дій по спостереженню (перевірці) за дотриманням підконтрольними суб'єктами правових норм і припиненню правопорушень певними організаційно-правовими засобами
11.	Організаційно-контролююча		Організація інформування про нормативні акти, їх роз'яснення, формування суспільної думки та проведення іншої пропагандистської
12.	Організаційно-ідеологічна (інформаційна)		Організація недержавного контролю в різних сферах суспільних відносин як об'єктах діяльності держави

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. *Сутність держави, її соціальне призначення проявляється у її:*

- а) принципах;
- б) завданнях;
- в) функціях;
- г) формі;
- д) методах.

2. *Одним із перших вчених, який почав вивчати функції держави, був:*

- а) А. Венгеров;
- б) Ф. Тарановський;
- в) Т. Парсонс;
- г) М. Коркунов;
- д) С. Братусь.

3. *Об'єктивно необхідні, взаємопов'язані напрями та види діяльності, спрямовані на реалізацію завдань, досягнення відповідної мети у конкретних формах за допомогою спеціальних методів, які виражають сутність, соціальне призначення держави, роль та місце її в суспільстві на певному етапі розвитку – це:*

- а) функції органів державної влади;
- б) функції держави;
- в) завдання держави;
- г) методи державного управління;
- д) функції державного управління.

4. В юридичній науці виділяють такий основний підхід до визначення дефініції «функції держави»:

- а) поняття функції держави пов'язується або прямо ототожнюється з поняттям її діяльності;
- б) поняття функції держави пов'язується з поняттям діяльності державних органів;
- в) поняття функції держави прямо ототожнюється з поняттям її діяльності;
- г) поняття функції держави пов'язується або прямо ототожнюється з державою;
- д) поняття функції держави пов'язується з поняттям «завдання держави».

5. До загальновизнаних ознак функцій держави належить:

- а) об'єктивна обумовленість функцій держави; дуалістична природа функцій держави (поєднання стійкості та динамізму);
- б) конституційно регламентований, загальний, основний, предметний (об'єктний) характер функцій держави;
- в) загальний, предметний, об'єктивно необхідний, постійний та стійкий характер;
- г) спрямованість на виконання завдань і досягнення цілей, які формуються на кожному конкретному історичному етапі розвитку суспільства;
- д) казуальний, предметний, об'єктивно необхідний, постійний та стійкий характер.

6. Правотворча діяльність, як одна з видів правових форм реалізації функцій держави – це:

- а) форма здійснення функцій держави шляхом видання нормативно-правових актів, видання та санкціонування, зміни чи відміни правових норм;
- б) оперативна поточна організаційна робота з приводу вирішення тих чи інших конкретно-політичних завдань, техніко-організаційного забезпечення функціонування різних ланок державного механізму;
- в) форма здійснення функцій держави шляхом владної оперативної роботи державних органів з приводу охорони норм права від порушень, захисту наданих громадянам суб'єктивних прав і забезпечення покладених на них юридичних обов'язків;
- г) пов'язана з повсякденним вирішенням різноманітних питань управління справами суспільства владну, творчу, виконавчо-розпорядницьку роботу державних органів з приводу реалізації функцій держави шляхом видання актів застосування норм права, які є підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин;

д) діяльність державних органів з приводу виконання законів та підзаконних нормативних актів шляхом видання актів застосування права.

7. Змістом функцій держави є:

- а) процес впливу держави на суспільство через практичну діяльність її відповідних структур;
- б) процес впливу держави через практичну діяльність її відповідних структур на певні суспільні відносини;
- в) процес впливу держави на певні суспільні відносини;
- г) процес впливу держави та суспільства через практичну діяльність їх відповідних структур на певні суспільні відносини;
- д) процес впливу держави на суспільство.

8. Функції держави залежать від:

- а) реальних умов існування держави;
- б) формальних умов існування держави;
- в) реальних та формальних умов існування держави;
- г) умов існування держави та суспільства в ній;
- д) умов виникнення держави та суспільства.

9. Функції держави виражають:

- а) статику держави;
- б) динаміку держави;
- в) статику розвитку основних напрямів діяльності держави;
- г) динаміку розвитку основних напрямів діяльності держави;
- д) статику та динаміку держави.

10. Пов'язані між собою напрями та види державної діяльності, що у своїй сукупності складають певну цілісність – це:

- а) державна влада;
- б) система функцій держави;
- в) функції держави;
- г) напрями діяльності держави;
- д) законодавча компетенція.

11. Співвідношення понять «функції держави» та «функції державних органів» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «функції державних органів»;
- б) поняття «функції державних органів» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно із «функціями держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції державних органів» є різними за змістом та не перебувають у взаємозв'язку;

- г) «функції держави» є різновидом «функцій державних органів»;
- д) поняття «функції держави» є ширшим за поняття «функції державних органів».

12. Співвідношення понять «функції держави» та «функції місцевого самоврядування» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «функції місцевого самоврядування»;
- б) «функції місцевого самоврядування» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно із «функціями держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції місцевого самоврядування» взаємопов'язані та взаємообумовлені;
- г) «функції держави» є різновидом «функцій місцевого самоврядування»;
- д) поняття «функції держави» є ширшим за поняття «функції місцевого самоврядування».

13. Співвідношення понять «функції держави» та «функції політичної системи суспільства» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є широким за змістом, ніж «функції політичної системи суспільства»;
- б) «функції політичної системи суспільства» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно з поняттям «функції держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції політичної системи суспільства» взаємопов'язані та взаємообумовлені;
- г) поняття «функції держави» має похідний характер щодо поняття «функції політичної системи суспільства»;
- д) поняття «функції держави» є вужчим стосовно поняття «функції політичної системи суспільства».

14. Співвідношення понять «функція держави» і «завдання держави» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» та «завдання держави» є самостійними елементами;
- б) поняття «завдання держави» та «функції держави» є тотожними;
- в) поняття «функції держави» є різновидом «завдання держави»;
- г) «завдання держави» і «функції держави» є неподільними;
- д) поняття «завдання держави» є різновидом «функції держави».

15. Функції державного управління – це:

- а) сукупність об'єктивно необхідних, нормативно визначених, конкретних напрямів та видів діяльності держави в економічній сфері з правової регламентації економічних процесів;
- б) основні напрями забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадянина;

в) складові змісту управлінської діяльності, що характеризуються певною самостійністю, однорідністю, складністю та стабільністю владно-організуючого впливу суб'єкту управління, спрямованого на забезпечення життєво значущих потреб об'єкта управління;

г) основні напрями впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;

д) основні напрями діяльності голови держави, обумовлені його місцем та участю у системі органів державної влади.

ІХ. Словникова робота:

функції, функції держави, класифікація функцій держави, внутрішні функції держави, зовнішні функції держави, економічна функція держави, соціальна функція держави, політична функція держави, екологічна функція держави, культурна функція держави, інформаційна функція держави, правоохоронна функція держави, правозахисна функція держави, ідеологічна функція держави, фінансова функція держави, законодавча функція держави, виконавча функція держави, судова функція держави, контрольна-наглядова функція держави, функція співробітництва та інтеграції з сучасними державами, функція забезпечення миру та підтримка світового правопорядку, функція оборони, зовнішньополітична функція, зовнішньоекономічна функція, зовнішньокультурна функція, правова форма здійснення функцій держави, ознаки правових форм здійснення функцій держави, нормотворча форма здійснення функцій держави, правозастосовна форма здійснення функцій держави, правоохоронна форма здійснення функцій держави, контрольна форма здійснення функцій держави, інтерпретаційно-правова форма здійснення функцій держави, методи реалізації функцій держави, засоби державного впливу, заохочення, примус, переконання, механізм реалізації функцій держави, ознаки механізму реалізації функцій держави, елементи механізму реалізації функцій держави.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

3. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

Спеціалізована література:

1. Андрусyak В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
2. Бамбізов Є. Є. Інформаційна функція Державної фіскальної служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 17 с.
3. Басс Д. Я. Про функції сучасної держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 5-8.
4. Безпалова О. І. Особливості реалізації правоохоронної функції держави інституціями громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 4-7.
5. Білозьоров Є. В., Вишковська В. І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні: моногр. Київ: Кандиба Т. П., 2015. 167 с.
6. Булкат М. С. Теоретико-правові питання зовнішніх функцій сучасної держави: моногр. Київ: Логос, 2014. 179 с.
7. Буркальцева Д. Д. Економічна безпека підприємництва в Україні: функції у системі економічної безпеки держави та інституціональні перешкоди забезпечення. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2013. № 1. С. 35-40.
8. Варич О. Г. Економічні функції сучасної держави: природа, зміст, тенденції розвитку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 22 с.
9. Веклич В. О. Функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 16 с.
10. Виговська Н. Г. Контрольні функції держави в умовах глобалізації економіки. *Наукові праці НДФІ*. 2008. Вип. 3. С. 100-107.
11. Волинець В. Правове забезпечення державної підтримки науки, освіти і культури в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 9-15.
12. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 4-10.
13. Волинець В. Соціальна функція держави і соціальна політика: правові проблеми реалізації. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 15-23.
14. Гаврилюк Р. Чому в Україні не відбулась Оголошена Революція у сфері прав людини? *Право України*. 2016. № 6. С. 35-43.
15. Гвасалія Д. С. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Донецьк, 2014. 19 с.
16. Головченко М. Ф. Культурна функція сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 19 с.
17. Грицай Т. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: теоретико-правові аспекти: моногр. Київ: Правова Єдність, 2016. 215 с.
18. Гусарев С. Д. Становлення та розвиток внутрішніх функцій сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 24 с.

19. Дембіцька С. Л. Профілактика правопорушень як спосіб встановлення та зміцнення правопорядку в суспільстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 107-110.

20. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.

21. Дубняк М. Законодательное регулирование информационного взаимодействия в местном самоуправлении европейских стран. *Leges et Viata*. 2017. № 4, ч. 2. С. 31-35.

22. Дученко А. Ю. Свобода слова в Україні: стан, гарантії, перспективи. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 39. С. 54-58.

23. Євенко Д. В. Конституційно-правове забезпечення оборонної функції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.

24. Жаровська І. М., Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 3-6.

25. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.

26. Кіктенко О. В. Контрольна функція державного регулювання фондового ринку України: моногр. Запоріжжя: КПУ, 2013. 307 с.

27. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.

28. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2008. 17 с.

29. Конопелько О. В. Особливості формування ідеологічної функції сучасної держави: постановка проблеми. *Право і Безпека*. 2013. № 1 (48). С. 18-23.

30. Костицький В. В. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: моногр. Київ; Дрогобич: Коло, 2013. 171 с.

31. Костюченко Я. На шляху до ефективної імплементації угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: українські перспективи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 38-45.

32. Кошіль Н. М. Кодифікація в статутах актів місцевих рад із питання участі населення в здійсненні місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 16-19.

33. Кравченко В. В. Контрольно-наглядові функції вищих органів державної влади України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.

34. Кузенко У. І. Політична функція держави та її реалізація в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.

35. Курусь Т. В. Стан дослідження проблеми нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 21-24.

36. Легеза Ю. О. Забезпечення безпеки використання природних ресурсів в умовах адміністративно-правового режиму антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 75-78.

37. Магута Р. М. Активізація контрольної функції держави в умовах фінансової нестабільності: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2015. 19 с.

38. Межевська Л. В. Правове регулювання відсторонення від роботи осіб, які виконують функції держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2017. 17 с.

39. Мельниченко В. Л. Податкова функція сучасної держави: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 228 с.

40. Митник О. В. Питання вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини у зв'язку з конституційними перетвореннями в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 70-74.

41. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

42. Наливайко Л. Р. Культурна функція Української держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 58-67.

43. Наливайко Л. Р. Політична функція Української держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 146-158.

44. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.

45. Наливайко О. І. Правові засади політичної функції сучасної Української держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 4-13.

46. Рогатюк О. В. Трансформація економічної функції держави в ринковій економіці: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.

47. Сидор І. П. Функції держави та необхідність їх бюджетного фінансування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2013. Вип. 24. С. 123-127.

ТЕМА 6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВА

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

– Поняття, ознаки і структура громадянського суспільства. Взаємодія громадянського суспільства і держави.

– Поняття, ознаки, структурні елементи та функції політичної системи суспільства.

– Політичні партії у політичній системі суспільства: поняття, ознаки та функції.

II. Скласти схеми:

- Особливості відносин держави та громадських об'єднань.
- Поняття, ознаки та елементи політичної системи суспільства.
- Функції політичної системи.
- Місце і роль держави в політичній системі громадянського суспільства.
- Політичні партії в політичній системі громадянського суспільства: поняття, ознаки та види.
- Функції політичних партій в політичній системі громадянського суспільства та їх характеристика.
- Риси відмінності між політичними партіями та державою.

III. Теми рефератів:

- «Громадянське суспільство як інструмент цивілізованого розв'язання конфліктів в умовах політико-економічної кризи в Україні».
- «Громадянське суспільство, особа, держава: правові засади взаємодії в умовах демократичного розвитку».
- «Ефективність взаємодії влади, інститутів держави та громадянського суспільства в протидії корупції».
- «Європейський досвід удосконалення політико-управлінських відносин держави та громадянського суспільства».
- «Міжнародний досвід ефективної взаємодії держави і громадянського суспільства та його імплементація в практику державного управління України».
- «Місцеве самоврядування як фактор формування громадянського суспільства в Україні: історичний досвід, сучасність, перспективи».
- «Напрями та механізми участі інститутів громадянського суспільства у створенні захищеного простору внутрішньо переміщених осіб в Україні».
- «Роль електронної участі у формуванні громадянського суспільства».
- «Система формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства».

IV. Теми есе:

- «Громадянське суспільство як передумова створення демократичної політичної системи».
- «Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства».
- «Роль інститутів громадянського суспільства у створенні захищеного простору внутрішньо переміщених осіб в Україні».
- «Діяльність громадських організацій у сфері забезпечення принципу гендерної рівності».
- «Роль політичних партій в сучасній демократичній системі управління».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Правовий статус громадських організацій як інституту громадянського суспільства.
- Правозахисні організації як основний елемент громадянського суспільства в Україні.
- Взаємодія інститутів влади та громадянського суспільства в Україні у контексті євроінтеграційних процесів.
- Місцеве самоврядування як фактор формування громадянського суспільства в Україні.
- Правова свідомість та правова культура в контексті формування громадянського суспільства.
- Моделі взаємодії громадянського та політичного суспільства: теоретико-концептуальний аспект.
- Роль електронної участі у формуванні громадянського суспільства.
- Міжнародний досвід ефективної взаємодії держави і громадянського суспільства та його імплементація в практику державного управління України.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Робота в малих групах. Час – 15 хв. ЗВО поділяться на групи по 4-5 Здобувачів. Кожна група отримує від викладача на картці назву інституту громадянського суспільства (*громадська організація, професійна спілка, релігійна організація, благодійна організація тощо*). Протягом 5 хв. ЗВО радяться в середині малої групи щодо презентації свого інституту громадянського суспільства.

Завдання: за 2 хв. презентувати інститут громадянського суспільства, описуючи, але не називаючи його. Інші здобувачі вищої освіти мають здогадатися, про який інститут громадянського суспільства йдеться та назвати його. Викладач може корегувати відповіді здобувачів вищої освіти у разі потреби.

Інтерактивне завдання № 2

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. Здобувачів вищої освіти необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач озвучує ключове питання для обговорення *«Громадянське суспільство як інструмент цивілізованого розв'язання конфліктів в умовах політико-економічної кризи в Україні»*. Кожна підгрупа здобувачів вищої освіти складає на аркуші 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь неповна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які надали повну/точну відповідь надсилають «бумеранг» іншій підгрупі. Викладач оцінює як питання, так і відповіді. Наприкінці «бумерангу» викладач здійснює підрахунок кількості балів, які набрала кожна підгрупа.

Інтерактивне завдання № 3

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному здобувачу вищої освіти можливість коротко і швидко висловити свою думку чи позицію на тему: «Сучасні проблеми взаємозв'язку особи, громадянського суспільства й держави». Висловлює думку чи позицію тільки здобувач вищої освіти, який отримав «уявний» мікрофон.

Інтерактивне завдання № 4

Брейнстормінг «Мапа ідей». Час – 25 хв. Обладнання – маркери, ватман А-1, наліпки. ЗВО необхідно поділити на підгрупи (6-8 осіб).

Тема для обговорення: Політичні партії у політичній системі суспільства.

Етап 1. Формулювання ідей. ЗВО на наліпках індивідуально формують до 10 речень (своїх думок) щодо заданої викладачем теми.

Етап 2. Оцінка ідей. ЗВО в межах підгрупи обмінюються власними думками, обговорюють їх зміст та за потреби формулюють нові.

Етап 3. Створення Мапи ідей. На ватмані ЗВО мають накреслити чотири колонки та розподілити обрані ідеї відповідно до наступних блоків:

Якою має бути політична партія?	→	Як досягти реалізації програми політичної партії?	→	Які ризики діяльності політичної партії з приводу реалізації політичної програми?	→	Які переваги діяльності політичної партії з приводу реалізації політичної програми?
--	---	--	---	--	---	--

Етап 4. Презентація «Мапи ідей». Представники від кожної підгрупи презентують спільне бачення політичної партії.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити схему. Критерії класифікації та види політичних партій:

Види політичних партій за соціальною спрямованістю програми і діяльності:				
Види політичних партій за соціальною базою:				
Види політичних партій за методом здійснення своєї програми:				
Види політичних партій за представництвом у вищих органах влади:				

Практичне завдання № 2

Суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду подав заяву щодо вступу до політичної партії. Проаналізуйте зазначену ситуацію, та зазначте, які документи для вступу до політичної партії повинен подати суддя.

Визначте чи має право член політичної партії обіймати посаду судді?

Практичне завдання № 3

До Верховної Ради України народний депутат України Романенко подав проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні». В проєкті передбачалося запровадження проведення кожні два роки політичними партіями праймерізу.

Надайте визначення поняття «праймеріз»? Зазначте у якій країні він використовується? Чи є ефективним його впровадження в Україні?

Практичне завдання № 4

Заповнити таблицю. Правові засади діяльності політичних партій та громадських організацій.

№	Критерії	Політична партія	Громадська організація
1.	Мета створення та діяльності		
2.	Спосіб легалізації (офіційного визнання)		
3.	Органи державної влади, які здійснюють легалізацію (офіційне визнання)		
4.	Статус (утворення та діяльності)		
5.	Ступінь участі у виборчому процесі		
6.	Віковий ценз, який встановлений. а) для засновників; б) для членів.		
7.	Фіксація членства		
8.	Обмеження, які встановленні щодо членства		
9.	Обмеження, які встановленні щодо фінансування		

Практичне завдання № 5

Іванову, який є членом політичної партії стало відомо, що один із членів тієї самої партії, а саме Лавриненко одночасно перебуває у членстві громадської організації «Істина», лідери якої періодично публічно виступають щодо програмних засад та діяльності їхньої партії з критикою. Зважаючи на це, на з'їзді політичної партії Іванов ініціював винесення питання щодо виключення Лавриненка. Більшість делегатів з'їзду партії підтримали рішення.

Надайте правову оцінку зазначеній ситуації? Визначте підстави припинення членства у політичній партії? Яким нормативно-правовим актом регулюється зазначене питання?

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Самодостатня система, яка заснована на взаємовідносинах людей в процесі реалізації особистих потреб врегульована за допомогою соціальних норм – це:

- а) суспільство;
- б) громадянське суспільство;
- в) політична система суспільства;
- г) держава;
- д) політична партія.

2. Основою громадського суспільства є:

- а) правове суспільство;
- б) суспільство;
- в) правова держава;
- г) держава;
- д) політична влада.

3. Термін «громадянське суспільство» вперше з'явився у працях:

- а) Дж. Остіна, Т. Гоббса, Дж. Локка;
- б) Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка;
- в) І. Канта, Гегеля, Г. Гроція;
- г) Г. Спенсера, Т. Гоббса, М. Радищева;
- д) Є. Дюрінга, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози.

4. Термін «громадянське суспільство» одержав фундаментальний розвиток у працях:

- а) Ж.-Ж. Руссо, Дж. Остіна, Ш. Монтеск'є, Дж. Локка;
- б) Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка;
- в) І. Канта, Г. Гегеля, Ш. Монтеск'є;
- г) Г. Спенсера, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, М. Радищева;
- д) Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегеля.

5. Вперше цілісну концепцію громадського суспільства як відносно відокремленого від держави явища, що має власний зміст і структуру визначив:

- а) К. Маркс;
- б) Г. Гегель;
- в) Аристотель;
- г) Дж. Локк;
- д) Т. Аквінський.

6. Системою недержавних інститутів, яка забезпечує самоорганізацію та розвиток населення є:

- а) політична система;
- б) правова держава;
- в) соціальна держава;
- г) громадянське суспільство;
- д) демократичний режим.

7. До ознак громадянського суспільства належить:

- а) недобровільне формування інститутів;
- б) задоволення матеріальних і духовних потреб влади;
- в) здійснення суспільної діяльності за принципом «дозволено тільки те, що прямо вказано в законі»;
- г) здатність протистояти сваволі держави;
- д) самоорганізація і структурування праці.

8. До структури громадянського суспільства відноситься:

- а) економічна система, політична система, соціальна система, інформаційна система, духовно-культурна система;
- б) політична система, культурна система, соціологічна система, організаційна система;
- в) економічна система, духовна система, соціальна система;
- г) інформаційна система, організаційна система, духовна система, культурна система;
- д) економічна система, соціальна система, політична система, інформаційна система, культурна система.

9. Найвищою соціальною цінністю у громадянському суспільстві є:

- а) соціальний добробут;
- б) законність та правопорядок;
- в) право на вільне волевиявлення та громадянську позицію;
- г) права, свободи, честь та гідність людини;
- д) народ.

10. До ознак громадського суспільства відноситься:

- а) розподіл засобів виробництва;
- б) розвиненість і розгалуженість демократії;
- в) правова незахищеність громадян;
- г) засіб самовираження індивідів;
- д) середній рівень громадянської культури.

11. Взаємодія між громадянським суспільством та державною владою за умов демократії відбувається таким чином:

- а) державна влада управляє громадянським суспільством;
- б) громадянське суспільство здійснює державну владу;
- в) державна влада рівнозначна громадянському суспільству;
- г) державна влада підпорядковує свою діяльність служінню громадянському суспільству;
- д) в громадянському суспільстві може існувати лише державна влада.

12. Держава у співвідношенні з громадським суспільством розглядається як:

- а) форма організації суспільного буття за допомогою законів, дія яких забезпечується відповідними суспільно-соціальними і владними структурами, установами й організаціями;
- б) процес формування громадянського суспільства як феномен влади;
- в) базовий елемент політичної системи, її організаційної структури;
- г) самоорганізація і структурування населення в народ;
- д) розробка програм життєдіяльності суспільства згідно з інтересами керівних верств.

13. Поняття «громадянське суспільство» найбільш повно співвідноситься з поняттям:

- а) «держава»;
- б) «органи державної влади»;
- в) «правова держава»;
- г) «державність»;
- д) «суспільство».

14. Суспільство демократичного типу, що характеризується плюралізмом в економіці, політиці, культурі та розвиненими соціальними структурами – це:

- а) відкрите суспільство;
- б) громадянське суспільство;
- в) демократичне суспільство;
- г) плюралістичне суспільство;
- д) правове суспільство.

15. «Глобальне громадянське суспільство» – це:

- а) це процеси організації і самоорганізації народу;
- б) організоване в глобальному масштабі об'єднання людей, які незалежно від національної приналежності або громадянства поділяють загальнолюдські цінності;
- в) послідовний демократизм, створення підґрунтя для зародження, становлення і розбудови цивілізованого національного демократичного правового громадянського суспільства, в якому держава не повинна мати цілей, відмінних від цілей своїх громадян;

г) сукупність різноманітних форм соціальної активності населення, не обумовлену діяльністю державних органів і втілює реальний рівень самоорганізації соціуму;

д) соціальне середовище, де реалізується більшість прав і свобод людини і громадянина.

ІХ. Словникова робота:

суспільство, громадянське суспільство, ознаки громадянського суспільства, завдання громадянського суспільства, інституції громадянського суспільства, ринкові професіональні спілки, організації споживачів та платників податків, організації товаровиробників та роботодавців, саморегульвні професійні організації, благодійна організація, політична система суспільства, суб'єкти політики, політико-правові інститути, політичні норми, політичні відносини, політичний процес, політичні функції, політичний режим, політична свідомість, політична культура, політична влада, політична діяльність, громадянське об'єднання, політична партія, партійна система, політичні норми, політичний процес, політична культура, політична діяльність, політичний режим, громадська організація, громадська спілка, релігійні організації, асоціації органів місцевого самоврядування, непідприємницькі товариства, корпорація, глобальне громадянство, демократичний режим, органи державної влади, правове суспільство, народний суверенітет, легітимність влади, профспілка, первинна організація профспілки, організації профспілки, профспілковий орган, профспілковий представник, структура політичної системи, зміст політичної системи, авторитарне політичне суспільство, влада, держава.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).

2. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.

3. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

4. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.

5. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 09 лютого 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 10. С. 224. Ст. 471.

Спеціалізована література:

1. Адашис Л. А. Проблеми фінансування політичних партій в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 10-16.
2. Андреев Д. В. Соціально-правові комунікації в забезпеченні взаємодії влади та громадянського суспільства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 36 с.
3. Андрійчук Т. С. Громадські ради при органах виконавчої влади України як форма взаємодії держави і громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2015. 23 с.
4. Андрощук І. М. Політична структуризація партій і партійної системи в Чехії: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2017. 20 с.
5. Артеменко И. Участие институтов гражданского общества в формировании и реализации молодежной политики в Украине. *Leges si Viata*. 2016. № 12, ч. 2. С. 3-6.
6. Байрачная Л. Политическая власть и легитимность: к вопросу о соотношении. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 8-12.
7. Башук В. В. Національна безпека держави в умовах формування громадянського суспільства: філософсько-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2014. 18 с.
8. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 172-184.
9. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: моногр. Харків: Юрайт, 2014. 207 с.
10. Білокопитов Д. В. Розвиток взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2017. 20 с.
11. Богашева Н. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу. *Право України*. 2013. № 5. С. 114-121.
12. Бойчук І. В. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства в Україні (на прикладі західних областей): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2014. 20 с.
13. Бондарева К. В. Теоретичне питання визначення основних суб'єктів процесу правової інституціоналізації політичних режимів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 3-8.
14. Бондаренко О. Захист прав і свобод людини як основний напрям конституційної модернізації в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 89-94.
15. Бондарчук І. В. Рішення Конституційного Суду України у правовому регулюванні діяльності політичних партій і громадських організацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 106-113.
16. Боняк В. Конституційно-правові основи взаємодії органів прокуратури України з суб'єктами громадянського суспільства. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 21-27.

17. Бульдович П. Сутність та особливості неформальних інститутів у політиці. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 42-47.
18. Валюшко І. В. Інститути громадянського суспільства у системі антикорупційної політики України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2017. 20 с.
19. Васильєв Г. Ю. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: моногр. Харків: Право, 2013. 535 с.
20. Васильченко О. Свобода зібрань як прояв політичної багатоманітності громадянського суспільства. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6, ч. 2. С. 30-35.
21. Васильченко О. Сучасний зміст конституційного принципу рівності прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2017. № 7. С. 47-55.
22. Вільгушинський М. Участь громадськості у здійсненні правосуддя судами загальної юрисдикції. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 92-98.
23. Гаврилюк К. Сутність та специфіка політологічного осмислення врегулювання політичної кризи в сучасній Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 58-67.
24. Гаєва Н. П. Закон України «Про громадські об'єднання»: деякі актуальні проблеми. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 97-104.
25. Галус О. О. Міжнародно-правові стандарти безпосереднього народовладдя. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 115-122.
26. Гапотій В. Д. Інформаційне суспільство та інформаційний суверенітет: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 24-32.
27. Герасименко Д. Г. Ідея громадянського суспільства (І. Кант та Е. Левінас): автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2017. 19 с.
28. Гнатенко Н. Політична корупція у діяльності Українського Парламенту: теорія і практика. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 6. vydání. С. 140-146.
29. Дячок Т. О. Звернення громадян – шлях до вирішення гострих суспільно значущих проблем. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 148-149.
30. Євстіфєєв М. До питання про природу люстраційних заходів у контексті конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 1. С. 88-97.
31. Єфіменко С. А. Соціально-філософські основи бізнесу у контексті сучасного громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Одеса, 2016. 20 с.
32. Жовтяк-Тараскіна Д. С. Громадянське суспільство і проблеми державної мови. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 33. С. 104-110.

33. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.

34. Заворотченко Т. М. Класифікація конституційних суб'єктивних політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 42-45.

35. Іваненко О. Політична брехня та викривлення правової інформації як глобальні проблеми сучасної України (на прикладі змін до Конституції України). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 68-73.

36. Іваній О. М. Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 42-45.

37. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 68-73.

38. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.

39. Коваленко А. Загальні збори та громадські слухання як інструмент громадського контролю на місцевому рівні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 429-434.

40. Кохановська О. Інформаційно-правова основа громадянського суспільства. *Право України*. 2015. № 4. С. 35-42.

41. Курко М. Право громадян на проведення масових заходів в Україні та його застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 16-19.

42. Манташян М. Політико-правові засади політичної стабільності у нових демократіях. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 88-93.

43. Матійчик А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2016. 20 с.

44. Медведчук В. В. Громадянське суспільство: Український вибір: моногр. Київ: Логос, 2012. 567 с.

45. Медведчук В. Громадянське суспільство як фундаментальна основа демократичного розвитку України. *Право України*. 2014. № 4. С. 26-35.

46. Микитенко Є. В. Адміністративний захист прав громадян у діяльності державної міграційної служби України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 87-90.

47. Мотречко В. Механізм впровадження молодіжної політики на регіональному та місцевому рівні в Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 142-147.

48. Нікітенко Л. О. Місце права на підприємницьку діяльність у загальній системі прав людини і громадянина. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (3). С. 31-36.

49. Овсяннікова О. Етичні проблеми взаємодії судової влади та засобів масової інформації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (68). С. 174-184.

50. Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 9-12.

51. Оніщенко Н. М. Львова О. Л. Гендерна рівність: крок до розвитку чи моральна криза сучасного суспільства? *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 3-11.

52. Ортинська Н. В. Щодо тенденцій розширення політичних прав неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 16-19.

53. Остапенко О. Г. Реалізація Україною політичних цілей угоди про асоціацію. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 28-31.

54. Папарига Д. Ю. Правове підґрунтя обов'язковості членства в професійних асоціаціях. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 26-31.

55. Руденко О. М., Штурхецький С. В. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи: моногр. Острог: Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. 328 с.

56. Сенченко М. Інформаційна агресія і суспільство. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 10. С. 3-6.

57. Скрипнюк О. Демократизація політичної системи України як фактор європейської інтеграції: проблеми і перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 26-30.

58. Шаповал В. Політико-правова категорія народного представництва: питання. *Право України*. 2013. № 5. С. 12-17.

ТЕМА 7. ДЕМОКРАТИЧНА, СОЦІАЛЬНА, ПРАВОВА ДЕРЖАВА

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Правова держава: поняття, ознаки та принципи. Верховенство права і правова держава, їх співвідношення.
- Процес формування громадянського суспільства в Україні як передумова становлення правової держави.
- Соціальна держава: поняття, ознаки та функції.
- Моделі соціальної держави: класифікація та характеристика.

II. Скласти схеми:

- Поняття та ознаки демократичної держави.
- Ознаки правової держави та їх загальна характеристика.
- Етапи еволюції соціальної держави.

- Критерії класифікації та види соціальних держав.
- Моделі соціальної держави.
- Функції, принципи, форми та інститути демократії.
- Зв'язок права і держави.
- Проблеми забезпечення демократизму конституційного ладу сучасної України.

III. Теми рефератів:

- «Переходи до демократії: лібералізація і демократизація».
- «Світовий досвід становлення і розвитку громадянського суспільства і соціальної держави».
- «Ефективне законодавство як умова демократичного розвитку суспільства».
- «Верховенство права і правова держава: співвідношення та взаємодія».
- «Особливості сучасної демократії та її основні цінності».
- «Безпосередня демократія і представницька демократія: теоретико-методологічні аспекти».
- «Місце правової держави у соціологічній концепції Б. Кістяківського».
- «Політичний плюралізм як умова розвитку демократичної держави: європейський досвід».
- «Громадянське суспільство і соціальна, правова держава: ідейні витоки, поняття, проблеми формування в Україні».
- «Соціальна держава та її значення в розбудові правового, соціального суспільства».

IV. Теми есе:

- «Політико-правові проблеми формування соціальної держави в Україні».
- «Проблеми й перспективи становлення громадянського суспільства».
- «Сучасна теорія демократії: питання генези та дослідження у правовій традиції».
- «Інститути демократії в умовах розвитку громадянського суспільства: загальна характеристика».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Вплив громадських рухів на формування демократичної держави в період суспільно-трансформаційних змін.
- Проблеми та перспективи побудови правової держави в Україні.
- Верховенство права: українські реалії та перспективи.
- Концепція соціальної держави: теоретико-методологічні засади формування.
- Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Метою цієї гри є забезпечення генерації ідей для неординарного рішення певної проблеми.

Brainstorm – містить спільне розв'язання проблем. Список необхідних елементів проведення «мозкового штурму».

- 1) Необхідно висловити якомога більше ідей та зафіксувати їх.
- 2) Записуються всі висловлені ідеї, навіть на перший погляд, безглузді.
- 3) Відсутність будь-якої критики.
- 4) Всі учасники мають однакові права висловити свою думку.

Теми для обговорення:

1. Зіставте основні ознаки правової держави, громадянського суспільства з конституційними положеннями Української держави та сучасними реаліями.
2. Ефективне законодавство як умова демократичного розвитку суспільства.
3. Чи є громадянське суспільство необхідною умовою розвитку демократичної держави?

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Принципи демократії.

1.	Принцип поділу влади	
2.	Принцип виборності основних органів державної влади	
3.	Принцип плюралізму	
4.	Принцип гласності	
5.	Принцип рівності	
6.	Принцип більшості	
7.	Принцип незалежного контролю	

Практичне завдання № 2

Заповнити таблицю. Ознаки, функції і форми демократії:

1.	Ознаки демократії	1)
		2)
		3)
		4)
2.	Основні функції демократії	1)
		2)
		3)
		4)

3.	Принципи демократії	1)
		2)
		3)
		4)
4.	Форми демократії	1)
		2)
5.	Види інститутів демократії за призначенням у вирішенні завдань політики, влади, управління	1)
		2)
6.	Інститути демократії за юридичною значущістю прийнятих рішень	1)
		2)
7.	Види референдумів за предметом проведення	1)
		2)
		3)
8.	Референдуми за ступенем обов'язковості проведення	1)
		2)
9.	Референдуми за територією проведення	1)
		2)
10.	Ознаки самоврядування	1)
		2)
		3)
		4)

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Співвідношення понять «демократія» і «самоврядування» полягає у наступному:

- а) ці поняття тотожні;
- б) ці поняття не пов'язані між собою;
- в) «демократія» є формою здійснення «самоврядування»;
- г) «самоврядування» виступає формою «демократії»;
- д) «демократія» та «самоврядування» є формами реалізації народовладдя.

2. Процедура, засобом якої громадяни пропонують обговорити яке-небудь питання, безпосередньо на референдумі, або законодавчими органами – це:

- а) ініціатива;
- б) опитування;
- в) запит;
- г) збори;
- д) консультатив.

3. Форма демократії, яка є найбільш ефективною для здійснення основних завдань та функцій правової, демократичної держави:

- а) безпосередня форма народовладдя;
- б) консультативні опитування населення;
- в) представницька форма демократії;
- г) поєднання представницької форми здійснення народовладдя з безпосередньою;
- д) референдум.

4. Легітимні і легальні елементи політичної системи суспільства, які безпосередньо створюють демократичний режим у державі через втілення в них принципів демократії – це:

- а) форми демократії;
- б) інститути демократії;
- в) вибори;
- г) функції демократії;
- д) демократичні процеси.

5. Основна форма безпосередньої участі громадян в управлінні державою шляхом формування вищих представницьких органів, органів місцевого самоврядування, їх персонального складу – це:

- а) вибори;
- б) референдум;
- в) ініціатива;
- г) мітинг;
- д) демонстрація.

6. Форма безпосередньої демократії в Україні, що полягає у прийнятті громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування – це:

- а) вибори;
- б) референдум;
- в) ініціатива;
- г) мітинг;
- д) демонстрація.

7. Забороняється виносити на референдум питання:

- а) що мають істотне значення для визначення зовнішньої політики держави;
- б) щодо вдосконалення внутрішньої системи управління;
- в) щодо податків, амністії, бюджету;
- г) щодо зміни території України;
- д) щодо податків, амністії, бюджету, зміни території України.

8. Уніномінальні вибори – це вибори, що:

- а) проводяться в один тур;

- б) проводяться в два тури;
- в) проводяться в декілька турів (багаторівневі);
- г) передбачають від кожного округу обрання одного депутата;
- д) передбачають від кожного округу обрання декількох депутатів.

9. До консультативних інститутів демократії належать:

- а) консультативні референдуми;
- б) голосування під час виборів;
- в) вибори;
- г) опитування населення;
- д) депутатські запити.

10. Депутатські фракції, депутатські коаліції та народні контролери належать до:

- а) структурних інститутів демократії;
- б) функціональних інститутів демократії;
- в) консультативних інститутів демократії;
- г) структурно-функціональних інститутів демократії;
- д) процедурно-регламентаційних інститутів демократії.

11. До імперативних інститутів демократії належать:

- а) вибори, референдуми;
- б) профспілки, страйки;
- в) консультативний референдум, мітинги;
- г) право вето, імпічмент;
- д) парламентські сесії та місцеве самоврядування.

12. Функціональними інститутами демократії є:

- а) парламентські сесії; політичні партії, парламентські комітети;
- б) депутатські запити; накази виборців, вибори, громадська думка;
- в) місцеве самоврядування, парламентські сесії;
- г) безпосередні та представницькі інститути демократії;
- д) імперативні та консультативні інститути демократії.

13. Інститути демократії за ступенем складності поділяються на:

- а) структурні, консультативні, структурно-функціональні;
- б) функціональні, імперативні, консультативні;
- в) структурні, функціональні, структурно-функціональні;
- г) імперативні, консультативні, імперативно-консультативні;
- д) структурні, імперативні, імперативно-консультативні.

14. Незаперечні вихідні вимоги, які ставляться до всіх учасників політичної діяльності в демократичній державі – це:

- а) принципи демократії;
- б) функції демократії;
- в) ознаки демократії;
- г) елементи демократії;
- д) завдання демократії.

15. *Всеукраїнський референдум із питання проголошення незалежності України відбувся:*

- а) 16 липня 1990 р.;
- б) 24 серпня 1990 р.;
- в) 1 грудня 1990 р.;
- г) 28 червня 1991 р.;
- д) 1 грудня 1991 р.

ІХ. Словникова робота:

демократична держава, вибори, референдум, правова політика держави, форма демократії, безпосередня демократія, представницька демократія, загальнодержавний референдум, місцевий референдум, імперативний референдум, консультативний референдум, обов'язковий референдум, факультативний референдум, конституційний референдум, законодавчий референдум, ратифікаційний референдум, дозаконодавчий референдум, післязаконодавчий референдум, інститути демократії, структурні інститути демократії, структурно-функціональні (змішані) інститути демократії, процедурно-регламентаційні інститути демократії, консультативні інститути демократії, принципи демократії, політична свобода, рівноправність громадян, принцип виборності органів державної влади, принцип поділу влади, принцип прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості, політичний плюралізм, ідеологічний плюралізм, функції демократії, організаційно-політична функція демократії, регулятивно-компромісна функція демократії, суспільно-стимулююча функція демократії, установча функція демократії, контрольна функція демократії, охоронна функція демократії, держава добробуту, «позитивна держава соціального захисту» (англо-американська й англосаксонська моделі), «держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту»), роулсіанський тип соціальної держави, мегалітарний тип соціальної держави, утилітарний тип соціальної держави, виборча система, мажоритарна виборча система абсолютної більшості, мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості, мажоритарна виборча система відносної більшості, змішана виборча система, пропорційна виборча система, пропорційна виборча система із жорсткими списками, пропорційна виборча система з преференціями.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
4. Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 12. Ст. 450. С. 447. Ст. 1875.
5. Європейська конвенція про громадянство від 06 листопада 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008 р. № 13. С. 359.
6. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 205.
7. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 01 лютого 1995 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 75.

Спеціалізована література:

1. Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. *Право України*. 2013. № 5. С. 46-53.
2. Беляєва М. Політична суб'єктність держави у сфері народовладдя: конституційно-правові засади. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 16-19.
3. Богів Я. С. Представницька демократія як форма реалізації народного суверенітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. № 21. С. 244-253.
4. Білоконь М. В. Суспільство та держава в контексті інтеграції соціально-політичних систем. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 182-189.
5. Власенко С. Г. Демократія як умова розвитку національних систем державного управління: аналіз сучасних дослідницьких підходів. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 272-280.
6. Головатий С. Верховенство права: моногр. Київ: Фенікс, 2006. 1747 с.
7. Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 304 с.
8. Головка І. В. Ліберальна демократія: умови формування та специфіка становлення: дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2010. 248 с.
9. Гонюкова Л. Політичний плюралізм як умова розвитку демократичної держави: європейський досвід. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2009. Вип. 3. С. 195-201.

10. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація: моногр. Київ: Ін Юре, 2004. 386 с.
11. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 97-115.
12. Дашковська О. Ідея взаємодії відповідальності держави й особи в європейській політико-правовій думці. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 105-113.
13. Дерев'янка С. М. Політико-правові засади референдумів в Україні: моногр. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2011. 847 с.
14. Долженков О. О. Сучасна демократія: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 221-229.
15. Колот А. М., Герасименко О. О. Соціальна держава: генезис і перспективи розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 8-36.
16. Куровська І. А. Соціальна держава як новий етап розвитку правової держави на шляху євроінтеграції. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 1. С. 158-161.
17. Кісс С. В. Сутність поняття та основні ознаки соціальної держави. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 22-27.
18. Косінов С. Міжнародний контроль як засіб забезпечення внутрішньодержавної демократії. *Право України*. 2015. № 5. С. 139-148.
19. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою. *Право України*. 2013. № 10. С. 178-184.
20. Кравченко С. С. Правова держава та правовий прагматизм: проблемні питання. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2011. № 2. С. 27-31.
21. Крупнова Л. Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 8-14.
22. Лендзел М. О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: моногр. Ужгород: Мистецька Лінія, 2011. 687 с.
23. Любченко П. Місьцеве самоврядування як фактор забезпечення стабільності конституційного ладу і форма реалізації народовладдя в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 58-66.
24. Макарова З. С. Проблеми класифікації (типологізації) форми державного правління. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 1. С. 67-72.
25. Матвійчук В. К. Сучасні концепції правової держави. *Юридична наука*. 2013. № 6. С. 7-11.
26. Медведчук В. Демократія і суспільство: цінності, принципи, державно-правові механізми. *Право України*. 2013. № 8. С. 53-62.
27. Митко А. М. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу: моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 399 с.

28. Мірошниченко Ю. Теоретичні засади та проблеми конституційно-правового регулювання форм народовладдя в Україні. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 329-335.

29. Мотрен С. М. Демократія: досвід і погляд в майбутнє. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 2. С. 7-11.

30. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

31. Неліна Н. Вибори як форма волевиявлення українського народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 15-18.

32. Новоскольцева Л. О. Демократія в громадянському суспільстві: аналіз моделі інститутів держави. *Політологічні записки*. 2013. № 7. С. 7-11.

33. Овсієнко О. В. Розбудова соціальної держави в Україні: пошук оптимальної економічної моделі. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (14). С. 34-46.

34. Палас Н. Демократія як політична цінність та становлення її в українському суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2013. Вип. 25. С. 91-95.

35. Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2003. 182 с.

36. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави. *Право України*. 2013. № 8. С. 63-71.

37. Петришин О. Демократичні основи правової, соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 32-41.

38. Петришин О. Демократія як основа правової, соціальної держави. *Право України*. 2014. № 5. С. 73-82.

39. Петришин О. Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави. *Право України*. 2009. № 6. С. 4-11.

40. Пижик І. М. Політико-правові проблеми формування соціальної держави в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 194 с.

41. Плахотнік О. В. Конституційне право громадян брати участь у всеукраїнських та місцевих референдумах і його забезпечення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 223 с.

42. Погребняк С. Соціальна держава: обґрунтування концепції. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2. С. 15-25.

43. Помазанский А. Е. Роль институтів прямої демократії в забезпеченні контролю населення за діяльністю органів місцевого самоуправління. *Журнал російського права*. 2013. № 8. С. 13-24.

44. Попович В. М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

45. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.

46. Рабінович П. Верховенство права: сучасні вітчизняні підходи до інтерпретації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 3-16.

47. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 296-309.
48. Рубан Ю. Демократія як чинник політичної єдності. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 1. С. 183-190.
49. Самойлов О. О. Пряма демократія на місцевому рівні як механізм політичного націотворення в сучасній Україні. *Історико-політичні студії*. 2013. № 1. С. 153-159.
50. Сворак С. Д. Народовладдя у контексті державної регіональної політики України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 62-68.
51. Сковронський Д. М. Соціальна держава в умовах політичних та економічних трансформацій: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 19 с.
52. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 40-48.
53. Скрипнюк В. Демократія і проблеми конституційного забезпечення розвитку державної влади. *Право України*. 2013. № 8. С. 90-99.
54. Скрипнюк В. Забезпечення ефективності функціонування системи демократичної влади: Україна і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 5. С. 72-80.
55. Скрипнюк В. Система організації державних органів у контексті забезпечення принципу поділу влади (органи прокуратури). *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 9-14.
56. Співак В. Соціальна держава в процесі соціалізації глобалізації: політологічний аспект. *Держава і право*. 2013. Вип. 60. С. 442-449.
57. Ставнійчук М. Вибори як ключовий інститут демократичного конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 5. С. 18-29.
58. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави: моногр. Харків: ФІНН, 2009. 216 с.
59. Яковлев А. Конституційний процес як засіб демократизації сучасної України. *Право України*. 2013. № 8. С. 114-122.

ТЕМА 8. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Поняття права та його ознаки. Сутність та соціальне призначення права.
- Функції права: поняття та загальна характеристика. Принципи права: поняття, види.
- Зміст та структура права: характеристика його елементів. Цінність права.

II. Скласти схеми:

- Основні підходи до праворозуміння.
- Зміст та структура права.
- Функції права та їх загальна характеристика.
- Ознаки права та їх характеристика.
- Принципи права: поняття, види.

III. Теми рефератів:

- «Співвідношення правової, економічної та політичної підсистем суспільства».
- «Сутність і зміст права. Роль права у реалізації загальносуспільних інтересів».
- «Природне право: діалектика приватного і публічного».
- «Сутність принципу верховенства Конституції України».
- «Поняття безпеки держави як особливого суб'єкта права (юридичний аспект)».
- «Право на доступ до інформації як елемент правового статусу людини та громадянина».
- «Принципи права та їх роль у регулюванні суспільних відносин».

IV. Теми есе:

- «Забезпечення верховенства права як умова функціонування сучасної правової держави».
- «Співвідношення права, закону, справедливості в сучасних реаліях Української держави і суспільства».
- «Співвідношення регулятивної та охоронної функцій права у сучасній державі».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підібраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Ознаки права в контексті сучасного праворозуміння.
- Принципи права та їх роль у регулюванні суспільних відносин.
- Функції права: ціннісний та сутнісний виміри.
- Співвідношення права й закону.
- Проблеми визначення та дії принципу верховенства права в Україні.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Гра передбачає оволодіння словниковим запасом з вивченої теми та загальнонавчаними словами.

Grabamminute – гра, в якій здобувачу вищої освіти надається 1 хвилина, для представлення терміну, написаного на інтерактивній карті. Учасник має надати

найбільше інформації про даний предмет/термін, його значення, використання, тощо. Отримує перемогу здобувач, який надав найбільш повну та зв'язну інформацію про вказаний в картці предмет або термін.

Перевірка знань: словниковий запас з певної теми у поєднанні з граматику. Хороший спосіб для закріплення пройденого матеріалу.

Особливості гри: покращується навички швидкого реагування, критичного мислення.

Терміни для інтерактивних карток: *цінність права, система функцій права, тип правового розуміння, суспільство, об'єктивне юридичне право, суб'єктивне юридичне право, позитивне право, природне право, форма права, верховенство права, право, праворозуміння, суб'єкт праворозуміння, об'єкт праворозуміння, зміст праворозуміння.*

Інтерактивне завдання № 2

Scientific debate (Навчальна суперечка-діалог, в якій студенти – представники різних напрямлень, відстоюють свою думку, протилежну іншим).

Теми для обговорень:

1. Сутнісні особливості та призначення сучасного права.
2. Проблеми визначення та дії принципу верховенства права в Україні.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Зазначте до якої групи принципів належать наведені принципи права.

1.	Загальнолюдські принципи		принцип гарантованості прав і свобод людини
2.	Загальноправові принципи		принцип свободи договору
3.	Міжгалузеві принципи		принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону
4.	Галузеві принципи		принцип рівності
5.	Принципи правових інститутів		визначеність покарання у вироку суду

Практичне завдання № 2

Заповнити таблицю. Знайти відповідність між напрямами праворозуміння та основними об'єктами їх дослідження.

1.	Юридичний позитивізм		Право як прояв правосвідомості; явище людської психіки
2.	Школа природного права		Логічний аналіз норм права
3.	Соціологічний напрямок права		Дослідження фактичних правовідносин
4.	Психологічна школа права		Встановлення зв'язку права і моралі

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Наукова категорія, що відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, яка вміщує в собі пізнання права, його оцінку і ставлення до нього як до цілісного соціального явища – це:

- а) правосвідомість;
- б) правознання;
- в) праворозуміння;
- г) правова ідеологія;
- д) правова концепція.

2. Знання суб'єктів про свої права і обов'язки, конкретні і загальні правові дозволи, заборони, а також оцінка і ставлення до них як до справедливих чи несправедливих:

- а) праворозуміння;
- б) форма праворозуміння;
- в) об'єкт праворозуміння;
- г) зміст праворозуміння;
- д) суб'єкт праворозуміння.

3. За механізмом формування праворозуміння класифікують на:

- а) емпіричне, раціональне та емоційне;
- б) пряме та опосередковане;
- в) дедуктивне, індуктивне та критичне;
- г) основне, спеціальне та додаткове;
- д) суб'єктивне та об'єктивне.

4. Праворозуміння, що склалось у суб'єкта підсвідомо, у тому числі на базі стереотипів, що були передані суб'єкту праворозуміння його середовищем – це:

- а) емоційне праворозуміння;
- б) раціональне праворозуміння;
- в) емпіричне праворозуміння;
- г) дедуктивне праворозуміння;
- д) індуктивне праворозуміння.

5. Результатом цілеспрямованого осмислення правової дійсності є:

- а) емоційне праворозуміння;
- б) раціональне праворозуміння;
- в) емпіричне праворозуміння;
- г) дедуктивне праворозуміння;
- д) індуктивне праворозуміння.

6. *Захист індивіда від свавілля з боку держави та оцінка позитивного права на предмет його відповідності загальнолюдським цінностям є соціальним призначенням права у:*

- а) природно-правовій теорії праворозуміння;
- б) соціологічній теорії праворозуміння;
- в) марксистській теорії праворозуміння;
- г) позитивістській теорії праворозуміння;
- д) психологічній теорії праворозуміння.

7. *Природне право виникає з чистої ідеї – ця концепція є основою:*

- а) неогегельянства;
- б) герменевтики;
- в) неотомізму;
- г) неокантіанства;
- д) екзистенціалістики.

8. *Характеризує виникнення природного права з історичного праворозуміння:*

- а) неогегельянство;
- б) герменевтика;
- в) неотомізм;
- г) неокантіанство;
- д) екзистенціалістика.

9. *Природне право одержано від Бога – ця концепція є основою:*

- а) неогегельянства;
- б) герменевтики;
- в) неотомізму;
- г) неокантіанства;
- д) екзистенціалістики.

10. *Концепція, що обґрунтовує виникнення природного права із самого існування абстрактної людини:*

- а) неогегельянство;
- б) герменевтика;
- в) неотомізм;
- г) неокантіанство;
- д) екзистенціалістика.

11. *Представником теорії «відродженого природного права» є:*

- а) Л. Дюгі;
- в) Г. Кельзен;
- г) Д. Остін;
- б) А. Кауфман;
- д) М. Оріу.

12. *Ідеологія позитивізму передбачає:*

- а) розуміння права як результату правотворчої діяльності держави;
- б) неможливості пізнання сутності права;
- в) заперечення існування природних прав людини;
- г) виникнення права із самої природи людини;
- д) виникнення права з історичного праворозуміння.

13. *Представником позитивістської теорії права є:*

- а) Г. Кельзен;
- б) М. Коркунов;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) І. Кант;
- д) О. Конт.

14. *Соціальне призначення права за позитивістським підходом полягає у:*

- а) забезпеченості права державним примусом;
- б) здатності права виступати регулятором суспільних відносин;
- в) захисті індивіда від свавілля з боку держави;
- г) втіленні в праві моральних принципів та уявлень про справедливість;
- д) формальній визначеності права.

15. *Введено поняття «суб'єктивне право» як таке, що походить від об'єктивного права і встановлюється державою:*

- а) нормативістською теорією;
- б) ідеологічною теорією;
- в) соціологічною теорією;
- г) психологічною теорією;
- д) позитивістською теорією.

ІХ. Словникова робота:

право, праворозуміння, суб'єкт праворозуміння, об'єкт праворозуміння, зміст праворозуміння, загальносоціальне право, юридичне право, об'єктивне юридичне право, суб'єктивне юридичне право, нормативність, формальна визначеність права, системність права, загальнообов'язковість права, функції права, гуманістична функція права, ідеологічна функція права, організаторсько-управлінська функція права, виховна функція права, інформаційна функція права, оціночна функція права, гносеологічна функція права, економічна функція права, культурна функція права, комунікативна функція права, регулятивна функція права, регулятивно-статична функція права, регулятивно-динамічна функція права, охоронна функція права, компенсаційна функція права, поновлююча функція права, обмежувальна функція права, загальносоціальна функція права, спеціально-соціальна функція права, орієнтаційна функція права, принцип права, загальносоціальний принцип

права, спеціально-соціальний принцип права, загальний принцип права, галузевий принцип права, міжгалузевий принцип права, принцип свободи, принцип справедливості, принцип рівності, принцип гуманізму, принцип демократизму, принцип законності, сутність права, економіка, політика, зміст права, правова інформація, правова поведінка, норма права, специфічні ознаки права, звичаєве право, звичай, судовий прецедент, прецедентне право, норми релігії, традиція, норма-звичай, цінність права, система функцій права, тип правового розуміння, суспільство, об'єктивне юридичне право, суб'єктивне юридичне право, позитивне право, природне право, форма права, верховенство права, соціальна цінність права, власна цінність права, інструментальна цінність права.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
4. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
7. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
11. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.
12. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року (зі змін і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

Спеціалізована література:

1. Андрущакевич Ю. Сутність конкретизації сучасного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 269-276.
2. Багрій О. Сутність принципу верховенства Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 83-87.
3. Беззубов Д. О. Поняття безпеки держави як особливого суб'єкта права (юридичний аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 139-146.
4. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних державах. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 11-17.
5. Васецький В. Ю. Історичні передумови виникнення правової ідеології в Стародавньому світі та в період Середньовіччя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 55-61.
6. Ващук Ю. О. Об'єкт відомчої правотворчої правової політики. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 11-14.
7. Гаврилюк І. А. Злочин в неklasичному праворозумінні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
8. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. *Право України*. 2014. № 5. С. 22-30.
9. Городовенко В. Деякі питання нормативного закріплення принципів права. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 11-18.
10. Гультай М. Конституційна скарга як прояв дії верховенства права. *Право України*. 2012. № 9. С. 316-324.
11. Гураленко Н. Деякі аспекти проблематики антиномій права. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 9-14.
12. Добренська Н. В. Основні концептуальні підходи до праворозуміння. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 3. С. 21-26.
13. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 34-41.
14. Дзевелюк А. В. Праворозуміння. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 47. С. 77-81.
15. Дроботов С. А. Функції права у розвиткові демократичної і правової держави: моногр. Київ: Логос, 2012. 334 с.
16. Дудаш Т. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у світлі праворозуміння Страсбурзького Суду. *Право України*. 2010. № 10. С. 158-165.
17. Зайчук О. В., Бобровник С. В. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження: моногр. Київ: ЮСТІАН. 2004. 211 с.
18. Заморська Л. Системний підхід до нормативності сучасного права: гносеологічний зміст. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 5 (197). С. 128-131.
19. Зварич Р. В. Регулятивна функція права у системі функцій права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. № 4. С. 20-28.

20. Калетник О. До питання про вплив права на мораль (теоретико-правовий аспект). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 58-63.
21. Кузь С. В. Реалізація функцій права у контексті механізму правового регулювання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. № 4. С. 69-72.
22. Ковінько Д. В. Історія ідей та основні етапи розвитку прав людини. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 2. С. 109-115.
23. Ковальчук О. М. Цінність права в соціологічному підході до праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 15-18.
24. Козюбра М. І. Право і людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку. *Юридичні науки*. 2015. Т. 168. С. 3-9.
25. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. *Право України*, 2011. № 8. С. 21-31.
26. Костенко А. Соціальний натуралізм – методологічна основа прогресивної юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 126-135.
27. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 27-35.
28. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. *Право України*. 2015. № 9. С. 81-89.
29. Лук'янова Г. Ю. Комплементаризм праворозуміння: актуальні наукознавчі аспекти: моногр. Львів: Т. Б. Сорока, 2014. 212 с.
30. Луцький Р. П. Соціально-економічне середовище як визначальний фактор формування та розвитку позитивного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 39-44.
31. Максимов С. Класична і неklasична моделі осмислення правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 61-68.
32. Малишев Б. В. Сутність права як телеологічна категорія. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 16-21.
33. Малишев Б. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 14-20.
34. Мельничук О. Право на освіту в контексті теорій праворозуміння. *Право України*. 2011. № 2. С. 180-185.
35. Москалюк О. Особливості застосування принципів права при подоланні змістовних колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.
36. Оніщенко Н. М. Гласність в праві: деякі аспекти вивчення та розгляду. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 25-30.
37. Оніщенко Н. М. Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 91-97.

38. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 29-36.

39. Петришин О. Соціально-юридична природа права. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 15-29.

40. Петришин О. Дослідження об'єктивності права: новий підхід і теоретичні конструкції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 188-192.

41. Петришин О. В. Праворозуміння у вітчизняній юриспруденції: на шляху до інтегративного підходу. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 9-17.

42. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. *Право України*. 2013. № 9. С. 217-228.

43. Рабінович А. Господарське право в системі права України: можливості дослідження засобами компаративістики. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 24-28.

44. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.

45. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 297-309.

46. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.

47. Рабінович П. Сутність праворозуміння. *Право України*. 2007. № 9. С. 3-7.

48. Рабінович П. Феномен праворозуміння: гносеологічна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3. С. 11-22.

49. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.

50. Романюк Є. О. Основні властивості права в контексті природно-правового та позитивістського праворозуміння: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

51. Сирих В. Методологія інтегративного праворозуміння. *Право України*. 2014. № 1. С. 113-119.

52. Стовба О. Динамічне праворозуміння: онтологія і методологія. *Право України*. 2014. № 1. С. 120-125.

53. Тесленко М. Право як інструмент соціальної справедливості. *Право України*. 2004. № 7. С. 40-43.

54. Тимошина О. Методологічні підстави соціології права: Л. Петражицький vs. Є. Ерліх. *Право України*. 2014. № 1. С. 195-202.

55. Тимошина О. Стилї філософсько-правового мислення і типи право розуміння. *Право України*. 2011. № 8. С. 52-60.

ТЕМА 9. ФОРМИ ПРАВА

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Практика Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні.
- Релігійно-правовий текст: поняття, ознаки та особливості.
- Загальні принципи права в системі джерел права: національний та міжнародний аспект.

II. Скласти схеми:

- Розуміння поняття «нормативно-правовий договір» у національному, європейському і міжнародному праві: спільні і відмінні риси.
- Системні зв'язки джерел права: генетичні, структурні, функціональні.
- Види нормативних актів.
- Відмінність нормативно-правового акта від інших актів правового характеру.
- Класифікація законів та їх характеристика.
- Підзаконні нормативно-правові акти: поняття, види.
- Межі чинності нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.

III. Теми рефератів:

- «Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан та перспективи».
- «Проблеми введення судового прецеденту у правову систему України».
- «Правова доктрина: філософсько-правовий підхід».
- «Особливості механізму взаємодії джерел міжнародного та національного права».
- «Кодифікаційні акти в правовій системі України: поняття, ознаки, властивості».
- «Рецепція джерел права».
- «Нормативно-правові акти та критерії їх законності».
- «Перші нормативно-правові акти в історії України».
- «Нормативно-правовий акт як структурний елемент системи джерел права України».
- «Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів України».
- «Юридична природа законів та підзаконних актів».
- «Вимоги до підзаконного нормативно-правового акта як офіційного документа».
- «Особливості функціонування нормативно-правових актів за колом осіб».
- «Екстериторіальна дія нормативно-правового акта: позитивні та проблемні аспекти».

IV. Теми есе:

- «Динаміка джерел права в умовах глобалізації».
- «Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України».
- «Співвідношення законів, прийнятих Верховною Радою та всеукраїнським референдумом».
- «Особливості дії міжнародних, загальнодержавних та місцевих нормативно-правових актів».
- «Виключення з правила щодо поширення дії нормативно-правових актів на осіб, які перебувають на території певної держави».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підібраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Доктрини та концепції у правовій системі України: форми і сфери застосування.
- Визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення.
- Судовий прецедент у праві України: доцільність запровадження та варіативність наслідків.
- Кодекс у системі законодавства держави.
- Основні підходи до розуміння поняття «нормативно-правовий акт».
- Державна реєстрація нормативно-правових актів та вступ їх у дію.
- Удосконалення нормативно-правових актів України шляхом посилення вимог до їх якості.
- Проблеми інкорпорації нормативно-правових актів України.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Ділова гра «Мозковий штурм». Сформувати дві групи «спеціалістів»: одна – генерує ідеї й оцінки, друга – аналізує і обґрунтовано критикує запропоновані ідеї, модератор (викладач) скеровує цей діалог-дискусію.

Тема гри: Нормативне врегулювання референдумів в Україні.

Правила гри: висунення різних незвичних, оригінальних ідей та їхня фіксація; відсутність будь-якої критики; рівні можливості учасників щодо їхнього обговорення тощо. У межах гри одна група надає обґрунтовану оцінку сучасному стану нормативного врегулювання тематики гри, та пропонує власне бачення вирішення/модернізації ситуації. Інша група – надає конструктивну оцінку та пропонує інший варіант вирішення проблеми. В ході гри не можна користуватись нормативними або науковими джерелами інформації. Ідеї мають відповідати вимогам академічної доброчесності.

Інтерактивне завдання № 2

Юридична вікторина. Проведення інтерактиву спрямоване на покращення засвоєння вивченого матеріалу ЗВО, а також на мотивування до поглибленого вивчення теми семінарського заняття. Вікторина складається з декількох кроків, розрахованих на сорок хвилин (40 хв.). Кожна правильна відповідь – 1 бал, допомога іншій команді – 0,5 балів.

Методичне забезпечення: зелені картки для відповіді, таблички з тематичними завданнями.

ЗВО поділяються на дві команди, кожна з яких обирає спікера.

Крок №1. Юридична компетентність (перевірка теоретичних знань студентів шляхом проведення блицопитування):

1. Надайте визначення терміну «нормативно-правовий акт».
2. Назвіть суб'єктів, уповноважених приймати нормативно-правові акти.
3. Назвіть види нормативно-правових актів.
4. Визначте види законів за юридичною силою.
5. Визначте види підзаконних нормативно-правових актів за зовнішньою формою.
6. Вкажіть момент набуття та втрати чинності нормативно-правовим актом.
7. Здійсніть класифікацію дії нормативно-правових актів залежно від обсягу дії.
8. Вкажіть на відмінності територіальної та екстериторіальної дії нормативно-правових актів.

Крок №2. «Правова підказка». Спікер з кожної команди тягне картку, яка містить 5 термінів. ЗВО протягом двох хвилин повинен пояснити 5 термінів команді, не називаючи їх.

Команда 1: нормативно-правовий акт, органічний закон, розпорядження, переживаюча дія нормативно-правових актів.

Команда 2: кодифікація, конституційні закони, зупинення дії нормативного акта, безперервність дії нормативно-правових актів.

Крок №3: «Коректор». Кожна команда отримує картки з текстом, в якому необхідно знайти помилки та виправити їх.

Команда 1:

Прийняття нових нормативних актів, внесення до них змін і доповнень, скасування застарілих нормативних рішень об'єктивно обумовлюють упорядкування всього комплексу діючих нормативних актів, їх збільшення, приведення у певну систему, видання різного роду збірників законодавства. Систематизація законодавства – це діяльність щодо приведення нормативно-правових актів в єдину, упорядковану систему компетентними суб'єктами нормотворчості.

Однією з форм систематизації нормативно-правових актів є інкорпорація, яка полягає у підготовці і прийнятті укрупнених актів на базі об'єднання норм розрізнених актів, виданих з одного питання. У процесі інкорпорації множинні

нормативні акти у тому самому питанні поєднуються в один укрупнений акт. Такий акт затверджується правотворчим органом як нове, самостійне джерело права, а колишні розрізнені акти визнаються такими, що втратили юридичну силу¹.

Команда 2:

Прийняття нових нормативних актів, внесення до них змін і доповнень, скасування застарілих нормативних рішень об'єктивно обумовлюють упорядкування всього комплексу діючих нормативних актів, їх збільшення, приведення у певну систему, видання різного роду збірників законодавства. Систематизація законодавства – це діяльність щодо приведення нормативно-правових актів у єдину, упорядковану систему компетентними суб'єктами нормотворчості.

Консолідація, як одна з форм систематизації нормативно-правових актів, передбачає поєднання різного роду збірників у певному порядку (хронологічному, алфавітному, системно-предметному). Консолідація залежно від характеру розташування матеріалу може бути поділена на: офіційну, напівофіційну, неофіційну. Важливо, що неофіційні збірники законодавства також є джерелом права.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Ситуаційне завдання. На основі опрацьованої літератури здійснити правовий аргументований аналіз ситуації.

З метою запобігання поширенню на території України COVID-19 та з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, Кабінет Міністрів України постановив запровадження карантину на території України.

У зв'язку з цим, рішенням Дніпровського міського голови, запроваджено дії, направлені на попередження на території міста захворюваності, зокрема дистанційну форму організації роботи підприємств, установ, організацій.

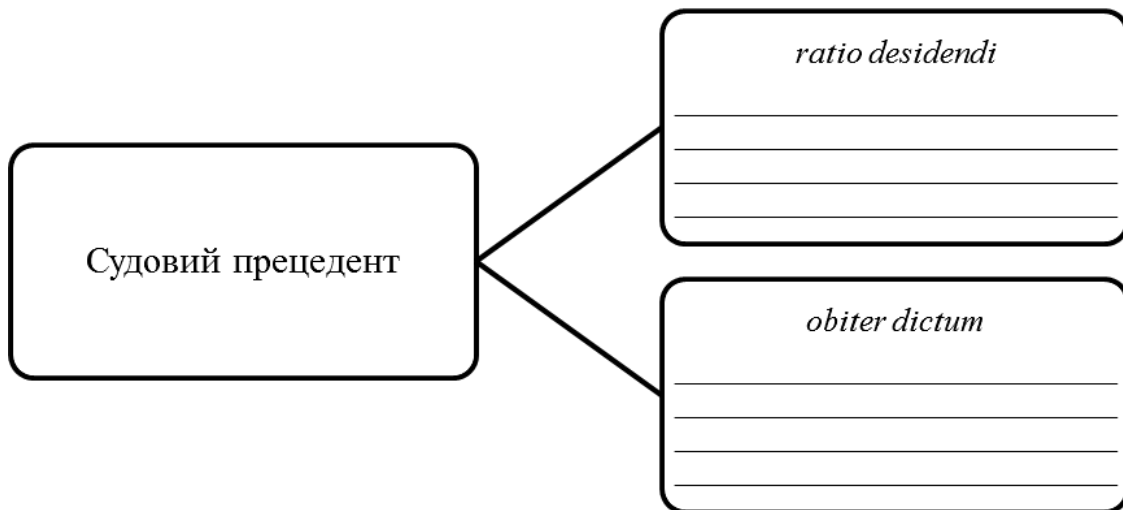
З метою дотримання вимог зазначених нормативно-правових актів, працівники обласної клінічної лікарні ім. І.І. Мечникова залишили робочі місця та почали працювати дистанційно.

Проаналізуйте ситуацію. Чи є порушення з боку працівників обласної клінічної лікарні? Яким чином зазначені нормативно-правові акти діють у просторі та за колом осіб?

Практичне завдання № 2

Заповнити схему. Структура судового прецеденту.

¹ Система законодавства. Нормативно-правові акти та їх систематизація: метод. посібник. Головне територіальне управління юстиції у Рівненській області. Рівне, 2017. URL : https://rivnejust.gov.ua/media/files_for_pages/СИСТЕМА_ЗАКОНОДАВСТВА_НПА_ТА_ЇХ_СИСТЕМАТИЗАЦІЯ.pdf.

Практичне завдання № 3

Заповнити порівняльну таблицю. На основі опрацьованої літератури порівняти зазначені джерела права, самостійно обравши критерії порівняння.

Критерії порівняння	Нормативно-правовий акт	Правовий прецедент	Правовий звичай	Нормативно-правовий договір
1.				
2.				
3.				
4.				

Практичне завдання № 4

Заповнити таблицю. Види джерел права та їх система. Зробіть класифікацію джерел права в правовій доктрині та практиці України за запропонованими критеріями:

№ з/п	Критерій класифікації	Види (приклади)	
1.	за сферою походження	внутрішньодержавні:	міжнародно-правові:
2.	за юридичною значущістю	основні:	додаткові:
3.	за історичними та функціональними показниками	первинні:	вторинні:
4.	за способами фіксації	письмові:	усні:
5.	за способами надання юридичної значущості та їх наслідками	обов'язкові:	переконливі:

Практичне завдання № 5

Заповніть таблицю. На основі опрацьованих джерел здійснити співвідношення закону та підзаконних нормативно-правових актів України за різними критеріями.

№	Критерій розмежування	Закон	Підзаконний нормативно-правовий акт
1.	За юридичною силою		
2.	За суб'єктом нормотворчості		
3.	За сферою регулювання		
4.	За процедурою ухвалення		
5.	За дією у часі		
6.	За дією у просторі та за колом осіб		

Практичне завдання № 6

Заповніть таблицю. Визначити види підзаконних нормативно-правових актів у відповідності з суб'єктами нормотворчості.

№	Назва суб'єкта	Назва підзаконних НПА
1.	нормативно-правові акти Верховної Ради України	
2.	нормативно-правові акти Президента України	
3.	нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України	
4.	нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади	
5.	нормативно-правові акти органів місцевої виконавчої влади	
6.	нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування	
7.	локальні нормативно-правові акти	

Практичне завдання № 7

Заповнити таблицю. Дія нормативно-правових актів за юридичною силою (колонка праворуч):

1.	Кодифіковані та звичайні (поточні) закони	
2.	Постанови Верховної Ради	
3.	Укази Президента України	

4.	Рішення органів місцевого самоврядування – місцевих рад, їх виконавчих органів	
5	Конституція, конституційні закони	
6.	Локальні акти – акти адміністрацій підприємств, установ, організацій	
7.	Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим	
8.	Накази міністерств, інших центральних органів виконавчої влади	
9.	Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України	
10.	Рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим.	
11.	Акти інших державних органів і їх посадових осіб у випадках, передбачених законодавством	
12.	Постанови Кабінету Міністрів України	

Практичне завдання № 8

Заповнити таблицю. На основі опрацьованої літератури здійснити розмежування таких понять як «повторність дії нормативно-правових актів», «послідовність дії нормативно-правових актів», «перервність дії нормативно-правових актів», «безперервність дії нормативно-правових актів», «одночасність дії нормативно-правових актів» за самостійно обраними критеріями.

№	Критерій оцінювання	Повторність дії нормативно-правових актів	Послідовність дії нормативно-правових актів	Перервність дії нормативно-правових актів	Безперервність дії нормативно-правових актів	Одночасність дії нормативно-правових актів
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. В науковій літературі поняття «джерела права» використовується у розумінні:

- а) «джерела пізнання права»;
- б) «джерела мислення права»;
- в) «джерела розуміння права»;
- г) «джерела використання права»;
- д) «джерела філософії права».

2. Джерелом права є:

- а) юридичний факт;
- б) правовий звичай;
- в) традиція;
- г) мораль;
- д) релігія.

3. В Україні основним джерелом права є:

- а) протест прокурора;
- б) судовий прецедент;
- в) вирок суду;
- г) нормативно-правовий акт;
- д) правова доктрина.

4. Офіційним джерелом оприлюднення нормативно-правових актів в Україні є:

- а) газета «Урядовий кур'єр»;
- б) журнал «Віче»;
- в) книга «Апостол»;
- г) газета «Високий замок»;
- д) газета «Факти та коментарі».

5. У формальному розумінні «джерела права» – це:

- а) діяльність публічних органів та інститутів як суб'єктів формування і встановлення права;
- б) економічні, соціальні, політичні та інші умови, що спричиняють або об'єктивно зумовлюють виникнення правових норм;
- в) правова та політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції, теорії, покладені у підставу правових норм;
- г) акти уповноважених суб'єктів права, що є формою вираження і закріплення правових норм і принципів, на основі яких виникають, змінюються чи припиняються правові відносини;
- д) правова і політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції, теорії, покладені в основу правових норм.

6. У матеріальному розумінні «джерела права» – це:

- а) економічні умови розвитку суспільства;
- б) спосіб закріплення політичного курсу держави;
- в) реалізація державної ідеології;
- г) закріплення напрямів діяльності держави;
- д) надання нормативності волі законодавця.

7. В юридичному розумінні «джерела права» – це:

- а) результат правостановлюючої діяльності законодавця;
- б) спеціальний спосіб зовнішньої і внутрішньої організації правил поведінки;
- в) трансформація фактичних норм, що склалися в суспільстві;
- г) спосіб організації всіх сфер життєдіяльності індивідів;
- д) спосіб захисту держави від неслухняності громадян.

8. Визначте співвідношення понять «джерела права» та «правозастосовний акт»:

- а) правозастосовний акт забезпечує дію джерела права відносно конкретного випадку;
- б) правозастосовний акт конкретизує джерела права;
- в) джерела права та правозастосовний акт є тотожними поняттями;
- г) джерела права вводять в дію правозастосовний акт;
- д) джерела права затверджують правозастосовний акт.

9. За значенням у юридичному процесі правозастосовні акти класифікують на:

- а) одноразові та продовжувальні;
- б) основні та допоміжні;
- в) регулятивні та охоронні;
- г) видані державними та уповноваженими недержавними органами;
- д) письмові, усні та конклюдентні.

10. Ознакою джерел права є:

- а) містить індивідуальний припис;
- б) фіксує волевиявлення правотворчого суб'єкта;
- в) має визначені межі дії;
- г) має персоніфікований характер;
- д) виникають, змінюються чи припиняються відповідно до норм права.

11. Державним органом, на який покладено ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів є:

- а) Офіс Президента України;
- б) Інститут законодавства Верховної Ради України;
- в) Міністерство юстиції України;
- г) Міністерство внутрішніх справ України;
- д) Державний комітет статистики України.

12. Економічними, соціальними, політичними та іншими умовами, що спричиняють або об'єктивно зумовлюють виникнення правових норм є:

- а) джерела права в абстрактному розумінні;
- б) джерела права в ідеологічному розумінні;

- в) джерела права в матеріальному розумінні;
- г) джерела права в юридичному розумінні;
- д) джерела права в інституційному розумінні.

13. Діяльність публічних органів та інститутів як суб'єктів формування і встановлення права – це джерела права:

- а) у матеріальному значенні;
- б) в ідеологічному значенні;
- в) в інституційному значенні;
- г) у формальному значенні;
- д) в пізнавальному значенні.

14. Правова і політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції, теорії, покладені в основу правових норм – це джерела права:

- а) в ідеологічному розумінні;
- б) у формальному розумінні;
- в) у матеріальному розумінні;
- г) в інституційному розумінні;
- д) в абстрактному розумінні.

15. Сукупність визнаних конкретною державою офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення норм права – це:

- а) методи права;
- б) форми права;
- в) принципи права;
- г) функції права;
- д) цілі права.

ІХ. Словникова робота:

джерело права, форма права, джерело права в матеріальному аспекті, джерело права в інституційному аспекті, джерело права в юридичному аспекті, джерело права ідеологічному аспекті, зміст джерела права, внутрішня і зовнішня форма права, загальносоціальні джерела права, юридичні джерела права, нормативно-правовий акт, ознаки нормативно-правового акта, суб'єкти прийняття нормативно-правового акта, структура нормативно-правового акта, преамбула, стаття нормативно-правового акта, розділ нормативно-правового акта, система нормативно-правових актів, нормативно-правові акти загальної дії, нормативно-правові акти спеціальної дії, нормативно-правові акти виняткової дії, ординарні закони, індивідуальні акти, закони прийняті в результаті референдуму, закони прийняті вищим законодавчим органом держави, законодавчий акт, конституція, постійні закони, тимчасові закони, надзвичайні закони, конституційні закони, звичайні закони, кодифіковані закони, тематичні

закони, спеціальні закони, комплексні закони, приватні закони, публічні закони, реформуючі закони, імплементаційні закони, ратифікаційні закони, базові закони, підзаконні акти, інтерпретаційні акти, постанова, указ, розпорядження, наказ, розпорядження, рішення, положення, інструкція, правила, порядок, перелік, нормативно-правові акти загальної дії, нормативно-правові акти спеціальної дії, нормативно-правові акти виняткової дії, пряма дія нормативно-правових актів, зворотна дія нормативно-правових актів, переживаюча дія нормативно-правових актів, правовий прецедент, ознаки правового прецеденту, судова практика, звичай, правовий звичай, ознаки правового звичаю, нормативно-правовий договір, ознаки нормативно-правового договору, міжнародно-правові акти, загальні принципи права, правова доктрина, загальні принципи права, релігійно-правовий текст (релігійно-правова норма).

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
3. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1986. № 17. Ст. 343.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
7. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
10. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

12. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.

13. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

14. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.

15. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.

16. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.

17. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

18. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

19. Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 року № 731 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-п#Text>.

20. Про Єдиний державний реєстр нормативних актів: Указ Президента України від 27 червня 1996 року № 468/96 (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1996.

21. Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 року № 376 (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. № 78.

Спеціалізована література:

1. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15-17.

2. Білоус О. Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.

3. Бірюкова А. Співвідношення звичаю та закону: історичний аналіз. *Право України*. 2008. № 3. С. 41-43.

4. Бовсуновська І. Г. Розвиток наукових поглядів на визнання судового прецеденту (судової практики) як джерела права в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 55-60.

5. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 3-6.

6. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: моногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.

7. Гетьман Є. А. Поняття підзаконного нормативно-правового акта та його співвідношення із нормативно-правовим та правовим актами. *Форум права*. 2013. № 3. С. 106-113.

8. Гетьман Є. Кодекс як особливий вид закону. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 42-50.

9. Головатенко В. Правові акти Президента України: юридична природа, статус, функції. *Право України*. 2004. № 3. С. 14-18.

10. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 2. С. 12-16.

11. Гримич М. К. Судові акти як джерело адміністративного процесуального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.

12. Гримич М. К. Щодо системи джерел адміністративного процесуального права України. *Форум права*. 2016. № 5. С. 30-34.

13. Гураленко Н. А. Судовий прецедент у системі джерел права: філософське та теоретичне осмислення: моногр. Чернівці: Рута, 2012. 256 с.

14. Джуринський, О. В. Джерела господарського права України: моногр. Київ: Ліра-К, 2016. 198 с.

15. Делія Ю. В. Джерела (форми) права у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні (загальнотеоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 12-17.

16. Делія Ю. В. Ієрархія джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2 (67). С. 16-23.

17. Ільков В. В. Властивості джерел права в адміністративному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 182-184

18. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2017. 36 с.

19. Ільков В. В. Методи дослідження джерел права в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2017. № 1. С. 60-63.

20. Капінус Р. Ю. Акти глав держав як джерела адміністративного права: моногр. Київ: Юридична думка, 2016. 179 с.

21. Кармазіна К. Ю. Механізм взаємодії джерел континентального та загального права: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 204 с.

22. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. *Право України*, 2011. № 8. С. 21-31.

23. Коломoeць Т. О. Кодекс як джерело адміністративного права України: історія, сучасність та перспективи: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 175 с.

24. Константи́й О. В. Джерела адміністративного права України: моногр. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2005. 120 с.

25. Корейба Ю. В. Джерела інформаційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

26. Корунчак Л. А. Генеза та еволюція джерел права: синергетичний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2019. 19 с.

27. Левчишина О. Л. Адміністративний договір в Україні: поняття, ознаки, зарубіжний досвід і пропозиції щодо вдосконалення. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2 (2). С. 117-121.

28. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.

29. Луць Л. Уніфікація судової практики – важливий засіб забезпечення належного правосуддя. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 144-150.

30. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 18-21.

31. Луцький Р. П. Форми виразу позитивного права та їх ієрархічність. *Європейські перспективи*. 2012. № 2 (1). С. 74-78.

32. Мазаракі Н. А. Джерела адміністративного права. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 141-147.

33. Марченко А. А. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 23-28.

34. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2005. 212 с.

35. Оніщенко Н. Деякі дискусійні питання визначення категорії «джерело права» у сучасній юридичній науці. *Право України*. 2013. № 5. С. 245-252.

36. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 29-36.

37. Оніщенко О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 214 с.

38. Пархета А. А. Теоретичні проблеми визначення сутності адміністративного прецеденту як джерела права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 517-523.

39. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9-16.

40. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009. 36 с.

41. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як джерело права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.

42. Погребняк С. Загальні принципи права як джерело права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 14-25.

43. Радейко Р. Право як формалізоване явище. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 49-54.

44. Решота В. В. Функції джерел адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 103-106.

45. Саннікова М. В. Декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру в системі джерел права: моногр. Харків: Друкарня Мадрид, 2014. 154 с.

46. Сердюк І. А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24-27.

47. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52.

48. Слотвінська Н. Д. Судова практика як джерело права: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 203 с.

49. Тимченко Г. В. Ефективність законодавства як форми права. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 36-42.

50. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: дис... канд. юрид. наук: Харків, 2004. 18 с.

51. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.

52. Форманюк В. Локальні акти місцевого самоврядування в системі джерел права. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 63-68.

53. Форманюк В. Судова практика як специфічне джерело права. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 24-27.

54. Хомюк Н.С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 217 с.

55. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 59-61.

56. Уварова О. О. Недержавне право: запрошення до дискусії. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 1. С. 14-32.

57. Чабан О. М. Форми права, що регулюють міжнародні приватні відносини. *Наше право*. 2015. № 6. С. 176-181.

58. Шалінська І. В. Акти «м'якого права» у системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.

59. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306-324.

ТЕМА 10. ПРАВОТВОРЧІСТЬ. НОРМОТВОРЧА ТЕХНІКА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

І. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Поняття та стадії правотворчого процесу.
- Поняття законодавчої техніки. Співвідношення законодавчої техніки та законодавчої технології.
- Особливості окремих видів законодавчої техніки.
- Нормотворча техніка: поняття, елементи, види.
- Систематизація нормативно-правових актів: поняття, сутність та призначення.
- Поняття інкорпорації та правила її проведення.

II. Скласти схеми:

- Методи і стадії правотворчого процесу.
- Суб'єкти правотворчості.
- Види систематизації нормативно-правових актів.
- Вимоги нормопроектувальної техніки при розробці нормативно-правових актів.
- Система засобів нормотворчої техніки.

III. Тематика рефератів:

- «Нормотворча термінологія, правові дефініції, юридичні конструкції: загальні положення».
- «Правотворення, правотворчість та законотворчість: проблема співвідношення».
- «Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики».
- «Пряма правотворчість як вид правотворчості в сучасній Україні».
- «Нормотворча діяльність органів виконавчої влади в Україні: проблеми реалізації та шляхи вдосконалення».

IV. Теми есе:

- «Законодавчий процес Верховної Ради України та його етапи».
- «Загальна характеристика форм законодавчої техніки».
- «Національна та міжнародна правотворчість: зміст та напрями вдосконалення».
- «Тенденції розвитку та вдосконалення правотворчості в Україні».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Поняття правотворчості: теоретико-методологічні проблеми аналізу.
- Законотворчість: поняття та структура.
- Нормативно-правова регламентація законодавчої техніки в Україні.
- Питання методології кодифікації законодавства.
- Систематизація законодавства як гносеологічний процес.
- Юридичні помилки в правотворчій діяльності.
- Нормотворча діяльність органів державної влади в Україні.
- Правова експертиза проектів нормативно-правових актів.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Робота в малих групах. Час – 15 хв. ЗВО поділяться на групи по 4-5 Здобувачів. Кожна група отримує від викладача на картці назву принципу правотворчості (*принцип законності, принцип науковості, принцип демократизму, принцип гласності, принцип системності й узгодженості,*

принцип наступності, принцип професіоналізму, принцип планування тощо). Протягом 5 хв. ЗВО радяться в середині малої групи щодо презентації свого принципу правотворчості.

Завдання: за 2 хв. презентувати принцип правотворчості, описуючи, але не називаючи його. Інші здобувачі вищої освіти мають здогадатися, про який принципу правотворчості йдеться та назвати його. Викладач може корегувати відповіді здобувачів вищої освіти у разі потреби.

Інтерактивне завдання № 2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному здобувачу вищої освіти можливість коротко і швидко висловити свою думку чи позицію на тему: *«Тенденції розвитку та вдосконалення правотворчості в Україні»*. Висловлює думку чи позицію тільки здобувач вищої освіти, який отримав «уявний» мікрофон.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповніть таблицю. На основі опрацьованої літератури заповнити таблицю, використовуючи критерії порівняння за власним бажанням.

№	Критерій порівняння	Нормотворчість	Правотворчість	Законотворчість
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				

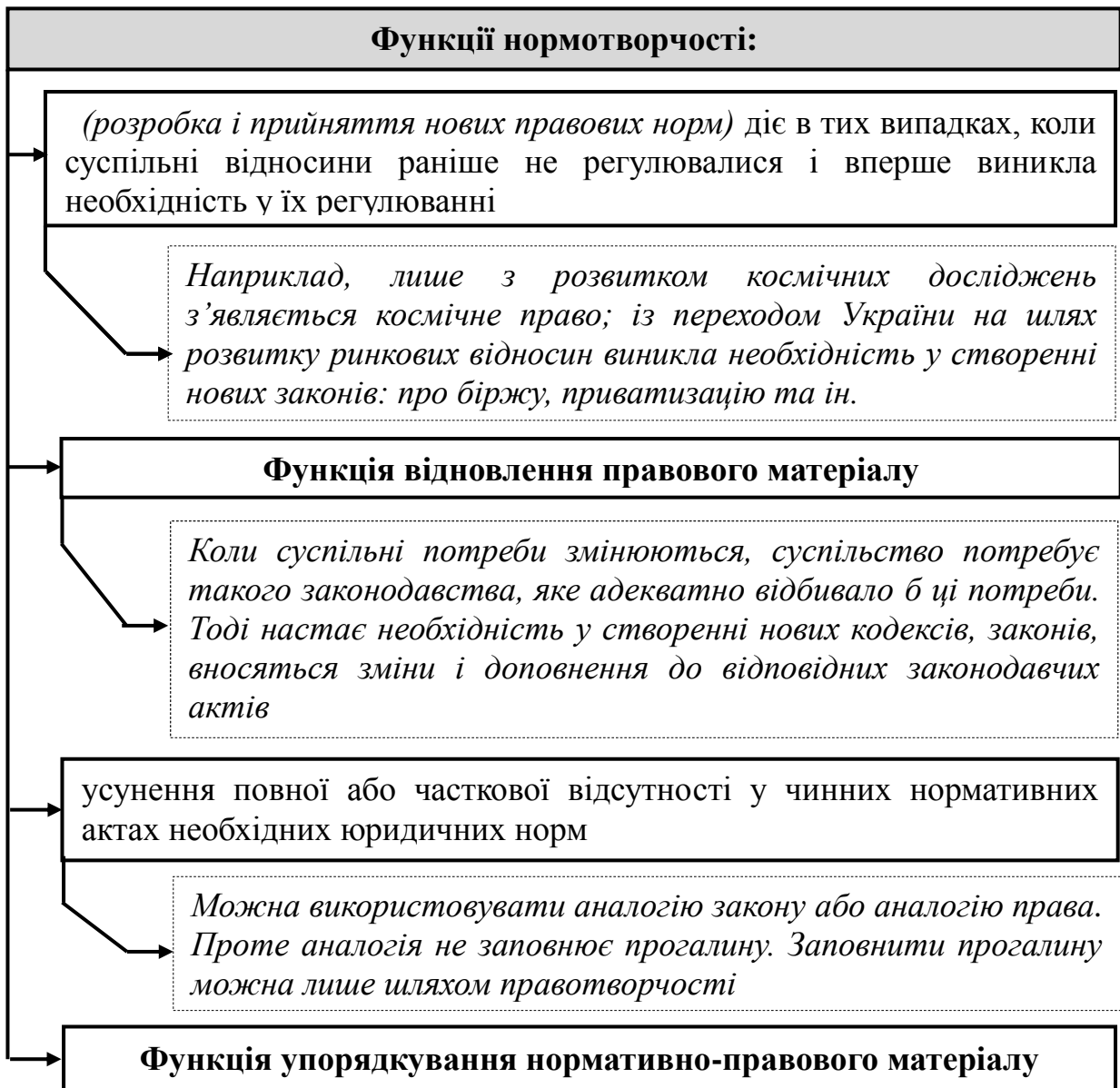
Практичне завдання №2

Заповнити таблицю. Стадії законодавчого процесу та їх етапи:

1.		Законодавча ініціатива —
2.	Проектна стадія	1) ухвалення...
		2) доручення
		3)
		4)
3.		
4.		Санкціонування (підписання) закону главою держави (Президентом) в установлені Конституцією строки (в Україні – днів)
5.		1)
		2) включення закону до...
		3)

Практичне завдання № 3

Доповнити відсутні фрагменти таблиці. Функції нормотворчості.

Практичне завдання № 4

Заповнити таблицю. Розподілити у відповідні колонки загальні та спеціальні принципи правотворчості.

№	Принципи правотворчості	Загальні принципи	Спеціальні принципи
1.	Врахування місцевого досвіду		
2.	демократизм		
3.	старанність підготовки нормативно-правових актів		
4.	професіоналізм		

5.	гуманізм		
6.	поєднання динамізму та стабільності		
7.	оперативність		
8.	гласність		
9.	науковість		
10.	законність		
11.	техніко-юридична досконалість		
12.	системність		

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. *Тривалий процес, який включає виникнення потреб суспільства у врегулюванні певних відносин і актів поведінки, їх усвідомлення, формулювання і юридичне оформлення у вигляді правових норм – це:*

- а) правоутворення;
- б) правозастосування;
- в) формування права;
- г) правотворчість;
- д) законотворчість.

2. *Процесуальна діяльність суб'єктів щодо порядку формування і закріплення їхньої волі шляхом прийняття, зміни, призупинення чи скасування правових норм, яка відбувається згідно встановленої процедури – це:*

- а) соціальний процес;
- б) правотворчий процес;
- в) систематизація нормативно-правових актів;
- г) законний процес;
- д) юридичний процес.

3. *Напрями діяльності зі встановлення, зміни або скасування правових норм і розвитку системи законодавства – це:*

- а) методи правотворчості;
- б) принципи правотворчості;
- в) функції правотворчості;
- г) правила правотворчості;
- д) норми правотворчості.

4. *Керівні, основоположні ідеї, що обумовлюють єдність та загальну спрямованість правотворчої діяльності – це:*

- а) методи правотворчості;
- б) принципи правотворчості;
- в) функції правотворчості;
- г) правила правотворчості;
- д) норми правотворчості.

5. *Принципи правотворчості поділяють на:*

- а) основні та додаткові;
- б) загальні та спеціальні;
- в) основні та допоміжні;
- г) головні та факультативні;
- д) первинні та вторинні.

6. *Загальними принципами правотворчості є:*

- а) гуманізм, демократизм, гласність;
- б) законність, системність, оперативність;
- в) оперативність, поєднання динамізму й стабільності, плановість;
- г) професіоналізм, техніко-юридична досконалість, науковість;
- д) гуманізм, демократизм, принцип адекватного відображення правової дійсності.

7. *Спеціальними принципами правотворчості є:*

- а) плановість, демократизм, гласність;
- б) законність, системність, оперативність;
- в) оперативність, поєднання динамізму й стабільності, плановість, науковість;
- г) професіоналізм, техніко-юридична досконалість, науковість;
- д) гуманізм, плановість, принцип адекватного відображення правової дійсності.

8. *Принцип гласності правотворчого процесу належить до:*

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

9. *Принципи демократизму та толерантності правотворчого процесу належать до:*

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

10. *Принцип професіоналізму правотворчого процесу належить до:*

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

11. Принцип оперативності правотворчого процесу належить до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

12. Принцип планування правотворчого процесу належить до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

13. Принципи науковості правотворчого процесу належать до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

14. За функціональним призначенням правотворчість класифікують на:

- а) поточну, систематизаційну;
- б) непряму, пряму;
- в) установчу, регулятивну;
- г) загальну, спеціальну;
- д) регулятивну, охорону.

15. За юридичною силою актів правотворчість класифікують на:

- а) законотворчість, підзаконну нормотворчість;
- б) непряму нормотворчість, безпосередню нормотворчість;
- в) основну правотворчість, спеціальну правотворчість;
- г) парламентську правотворчість, урядову правотворчість;
- д) загальну правотворчість, локальну правотворчість.

ІХ. Словникова робота:

правотворчість, нормотворчість, законотворчість, функції правотворчості, функція первинного регулювання суспільних відносин, функція упорядкування нормативно-правового матеріалу, функція заповнення прогалін у праві, функція відновлення правового матеріалу, законодавча діяльність парламенту, принципи правотворчості, принцип законності, принцип науковості, принцип демократизму, принцип гласності, принцип системності й узгодженості, принцип наступності, принцип професіоналізму, принцип планування,

принцип своєчасності правотворчості, принцип використання правового досвіду, принцип гуманізму, конституційна правотворчість, законодавча правотворчість, підзаконна правотворчість, акт правотворчості, правотворчий процес, стадія правотворчого процесу, правотворча ініціатива, передпроектна стадія правотворчого процесу, проектна стадія правотворчого процесу, засвідчувальна стадія правотворчого процесу, інформаційна стадія правотворчого процесу, безпосередня правотворчість держави, судова правотворчість, нормотворча техніка, нормопроектувальна техніка, нормотворчий процес, нормотворча ініціатива, нормотворче планування, нормотворча термінологія, нормотворча помилка, законодавча техніка, законодавча технологія, принципи законотворення, засоби законодавчої техніки, юридичний термін, номінативна функція юридичних термінів, змістова функція юридичних термінів, спеціально-неюридичні терміни, спеціально-юридичні терміни, термінологічна однозначність, систематизація нормативно-правових актів, облік нормативно-правового матеріалу, інкорпорація, офіційна інкорпорація, неофіційна інкорпорація, консолідація, ознаки консолідації, кодифікація, ознаки кодифікації, галузева кодифікація, спеціальна кодифікація, звід законів, юридична техніка, правотворча техніка, правотворча термінологія.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

2. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.

5. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.

8. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

9. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.

11. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.

12. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Береза В. Правове регулювання співробітництва України з Європейським Союзом в сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 27-32.

2. Биля І. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 24-27.

3. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.

4. Богачов С. В. Законотворчість: необхідність термінологічного вдосконалення. *Наше право*. 2014. № 1. С. 10-12.

5. Буряк Я. Я. Правотворчість місцевих державних адміністрацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 31-38.

6. Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 3-7.

7. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: моногр. Харків: Право, 2012. 192 с.

8. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 97-115.

9. Кагадій М. І. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 53-59.

10. Калашник О. М. Прогалини в цивільному процесуальному праві та їх усунення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.

11. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 68-73.

12. Карпунцов В. В. Функціонування спеціалізованих антикорупційних інституцій в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 74-78.

13. Коваленко Т. О. Проблеми законодавчого забезпечення реалізації принципу законності у регулюванні земельних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 34 с.

14. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-109.

15. Кравчук В. Особливості конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 110-112.

16. Кройтор В. Сочитание состязательности и процессуальной активности суда как принцип гражданского судопроизводства. *Sciences of Europe*. 2016. № 8, ч. 2. С. 119-128.

17. Лемак В. Проблеми інституційної незалежності Конституційного Суду України: уроки європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 113-117.

18. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.

19. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 855. С. 225-231.

20. Лешкович Т. Індивід як суб'єкт міжнародного публічного права. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 7-14.

21. Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України: моногр. Київ: О. С. Ліпкан, 2012. 303 с.

22. Малярчук Л. Порівняльний аналіз заяв до Європейського Суду з прав людини та конституційної скарги до конституційного трибуналу Польщі. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 8-15.

23. Мандель Р. До розуміння принципів права. *Sciences of Europe*. 2016. № 4, ч. 2. С. 100-103.

24. Мандюк О. О. Введення в дію індивідуальних адміністративних актів. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 151-156.

25. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121.

26. Невмержицька Н. О. Уніфікація як спосіб удосконалення законодавств. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 4. С. 63-70.

27. Нестерович В. Ф. Петенційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96-102.

28. Нечипоренко А. О. Нормотворчість в Україні: поняття, види, напрямки удосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 21 с.

29. Нігрєєв О. О. Правотворчість у міжнародному праві: до питання про визначення. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 4. С. 35-42.

30. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

31. Панькова З. Л. Правове положення органів, які здійснюють надання адміністративних послуг у сфері економіки. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 69-72.
32. Параниця С. П. Суть нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 65-71.
33. Петришина М. О. Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 25-32.
34. Плавич В. П. Сучасна правотворчість: проблеми теорії і методології: [моногр. дослідж.]. Одеса: Астропринт, 2013. 274 с.
35. Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законність, правотворчий та законотворчий процеси. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 11-16.
36. Плавич С. В. Правотворення, правотворчість та законотворчість: проблема співвідношення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2007. Вип. 35. С. 88-94.
37. Плечій О. Часові межі дії нормативно-правових актів України: проблемні питання. *Вісник Львівського університету*. 2002. Вип. 37. С. 70-74.
38. Примаков К. Ю. Адміністративно-правове регулювання масової інформації регіональної та місцевої сфери розповсюдження в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 73-78.
39. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
40. Прієшкіна О. В. Гласність як відображення демократичних засад конституційного ладу: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 224-230.
41. Росік Т. В. Судова практика конституційного суду України та її роль у правотворчості України. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 50-55.
42. Селіванов А. Законодавча влада і конституційне правосуддя в Україні. *Право України*. 2004. № 9. С. 34-36.
43. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 40-48.
44. Скріль С. Конституційні принципи реформування політичних систем країни Центральної та Східної Європи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 33-37.
45. Славова Н. О. Генезис поглядів на правотворчість у працях мислителів античності. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 18-22.
46. Сліденко І. Релятивність базисних категорій сучасного конституційного права (конституційний лад). *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 33-42.

47. Соляр С. Систематизація законодавства України у сфері об'єднання громадян. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 35-45.
48. Стасюк О. Л. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 3. С. 53-57.
49. Стефанов С. Деякі аспекти правового регулювання проекту «Електронний Суд» в ході його реалізації в юридичному процесі України. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 165-171.
50. Тиха А. П. Актуальні питання законодавчого регулювання нормотворчої діяльності в Україні на сучасному етапі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 43-48.
51. Хованская Г. П. Законотворчество на службу людям. *Жилищное и коммунальное хозяйство*. 2013. № 5. С. 12-15.
52. Чеботарьов С. С. Гуманізм як принцип права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 205-210.
53. Члевик О. Особливості свободи як принципу конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 55-66.
54. Швець М. Нова технологія законотворення. *Право України*. 2003. № 3. С. 3-9.
55. Шершун К. П. Євроінтеграція у світлі конституційного регулювання економічних відносин. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 97-101.
56. Юрах В. М. Про перспективу кодифікації законодавства стосовно фінансування виборчого процесу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 108-114.

ТЕМА 11. СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Загальна характеристика галузей та інститутів права.
- Система законодавства: поняття, ознаки та структура. Співвідношення системи права і системи законодавства.
- Сучасна система права України: проблеми формування та тенденції розвитку.
- Поняття та ознаки норм права. Співвідношення норми права з нормами моралі, корпоративними, релігійними, політичними нормами.
- Структура норми права: гіпотеза, диспозиція, санкція. Класифікація гіпотез, диспозицій, санкцій: критерії та види

II. Скласти схеми:

- Загальні ознаки системи права та їх характеристика.

- Класифікація галузей права.
- Основні галузі права: загальна характеристика.
- Спільні та відмінні риси системи права та системи законодавства.
- Співвідношення норм міжнародного і національного права.
- Види правових норм.
- Способи викладення норм права у приписах статей нормативно-правових актів залежно від повноти.
- Способи викладення норм права у приписах статей нормативно-правових актів залежно від рівня узагальнення.
- Спеціалізовані норми права: природа та особливості.
- Структура норми права.

III. Тематика рефератів:

- «Загальна характеристика основних галузей права».
- «Конституція України в ієрархічній структурі законодавства».
- «Система права та правова система: особливості взаємозв'язку та взаємовпливу».
- «Міжгалузеві інститути в системі права України: загальнотеоретична характеристика».
- «Стабільність як умова ефективності законодавства України».
- «Чинники формування та розвитку системи законодавства».
- «Системно-структурний підхід під час вивчення окремих галузей права».
- «Основні види структурної організації законодавства».
- «Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин».

IV. Теми есе:

- «Чинність і дія норм права в теорії «чистого правознавства» Г. Кельзена». «Нормативність права як соціальна цінність».
- «Норма права в системі соціального регулювання».
- «Норми права і принципи права: природа, особливості, співвідношення».
- «Загальні та специфічні ознаки норм права».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Характеристика сучасного стану українського законодавства.
- Колізія наукових поглядів на поняття «законодавство» і практичну необхідність його нормативної легалізації.
- Суб'єктивне публічне право як юридичний феномен.
- Предмет і метод правового регулювання як підстава виділення норм права в окремі галузі права.
- Критерії розмежування приватноправових та публічно-правових норм.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Гра передбачає оволодіння словниковим запасом з вивченої теми «Система права і система законодавства».

Grabamminute – гра, в якій здобувачу вищої освіти надається 1 хвилина, для представлення терміну, написаного на інтерактивній картці. Учасник має надати найбільше інформації про даний предмет/термін, його значення, використання, тощо. При цьому активну роль грає решта групи, яка має вгадати слово. Учасники з однієї групи можуть змінюватись протягом всієї гри. Перемогу отримує та група, яка вгадає більшу кількість термінів, при цьому не можна використовувати корінь слова або однокорінні слова.

Особливості гри: покращується навички швидкого реагування, критичного мислення.

Терміни для інтерактивних карток: *система права, законодавство, система законодавства, правова система, норми права, інститути права, підгалузі права, галузі права, конституційне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, трудове право, кримінально-виконавче право.*

Інтерактивне завдання № 2

Гра передбачає оволодіння інформацією з вивченої теми «Система права і система законодавства».

Істинне/хибне – гра, в якій здобувачі вищої освіти розподіляються на 2-3 команди, викладач зачитує інформацію з теми, наприклад «Адміністративне право є інститутом права». Командам надається 1 хвилина для обговорення інформації. Відповідає та команда, яка першою підняла руку, бал зараховується лише за правильну відповідь. Перемагає та команда, яка набрала найбільшу кількість балів.

Гру доцільно проводити наприкінці останнього заняття з теми для актуалізації вивченої інформації та перевірки засвоєних студентами знань.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Види норм права.

За функціями		
<i>регулятивні</i>		
За способом правового регулювання		
	<i>заборонні</i>	
За методом правового регулювання		
	<i>диспозитивні</i>	
За обсягом		
		<i>виключні</i>
За підсистемами права		
		<i>норми приватного права</i>
За належністю до матеріального і процесуального права		
<i>норми матеріального права</i>		
За часом дії		
		<i>тимчасові</i>

Практичне завдання № 2

Перераховані ознаки публічного і приватного права необхідно розподілити у відповідні колонки таблиці.

№	Ознаки	Ознаки публічного права	Ознаки приватного права
1.	Характеризується однобічним виявленням волі суб'єктів права		
2.	Орієнтується на задоволення приватних інтересів		
3.	Допускає широке використання договірної форми регулювання		
4.	Регулює відносин між державними органами або між державою і приватними особами (між нерівними суб'єктами)		
5.	Властивий диспозитивний метод правового регулювання (координаційні способи впливу)		
6.	Характеризується перевагою директивнообов'язкових норм, котрі розраховані на пряме застосування санкцій, пов'язані із обмеженнями використання ресурсів		
7.	Орієнтується на задоволення загальних інтересів		
8.	Немайнові відносини		
9.	Регулює відносини приватних осіб між собою (між рівними суб'єктами)		
10.	Характеризується вільним виявленням волі усіх сторін		
11.	Містить норми, звернені до суб'єктивного права, що гарантуються державою (судовий захист тощо)		
12.	Відносини рівносторонні, їхні суб'єкти – юридично рівні		
13.	Властивий імперативний метод правового регулювання (субординаційні способи впливу)		
14.	Майновий характер відносини між суб'єктами		

15.	Характеризується переваженням диспозитивних норм, що розраховані на самовідповідальність за своїми обов'язками та діями;		
16.	Ієрархічні відносини між юридично підпорядкованими суб'єктами		
17.	Містить норми загальні й безособові, що мають нормативно-орієнтувальний вплив		

Практичне завдання № 3

Заповнити таблицю. Розподіліть наведені нижче види спеціалізованих норм права .

Спеціалізовані норми права		
Відправні норми	Інші спеціалізовані норми	
	системо-зберігаючі	системо-утворюючі
-	-	-
-	-	-
-	-	-

Норми-засади; колізійні норми; норм-принципи; норми-дефініції; норми-стоки; норми-презумпції; норми-завдання; норми-преюдиції; оперативні норми; норми-фікції; норми-конструкції.

Практичне завдання № 4

Заповнити таблицю. Структура норми права. Види гіпотез, диспозицій, санкцій.

Структура норми права		
<i>частина норми права, яка вказує на життєві обставини, за наявності або відсутності яких реалізується правило поведінки, передбачене диспозицією</i>	<i>частина норми права, яка вказує на правило поведінки, яке повинні виконувати учасники правовідносин</i>	<i>частина норми права, яка встановлює наслідки на випадок порушення правила, визначеного в диспозиції</i>
Види гіпотез		
за ступенем визначеності		
	<i>відносно визначена</i>	
за наявністю або відсутністю життєвих обставин		
<i>позитивна</i>		

за кількістю життєвих обставин				
<i>проста</i>				
		<i>безальтернативна</i>		
Види диспозицій				
за способом викладення				
<i>складна</i>				
	<i>описує всі істотні ознаки правовідносин</i>	<i>відсилає для ознайомлення з правилом поведінки до іншої норми даного нормативного акта</i>	<i>відсилає до інструкцій, правил та технічних норм</i>	<i>поєднує всі вказані способи викладення правила поведінки</i>
за ступенем визначеності				
<i>абсолютно визначена</i>				
за кількістю варіантів поведінки				
		<i>безальтернативна</i>		
Види санкцій				
за галузевою належністю				
<i>конституційно-правова</i>		<i>кримінально-правова</i>		
за кількістю несприятливих наслідків				
<i>проста</i>				
		<i>альтернативна</i>	<i>безальтернативна</i>	

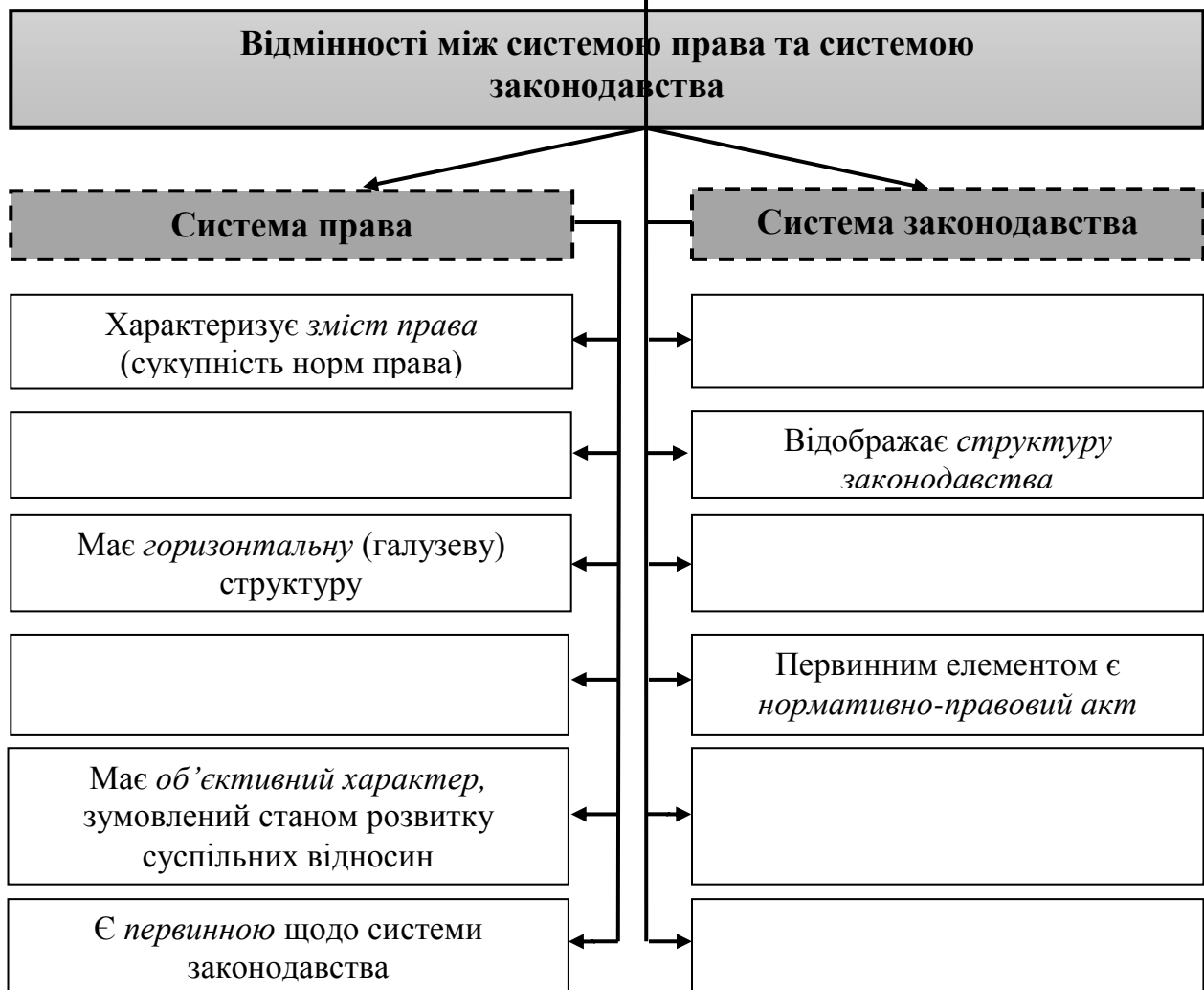
Практичне завдання № 5

Поділ права на приватне і публічне дістав теоретичної підтримки в працях мислителів Західної Європи (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Ш. Монтеस्क'є, І. Кант, Г. Гегель та ін.). Ідея поділу права була ґрунтовно розроблена на теренах дореволюційної Російської імперії відомими правознавцями Л. Петражицьким, М. Коркуновим, Г. Шершеневичем та ін. У тій чи іншій формі вона зберігається і сьогодні. У той же час, якщо в континентальній Європі ідея поділу права на публічне і приватне набула майже повного визнання, то в країнах англосаксонської правової сім'ї вона не набула такого авторитету, підтримується не всіма юристами і тлумачиться по-іншому.

Чи коректно з правової точки зору здійснювати поділ права на приватне та публічне права? Свою думку обґрунтуйте життєвими прикладами.

Практичне завдання № 6

Доповнити відсутні фрагменти:

Практичне завдання № 7

Необхідно заповнити пропуски у таблиці «Відмінності між системою права та системою законодавства».

Система права	Система законодавства
Характеризує _____	Характеризує _____
Відображає _____	Відображає _____
Має _____ структуру	Має як _____, так і _____ структуру
Первинним елементом є _____	Первинним елементом є _____
Має _____, зумовлений станом розвитку суспільних відносин	Має _____, є результатом діяльності суб'єкта нормотворчості
Є _____ щодо системи законодавства	Є _____ щодо системи права

Практичне завдання № 8

Необхідно заповнити пропуски у таблиці «Відмінності між приватним та публічним правом».

Приватне право	Публічне право
його галузі регулюють _____ відносини між _____ суб'єктами	його галузі регулюють відносини між _____, юридично _____ суб'єктами
його норми спрямовані на регулювання відносин, в яких суб'єкти задовольняють _____ інтерес	його норми спрямовані на регулювання відносин, в яких суб'єкти задовольняють _____ інтерес
особливий суб'єктний склад (основним учасником приватноправових відносин є _____)	має особливості суб'єктного складу (основним учасником публічно-правових відносин завжди виступає _____, а додатковим – _____)
суб'єкти _____ здійснюють волевиявлення (приватноправові відносини можуть регулюватися і відповідні права та обов'язки їх сторін можуть встановлюватися декількома суб'єктами за їх власною ініціативою. При цьому застосовується договірна форма встановлення суб'єктивних прав і обов'язків)	його суб'єкти здійснюють волевиявлення _____ (публічно-правові відносини може регулювати, а відповідні права і обов'язки їх суб'єктів здатна встановлювати лише держава)
використовується _____ метод правового регулювання (децентралізований), що означає координаційні способи впливу, придатні для регулювання горизонтальних відносин між юридично рівними особами	застосовується _____ метод правового регулювання – метод субординації, централізований, придатний для регулювання вертикальних, владних субординаційних відносин
До приватного права відносять галузі: _____	До публічного права відносять галузі: _____

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певного суспільства, яка полягає в єдності і погодженості усіх юридичних норм та диференціації їх за галузями, підгалузями та інститутами – це:

- а) система права;
- б) політична система;
- в) правова система;
- г) система законодавства;
- д) правова сім'я.

2. Поділ системи права на відносно самостійні елементи та наявність між ними певних рівнів ієрархії – це:

- а) органічна єдність та узгодженість;
- б) стабільність та динамізм;
- в) структурна різноманітність;
- г) диференціація та структурна ієрархічність;
- д) об'єктивна зумовленість.

3. *Ознакою системи права є:*

- а) суб'єктивна зумовленість;
- б) структурне одноманіття;
- в) диференціація;
- г) стабільність та динамізм;
- д) координація.

4. *Ознака системи права, яка реально існує у зв'язку з особливостями економічного та соціально-політичного розвитку; не створюється за розсудом людей – це:*

- а) стабільність і динамізм;
- б) органічна єдність і узгодженість;
- в) об'єктивна зумовленість;
- г) структурна різноманітність;
- д) диференціація і структурна ієрархічність.

5. *Елементами системи права є:*

- а) галузі права, норми права, галузі законодавства;
- б) інститути права, підгалузі права, норми права, галузі законодавства;
- в) норми права, інститути права, підгалузі права, галузі права;
- г) норми права, інститути права, підгалузі права, галузі законодавства, спеціальне законодавство;
- д) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона.

6. *До елементів системи права належать:*

- а) підгалузі права;
- б) суб'єктивне право;
- в) об'єктивне право;
- г) правова сім'я;
- д) обов'язок.

7. *Основним критерієм для розподілу системи права за галузями є:*

- а) правова регламентованість;
- б) предмет і метод правового регулювання;
- в) характер джерел права;
- г) специфіка врегульованих суспільних відносин;
- д) характер типу права.

8. *Правове регулювання – це:*

- а) здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку;
- б) сукупність суспільних відносин, урегульованих правом;
- в) система всіх державно-правових (юридичних) засобів, за допомогою яких держава здійснює владний вплив на суспільні відносини;
- г) система юридичних норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин специфічним методом правового регулювання;
- д) сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на однорідні суспільні відносини.

9. *Сукупність засобів та способів правового впливу на суспільні відносини – це:*

- а) спосіб правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) метод правового регулювання;
- д) засіб правового регулювання.

10. *Метод правового регулювання характеризується специфічними ознаками:*

- а) вони є найбільш важливими, значущими для суспільства (тобто зберігають його розвиток, безпеку людини та ін.);
- б) мають однорідний, типовий вираз (наприклад, коли відносини певного роду мають майновий чи управлінський характер);
- в) придатні для регулювання нормами права (на відміну від тих відносин, що регулюються іншими засобами регулювання нормами моралі, звичаями тощо і не потребують державно-правового втручання);
- г) визначає особливості порядку, нормативних підстав та юридичних фактів, необхідних для виникнення і реалізації учасниками суспільних відносин відповідних юридичних наслідків – їх суб'єктивних прав, обов'язків або юридичної відповідальності;
- д) мають певний зовнішній прояв і придатні для контролю з боку інститутів суспільства і держави.

11. *До головних (первинних) методів правового регулювання належать:*

- а) загальний та спеціальний;
- б) диспозитивний та імперативний;
- в) самостійний та безпосередній;
- г) зовнішній та внутрішній;
- д) первинний та вторинний.

12. *Метод правового регулювання, що побудований на засадах влади та підпорядкування, який припускає заборони, обов'язки, покарання – це:*

- а) спосіб правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) метод правового регулювання;
- д) засіб правового регулювання.

13. Імперативний метод правового регулювання притаманний:

- а) цивільному праву України;
- б) сімейному праву України;
- в) кримінальному праву України;
- г) авторському праву України;
- д) комерційному праву України.

14. Надає суб'єктам відому альтернативну можливість вибору варіантів поведінки в межах закону – це:

- а) рекомендаційний метод правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) альтернативний метод правового регулювання;
- д) метод заохочення.

15. Метод, типовий для процесуальних галузей права, де позивач і відповідач, інші учасники судового розгляду знаходяться в однаковому процесуальному становищі один перед одним, законом і судом, їхні відносини характеризуються самотійністю – це:

- а) автономний метод правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) альтернативний метод правового регулювання;
- д) метод автономії і рівності сторін метод заохочення.

ІХ. Словникова робота:

система права, законодавство, система законодавства, система юридичних наук, правова система, структура системи права, норми права, технічні норми, корпоративні норми, державний примус, соціальні норми, техніко-юридичні норми, норми моралі, корпоративні норми, класичні норми, загальні норми права, спеціалізовані норми права, імперативні норми, диспозитивні норми, заохочувальні норми, рекомендаційні норми, матеріальні норми, процесуальні норми, регулятивні норми, охоронні норми, дозвільні норми, заборонні норми, норма-розпорядження, уповноважувальні норми права, абсолютно визначені і відносно визначені норми права, норми приватного та публічного права, постійні норми права, тимчасові норми права, структура норми права, гіпотеза, позитивна гіпотеза, негативна

гіпотеза, змішана гіпотеза, абсолютно-визначена гіпотеза, відносно-визначена гіпотеза, проста гіпотеза, складна гіпотеза, альтернативна гіпотеза, диспозиція, абсолютно-визначена диспозиція, відносно-визначена диспозиція, безальтернативна диспозиція, проста, описова, відсильна, банкетна, змішана диспозиція, альтернативна диспозиція, абстрактна, конкретна диспозиція, санкція, абсолютно-визначена санкція, відносно-визначена санкція, альтернативна санкція, складна санкція, проста санкція, норми-засади, норми-завдання, норми-принципи, колізійні норми, оперативні норми, норми-дефініції, норми-строки, норми-презумпції, норми-преюдиції, норми-фікції, нормативний припис, способи (прийоми) викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, прямий спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, відсильний спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, бланкетний спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, інститути права, підгалузі права, галузі права, регулятивні інститути, охоронні інститути, галузеві інститути, комплексні інститути, інститут матеріального права, інститут процесуального права, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, імперативний метод, диспозитивний метод, дозвіл, заборона, владне зобов'язання, заохочення, структура системи законодавства, інститут законодавства, галузь законодавства, публічне право, приватне право, публічно-правові відносини, ознаки публічного права, ознаки приватного права, суб'єктами приватного права, суб'єкт публічного права, базова галузь права, профілюючі галузі права, спеціальні галузі права, комплексні галузі права, галузь матеріального права, галузь процесуального права, конституційне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, трудове право, кримінально-виконавче право, міжгалузевий інститут права, субінститут права, національне право, інститут законодавства, міжнародне право, мораль, звичай, релігія.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
3. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.

6. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
8. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
9. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
10. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
12. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
13. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.
14. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

Спеціалізована література:

1. Gureu V. Rolul principiilor în sistemul administrației ministeriale: prioritate națională a statului pentru integrarea europeană. *Legea si Viata*. 2017. № 7, ч. 1. С. 22-26.
2. Kolodkina A., Lazarenko V., Ponomarev O. State financial control: problems and solutions. *Sciences of Europe*. 2016. № 9, ч. 3. С. 25-28.
3. Lapkin A. Pre-judicial investigation in system of functions of prosecutor's office in Ukraine. *Legea si Viata*. 2016. № 5, ч. 3. С. 31-35.
4. Lipitchuk O. Judicial system in the interwar Poland (1918-1939): the sources of the research. *Legea si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 94-99.
5. Lukyanova H. Complementary-holistic concept of law-understanding in the system of legal knowledge. *Legea si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. С. 70-73.
6. Ryabova M. Legal relationship as a system. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 61-63.
7. Tsybulnik N. Administrative and legal basis implementation of public procurement. *Sciences of Europe*. 2017. № 19, ч. 2. С. 35-38.
8. Апаров А. М. Адміністративно-процесуальне право: формування концепції галузі права. *Право та державне управління*. 2013. № 3. С. 27-30.
9. Битяк Ю., Бойко І., Писаренко Н. Система адміністративного права. *Право України*. 2017. № 12. С. 173-183.
10. Бошицький Ю. Л. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. Київ: Кондор, 2012. 616 с.

11. Гетьман Є. Консолідація як форма систематизації законодавства України. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 21-28.
12. Гончарук О. В. Дихотомія права: право публічне та право приватне: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2005. 207 с.
13. Довгерт А. С. Система приватного права України між минулим та майбутнім. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4. С. 64-67.
14. Дупай Я. М. Доступність законодавства – передумова правової поінформованості суспільства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 38-44.
15. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: особливості сучасного етапу розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 39-46.
16. Каращук К. Поняття та проблеми кодифікації законодавства України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 124-131.
17. Кравченко Н. В. Становлення інституту вітчизняного омбудсмана з прав інвалідів: імплементація міжнародно-правових принципів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 153-158.
18. Лилак Д. Колізії наукових поглядів на поняття «законодавство» і практичну необхідність його нормативної легалізації. *Право України*. 2001. № 8. С. 48-51.
19. Лисенкова О. С. Система законодавства України: структурно-функціональна характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 17 с.
20. Лук'янов Д. В. Права людини в релігійних правових системах. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 30-34.
21. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 27-35.
22. Мельник О. Г. Фактичні склади як система юридичних фактів, що є підставою виникнення та зміни правових відносин у сфері реалізації судової влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 19-21.
23. Носенко О. В. Інститути конституційного права України: проблеми теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 206 с.
24. Олейников С. М. До аналізу чинників системи законодавства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2015. Вип. 2. С. 17-25.
25. Павко А. Джерела права у правових системах сучасного світу. *Віче*. 2010. № 8. С. 11-14.
26. Павлюк А. Правова, реальність як нормативно – ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
27. Пархоменко Н. Взаємодія міжнародного, європейського та національного права: теоретичні засади. *Право України*. 2014. № 5. С. 52-61.
28. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 3-17.

29. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 44-56.

Рудик П. А. Суб'єкти внесення змін до Конституції України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 90-97.

30. Саракуца М. О. Система джерел права Європейського союзу. *Право і Безпека*. 2010. № 4. С. 27-31.

31. Тополевський Р. Б. Регіональна система джерел права (на прикладі Європейської правової системи). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 23. С. 23-32.

32. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.

33. Федоренко В. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. *Право України*. 2017. № 5. С. 18-26.

34. Федоренко В. Теоретико-методологічні проблеми системи сучасного конституційного права України. *Право України*. 2007. № 2. С. 21-25.

ТЕМА 12. ПРАВОВІДНОСИНИ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Структура правовідносин: характеристика елементів.
- Суб'єкти правовідносин: поняття та види. Об'єкти правовідносин: поняття, ознаки та види.
- Правосуб'єктність: поняття, елементи та їх характеристика. Правовий статус особи.
- Юридичний факт: поняття, ознаки та види.

II. Скласти схеми:

- Структура правовідносин.
- Класифікація суб'єктів правовідносин.
- Правосуб'єктність: характеристика елементів.
- Правовий статус особи: структура та види.
- Види об'єктів правовідносин.
- Юридичний зміст правовідносин: характеристика елементів.
- Юридичні факти: поняття та ознаки.
- Юридичні факти та їх класифікація.
- Фактичний (юридичний) склад: ознаки та види.
- Специфічні юридичні факти: правова презумпція, правова фікція, правова аксіома, правова преюдиція.

III. Теми рефератів:

- «Загальна характеристика складових елементів правовідносин».
- «Діалектична єдність природи моральних і правових відносин».

- «Поняття і ознаки публічних правовідносин».
- «Фізичні особи як суб'єкти правових відносин».
- «Коллективні суб'єкти правовідносин: поняття та загальна характеристика».
- «Юридичні особи як суб'єкти правовідносин».
- «Правосуб'єктність фізичних осіб як суб'єктів правовідносин».
- «Межі здійснення правосуб'єктності юридичними особами України».
- «Правовий статус особи: поняття, структура та види».
- «Правовий статус біженців в Україні».
- «Пояснення сторін, третіх осіб та їх представників як юридичні факти».
- «Поняття та особливості юридичних фактів у конституційному праві України».

IV. Теми есе:

- «Матеріальні та юридичні передумови виникнення правовідносин».
- «Правосуб'єктність: поняття та загальна характеристика».
- «Фактори, які впливають на обсяг дієздатності».
- «Моністична та плюралістична теорії об'єкта правовідносин».
- «Характеристика юридичного та матеріального елементу змісту правовідносин».
- «Юридична презумпція, юридична преюдиція та юридична фікція: співвідношення понять».
- «Роль юридичних фікцій у регулюванні правовідносин».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Наукові підходи до розуміння поняття «правовідносини».
- Поняття і ознаки публічних правовідносин.
- Правоздатність суб'єкта права.
- Елементи правосуб'єктності фізичних осіб.
- Співвідношення змісту і складу правовідносин.
- Зміст суб'єктивного юридичного права та юридичного обов'язку.
- Юридичні факти: підстави виникнення.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Ділова гра «Правнича компетентність. Склад правовідносин».

Перший етап. Робота в малих групах. ЗВО поділяються на команди. Кожна з команд обирає спікера та секретаря, який фіксує результати роботи групи, під час подальшої дискусії фіксує контраргументи інших груп. Учасники знайомляться з питаннями, на які мають відповісти. За кожен

точну, розгорнуту відповідь студенти отримують 2 бали, якщо відповідь неповна – 1 бал. У випадку, коли група немає відповіді на питання – воно передається групі опонентів.

Команда 1:

1. Надайте визначення поняття «суб'єкт правовідносин».
2. Розкрийте фактичний зміст правовідносин.
3. В чому виражається соціальна сторона правосуб'єктності?
4. Укажіть фактори, від яких залежить рівень дієздатності.
5. Надайте визначення поняття «деліктоздатність».
6. Зазначте, які елементи входять до структури правового статусу.
7. Зазначте складові елементи юридичного обов'язку.
8. Назвіть функції юридичних функцій.
9. Назвіть види юридичних фактів за формою прояву.
10. Надайте характеристику юридичної фікції.

Команда 2:

1. Надайте визначення поняття «об'єкт правовідносин».
2. Розкрийте юридичний зміст правовідносин.
3. Надайте визначення поняття «правосуб'єктність».
4. Зазначте види правоздатності.
5. Надайте визначення поняття «правовий статус».
6. Зазначте види об'єктів правовідносин.
7. Зазначте, у чому полягає нормативна складова юридичного факту.
8. Назвіть критерії класифікації юридичних фактів.
9. Назвіть види юридичних фактів за складом.
10. Надайте характеристику правової аксіоми.

Команда 3:

1. Надайте визначення поняття «зміст правовідносин».
2. Зазначте види суб'єктів правовідносин.
3. У чому полягає юридична сторона правосуб'єктності?
4. Укажіть рівні дієздатності.
5. Надайте визначення поняття «законний інтерес».
6. Розкрийте структуру суб'єктивного права.
7. Назвіть ознаки юридичного факту.
8. Назвіть види юридичних фактів за вольовою ознакою.
9. Надайте класифікацію юридичних презумпцій.
10. Надайте характеристику правової преюдиція.

Другий етап. Мозковий штурм. Кожна група витягує ситуацію для обговорення. Після цього надається п'ять хвилин для підготовки до відповіді. Розгорнута відповідь з наведенням прикладів оцінюється у 2 бали, неповна відповідь в 1 бал.

Команда 1: Співвідношення понять «об'єкт правовідносин» та «об'єкт права».

Команда 2: Співвідношення правової презумпції та фікції.

Команда 3: Особливості вступу до правовідносин окремих категорій фізичних (громадян України, іноземців, осіб без громадянства).

Третій етап. «Коректор». У наданих твердженнях знайти помилки та виправити їх. Якщо група знайшла усі помилки – отримує 2 бали, якщо ні – 1 бал або незалік відповідно до кількості коректних виправлень.

Команда 1: Юридичні факти-події за спрямуванням волі на юридичні наслідки поділяються на: позитивні та негативні. Позитивні юридичні факти – це обставини, з відсутністю яких норми права пов’язують певні правові наслідки. Негативні юридичні факти – це обставини, з наявністю яких норми права пов’язують певні наслідки.

Команда 2: Правові презумпції за ступенем обов’язковості поділяють на: матеріально-правові та процесуально-правові. Матеріально-правові – презумпції, які прямо закріплені в юридичних нормах і тому безумовно обов’язкові для усіх. Процесуально-правові – діють у межах однієї галузі права (наприклад, цивільно-правова відповідальність власника джерела підвищеної небезпеки, який завдав шкоди особі або її майну).

Команда 3: Правовідносини за рівнем індивідуалізації суб’єктів поділяються на: прості, для виникнення яких досить волевиявлення лише уповноваженої сторони (наприклад, накладення адміністративного стягнення), та складні, для виникнення яких необхідне волевиявлення (згода) як уповноваженої, так і зобов’язаної сторони.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Об’єкти правовідносин. До кожного визначення підберіть правильне поняття і позначте його порядковий номер:

1.	Матеріальні блага	Матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб’єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб’єктивні права і юридичні обов’язки
2.	Продукти духовної та інтелектуальної творчості	Предмети матеріального світу: речі (рухомі і нерухомі), цінності, майно та ін.
3.	Об’єкти правовідносин	Твори мистецтва, літератури, науки, техніки, живопису, кіно, інформація, комп’ютерні програми та інші результати інтелектуальної діяльності, що захищаються законом
4.	Позитивні дії	Здійснення юридично недозволеної діяльності – нелегальне транспортування наркотичних засобів та ін.

5.	Особисті нематеріальні блага	Виконана робота, ратифікований міжнародний договір, прийнятий правозастосовний акт та ін.
6.	Результати дій (поведінки) суб'єктів	Життя, здоров'я, честь, гідність, ділова репутація, ім'я, освіта, свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості та ін.
7.	Негативні дії	Послуги виробничого і невиробничого характеру: виконання роботи, обумовленої договором або контрактом

Практичне завдання № 2

Заповнити таблицю. На основі опрацьованої літератури, заповнити таблицю, обов'язково навести приклади до кожного виду юридичних фактів.

№	Критерій класифікації	Вид юридичного факту	Приклад
1.	За вольовим критерієм:	1.	
		2.	
		2.1.	
		2.2.	
		2.3.	
		2.4.	
		2.5.	
2.	За відношенням до права:	1.	
		1.1.	
		1.2.	
		1.3.	
		1.4.	
		1.5.	
		1.6.	
		2.	

		2.1.		
		2.2.		
		2.3.		
		2.4.		
		2.5.		
		2.6.		
3.	За складом:	1.		
		2.		
4.	За формою прояву:	1.		
		2.		

Практичне завдання № 3

Заповнити таблицю. На основі опрацьованої літератури заповнити таблицю, обов'язково надаючи практичні приклади:

№	Критерій класифікації	Юридичний зміст правовідносин			
		Суб'єктивне право		Юридичний обов'язок	
			Приклад		Приклад
1.	Структурні елементи:	1.		1.	
		2.		2.	
		3.		3.	
		4.		4.	
2.	Види:	1.		1.	
		2.		2.	
		3.		3.	
		4.		4.	
		5.		5.	

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Біосоціальна істота, продукт і суб'єкт суспільних відносин – це:

- а) істота;
- б) індивід;
- в) особа;
- г) фізична особа;
- д) людина.

2. Носієм прав та свобод людини є:

- а) усі громадяни певної держави;
- б) усі дієздатні особи;
- в) усі фізичні особи світу;
- г) усі живі істоти;
- д) усі осудні особи.

3. Індивід як продукт суспільства, який має стійку систему соціально значущих рис – це:

- а) істота;
- б) особистість;
- в) фізична особа;
- г) людина;
- д) особа.

4. Людина, яка має стійкий правовий зв'язок з конкретною державою – це:

- а) особистість;
- б) громадянин;
- в) фізична особа;
- г) індивід;
- д) особа.

5. Врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки – це:

- а) правосуб'єктність;
- б) правовідносини;
- в) соціальні відносини;
- г) правомочність;
- д) правоздатність.

6. Під структурою правовідносин слід розуміти:

а) сукупність її внутрішніх елементів і спосіб зв'язку між ними на підставі розподілу між учасниками даних відносин суб'єктивних прав, обов'язків і відповідальності з приводу певного соціального блага або забезпечення законних інтересів;

б) знання, уміння, навички і звички, набуті в індивідуальному досвіді через навчання, але вже з помітним впливом біологічно зумовлених властивостей особистості;

в) внутрішню побудову права, спосіб організації та взаємодії його елементів;

г) стійку єдність компонентів правової системи та сукупність усіх прямих і зворотних постійних зв'язків між ними, що забезпечують їй правову цілісність;

д) систему формалізованих прав та обов'язків індивіда з визначеною мірою реалізації через спеціальні механізми захисту.

7. Зміст правовідносин має двоякий характер, тому він розподіляється на:

а) теоретичний і фактичний зміст;

б) юридичний і практичний зміст;

в) юридичний і фактичний зміст;

г) фактичний і практичний зміст;

д) теоретичний і практичний зміст.

8. Юридичний зміст правовідносин – це:

а) вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави;

б) можливість певної поведінки уповноваженого суб'єкта та необхідність відповідних дій або необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;

в) суб'єктивні права та юридичні обов'язки;

г) необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;

д) реальна поведінка суб'єктів.

9. Фактичний зміст правовідносин – це:

а) можливість певної поведінки уповноваженого суб'єкта;

б) необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;

в) вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави;

г) реальна поведінка суб'єктів;

д) суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

10. До структурних елементів правовідносин належать:

а) гіпотеза, диспозиція, санкція;

б) кодифікація, інкорпорація, консолідація;

в) суб'єкт, об'єкт, зміст;

г) суб'єктивна сторона, об'єкт;

д) суб'єкт, об'єктивна сторона.

11. Структурними елементами правовідносин є:

- а) юридичний факт, суб'єкти, юридичні права, об'єкт;
- б) деліктоздатність, суб'єкти, юридичний зміст, об'єкт;
- в) юридичний факт, суб'єкти, правоздатність, об'єкт;
- г) юридичний факт, суб'єкти, юридичний зміст, об'єкт;
- д) юридичний факт, юридичний зміст, об'єкт, правомочність.

12. До об'єктів правовідносин не належать:

- а) матеріальні блага;
- б) духовні блага;
- в) особисті немайнові блага;
- г) фізичні та юридичні особи;
- д) послуги виробничого та невиробничого характеру.

13. Учасниками правовідносин є:

- а) конкретні суб'єкти права, які пов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, які закріплені у правових нормах;
- б) учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків);
- в) орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства;
- г) юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів;
- д) посадові особи органів місцевого самоврядування, територіальні громади.

14. Індивідуальними суб'єктами правовідносин є:

- а) державні органи;
- б) підприємства, установи, організації;
- в) посадові особи, тобто представники державної влади, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки;
- г) громадські об'єднання (політичні партії, профспілкові організації, релігійні організації тощо);
- д) особи без громадянства (апатриди) та особи, які мають подвійне громадянство (біпатриди).

15. Вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави – це:

- а) правосуб'єктність;
- б) суб'єктивне право;
- в) юридичний обов'язок;
- г) юридичний факт;
- д) об'єктивне право.

ІХ. Словникова робота:

правовідносини, соціальні відносини, політичні відносини, моральні відносини, економічні відносини, релігійні відносини, правові відносини, передумови виникнення, зміни і припинення правовідносин, матеріальні передумови виникнення правовідносин, спеціальні (юридичні) передумови виникнення правовідносин, соціальне призначення правовідносин, загальнонорегулятивні відносини, регулятивні відносини, охоронні відносини, абсолютні правовідносини, відносні правовідносини, активні правовідносини, пасивні правовідносини, прості правовідносини, складні правовідносини, матеріальні правовідносини, процесуальні правовідносини, односторонні правовідносини, двосторонні правовідносини, договірні (диспозитивні) правовідносини, імперативні правовідносини, довготривалі правовідносини, короткотривалі правовідносини, комплексні правовідносини, конституційно-правові відносини, адміністративно-правові відносини, цивільно-правові відносини, фінансові відносини, трудові відносини, кримінально-процесуальні відносини, договірні відносини, управлінські відносини, склад правовідносин, суб'єкт правовідносин, індивідуальний суб'єкт правовідносин, людина, фізичні особи, посадові особи, апатриди, біпатриди, колективний суб'єкт правовідносин, державні органи, партії, спортивні організації, колективи підприємств, організації, соціальні організації, соціальні спільноти, правосуб'єктність, соціальна сторона правосуб'єктності, юридична сторона правосуб'єктності, правоздатність, загальна правоздатність, галузева правоздатність, спеціальна правоздатність, дієздатність, часткова дієздатність, неповна дієздатність, повна дієздатність, обмежена дієздатність, недієздатність, правочиноздатність, деліктоздатність, компетенція, правовий статус особи, законний інтерес, загальний правовий статус, спеціальний правовий статус, індивідуальний правовий статус, об'єкт правовідносин, моністична теорія об'єкта правовідносин, плюралістична теорія об'єкта правовідносин, зміст правовідносин, юридичний зміст правовідносин, суб'єктивне право, правомочність, юридичний обов'язок, фактичний зміст правовідносин, юридичний факт, матеріальна складова юридичного факту, нормативна складова юридичного факту, основна функція юридичних фактів, додаткова функція юридичних фактів, юридичні події, абсолютні події, відносні події, унікальні події, періодичні події, персональні події, колективні події, масові події, зворотні події, незворотні події, юридичні дії, юридичні вчинки, одноразові юридичні дії, правомірні дії, правомірна поведінка, добровільна поведінка, маргінальна поведінка, юридичні акти, поступки, неправомірні дії, злочини, проступки, прості юридичні факти, складні юридичні факти, позитивні юридичні факти, негативні юридичні факти, правовстановлюючі факти, правозмінюючі факти, правоприпиняючі факти, фактичний склад, правова презумпція, правова фікція, правова аксіома, правова преюдиція.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
4. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
7. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
11. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Yatskevych I. Right to Social Security of Employment Migrants in European Union. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. № 1. С. 62-67.
2. Андрейцев В. І. Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми теорії. *Наука та наукознавство*. 1998. № 2. С. 35-41.
3. Андрушко О. В. Правова категорія «зловживання правом» у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 5 (2). С. 169-174.
4. Анікіна Г. В. Смерть фізичної особи як юридичний факт. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4. С. 166-170.
5. Аргунова А. М. Трудові правовідносини у сфері державної служби. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 99-104.
6. Артикуленко, О. В. Правосуб'єктність юридичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 21 с.
7. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.

8. Афанасьєва М. Зловживання правом на правотворчість. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 26-34.
9. Баб'юк М. П. Вищі навчальні заклади як учасники цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 17 с.
10. Бабич І. Г. Значення принципу добросовісності при визначенні зловживання правом. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 28. С. 24-27.
11. Баїк О. Про видову характеристику суб'єктів податкових правовідносин в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 225-231.
12. Бакаєв Д. С. Концепція зловживання правом у правовій доктрині: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2013. 18 с.
13. Березан Г. В. Господарські правовідносини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
14. Бичкова С. С. Цивільна процесуальна правоздатність фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у справах позовного провадження. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 66-72.
15. Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 320 с.
16. Бородкін М. В. Юридичні факти як підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.
17. Бригадир І. В. Правовідносини в сфері екологічного управління як частина предмету правового регулювання екологічного права. *Форум права*. 2013. № 4. С. 31-35.
18. Бутинська Р. Я. Правовий статус учасників колективно-трудоових правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2019. 18 с.
19. Василенко В. М. Митні правовідносини в Україні: поняття, ознаки та структура. *Право і Безпека*. 2013. № 3. С. 27-31.
20. Вільчак Я. М. Особливості договірної правоздатності міжнародних економічних організацій (на прикладі системи ООН): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 187 с.
21. Волкова І. М. Правова природа юридичних фактів-станів. *Закарпатські правові читання*. 2017. № 1. С. 48-53.
22. Волкова І. М. Види юридичних фактів-станів. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 1. С. 114-118.
23. Волкова І. М. Юридичні факти-стани: сутність та особливості. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2. С. 33-38.
24. Гордєєв В. Критерії класифікації юридичних фактів. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 396-403.
25. Губар О. С. Недопустимість зловживання правом у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
26. Дербакова Ю. Л. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 20 с.

27. Іванків І. Б. Права людства: стан та перспективи їх забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 20 с.

28. Ільчишин Н. В. Характеристика суб'єктів у правовідносинах адміністративного судочинства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Хмельницький, 2019. 21 с.

29. Козьяков І. Говоруха О. Реалізація процесуальних прав чи зловживання ними: проблеми диференціації. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4. С. 36-42.

30. Кузнець О. М. Суб'єкти зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.

31. Кулинич А. П. Міська територіальна громада як суб'єкт земельних правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 209-214.

32. Курило М. П. Щодо визначення об'єкта правовідносин у різних галузях процесуального права. *Форум права*. 2013. № 2. С. 266–271.

33. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.

34. Кушнір І. В. Поняття та ознаки конституційного права фізичної особи на доступ до публічної інформації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7 С. 58-64.

35. Левада О. В. Правові обмеження як засоби попередження зловживання правом (теоретико-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 192-200.

36. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.

37. Міхно О. Публічні та приватні правовідносини: сутність і критерії їх розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 12-15.

38. Можайкіна О. С. Загальна характеристика правовідносин в медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 57. С. 75-77.

39. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 39 с.

40. Осадчук С., Осадчук М. Форми зловживання цивільним правом. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4. С. 68-77.

41. Павлишин Ю. П. Правосуб'єктність як основа адміністративно-правового статусу громадян України. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. № 25. С. 245-246.

42. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права: моногр. Львів, 1999. 214 с.

43. Піддубний О. Ю. Правовідносини у сфері біотехнологій: перспективи розвитку: моногр. Київ: Ірідіум, 2016. 431 с.

44. Полянський Т. Т. Зловживання правом: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 16 с.

45. Петрончак Ю. О. Приватні правовідносини як вимір буття особи у зрізі дозволеного і належного. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. №8. С. 46-50.

46. Пулик В. М. Міжнародна правосуб'єктність фізичної особи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 18. С. 67-69.

47. Ренькас Т. Перспективи розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва західних областей України. *East European Science Journal*. 2016. № 11, ч. 2. С. 130-136.

48. Сєдих В. Р. Проблема визнання людини суб'єктом міжнародного права. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 18. С. 103-106.

49. Старинський М. В. Валютні правовідносини: теоретико-методологічний аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 39 с.

50. Стрельбицький М., Стрельбицька Л. Адміністративно-правові та цивільно-правові юридичні факти в новому соціально-історичному вимірі. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 64-69.

51. Стріжкова А. В. GRID-технології як об'єкт інноваційних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.

52. Тарасов О. В. Персонативний юридичний факт: теоретико-методологічний та міжнародно-правовий вимір. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 126. С. 208-213.

53. Тарасенко Л. Л. Суб'єкти правовідносин у цифровому середовищі. *Часопис цивілістики*. 2017. № 26. С. 82-92.

54. Токарев В. Від суб'єкта права до правового суб'єкту. *Право України*. 2014. № 1. С. 182-186.

ТЕМА 13. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Способи тлумачення норм права.
- Офіційне та неофіційне тлумачення. Їх різновиди та загальна характеристика. Види тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту.

II. Скласти схеми:

- Функції тлумачення та їх характеристика.
- Поняття та ознаки інтерпретаційних актів.
- Класифікація інтерпретаційно-правових актів.
- Статичний та динамічний підходи в тлумаченні права.

III. Теми рефератів:

- «Офіційне і неофіційне тлумачення: загальна характеристика».
- «Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект».

- «Акти офіційного тлумачення норм права: загальні положення».
- «Загальнотеоретичні аспекти тлумачення конституцій та законів органами конституційної юстиції».
- «Принципи офіційного тлумачення Конституції та законів України: перспектива конституціоналізації».
- «Тлумачення міжнародно-правових норм: теорія та практика».

IV. Теми есе:

- «Значення тлумачення в правотворчій та правозастосовній діяльності».
- «Судове тлумачення і принцип верховенства права».
- «Особливості тлумачення міжнародних договорів».
- «Особливості тлумачення Конституцій та законів».
- «Особливості статичного і динамічного підходів до тлумачення правових актів».
- «Тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: способи та суб'єкти тлумачення».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Система джерел права: поняття, види, структура.
- Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики.
- Принципи офіційного тлумачення Конституції та законів України.
- Наукове (доктринальне) тлумачення законів та його роль у здійсненні правосуддя.
- Правозастосовні акти та акти тлумачення права.
- Класифікація видів тлумачення норм права.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Робота в групах. З'ясуйте особливості тлумачення норми міжнародного права, які потребують встановлення їх дійсного змісту. *Яким чином здійснюється тлумачення норм міжнародного права, і хто виступає суб'єктом тлумачення?*

Ознайомтесь з положеннями Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. *В чому полягає сутність «загального правила тлумачення» та «додаткових засобів тлумачення»? Про які способи тлумачення йдеться у Конвенції?*

Інтерактивне завдання № 2

Робота в групах. Норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є одним і різновидів норм права. Це обумовлює можливість використання «традиційних» способів тлумачення (історичного, системного, лінгвістичного, логічного тощо), за умови що вони не

суперечать природі міжнародно-правового договору. Європейський суд з прав людини наділений повноваженнями у застосуванні та тлумаченні Конвенції використовує нові підходи до тлумачення конвенційних норм, що дозволяє застосовувати їх ефективно як «живий інструмент».

Працюючи в групах, спробуйте пояснити сутність принципів автономного тлумачення понять, ефективного тлумачення, еволюційного тлумачення, розсуду держави, європейського консенсусу, розкриваючи їх переваги та можливі недоліки. Чи відоме Вам застосування даних способів в судовій практиці України?

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Види тлумачення норми права.

<i>Види тлумачення норми права</i>		
– роз'яснення, яке здійснюється спеціально уповноваженим компетентним в цій галузі органом, державним службовцем чи посадовою особою, результати якого набувають спеціальної юридичної форми та офіційного значення		– роз'яснення змісту норм права, яке здійснюється будь-яким суб'єктом, при якому результат тлумачення не має обов'язкової юридичної сили
<i>Залежно від того, на яке коло осіб розраховане:</i>		<i>За суб'єктами тлумачення:</i>
	казуальне (індивідуальне)	
<i>Залежно від суб'єктів тлумачення:</i>		
автентичне		доктринальне

Практичне завдання № 2

Заповнити таблицю. Види тлумачення норм права за обсягом. До кожного поняття підберіть правильне визначення і позначте його порядковий номер:

1.	Буквальне (адекватне) тлумачення	Роз'яснення, при якому дійсний зміст (значення) норми права вужчий за її текстуальний вираз; «дух» закону вужчий за його «літери»
2.	Розширювальне тлумачення	Роз'яснення, при якому дійсний зміст (значення) норми права відповідає буквальному тексту, тобто «літері» закону. «Дух» і «літера» закону збігаються
3.	Обмежувальне тлумачення	Роз'яснення, при якому дійсний зміст (значення) норми права ширший за її буквальний текст; «дух» закону ширший за його «літери»

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Розумова інтелектуальна діяльність суб'єкта, спрямована на з'ясування та роз'яснення змісту норми права з метою правильного її застосування і реалізації – це:

- а) використання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) тлумачення норм права;
- г) застосування норм права;
- д) дотримання норм права.

2. Співвідношення термінів «тлумачення» та «інтерпретація» полягає у тому, що:

- а) вони є протилежними;
- б) вони співвідносяться як форма та зміст;
- в) тлумачення є формою інтерпретації;
- г) вони є тотожними;
- д) термін «інтерпретація» є похідним від терміну «тлумачення».

3. Тлумачення норм права охоплює процеси:

- а) з'ясування та реалізацію;
- б) реалізацію та роз'яснення;
- в) усвідомлення та роз'яснення;
- г) буквальність та адекватність;
- д) реалізацію та дотримання.

4. Усвідомлення правових норм – це:

- а) інтерпретація змісту правової норми для інших осіб;
- б) внутрішній інтелектуальний процес суб'єкта зі встановлення змісту правової норми, що не виходить поза межі його свідомості;
- в) дійсний зміст правової норми, що розуміється у повній відповідності з її текстуальним виразом;
- г) роз'яснення змісту норми права на основі встановлення її системних зв'язків;
- д) встановлення сутності правової норми.

5. Тлумачення норм права «для себе» – це:

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) тлумачення-з'ясування;
- в) тлумачення-пояснення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) форма інтерпретації.

6. *Інтерпретація змісту правової норми для інших осіб, виражене назовні вербально або письмово, доступно для інших осіб – це:*

- а) усвідомлення;
- б) з'ясування;
- в) буквально тлумачення;
- г) роз'яснення;
- д) офіційне тлумачення.

7. *Тлумачення норм права «для інших» – це:*

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) тлумачення-з'ясування;
- в) тлумачення-пояснення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) неофіційне тлумачення.

8. *«Духом» закону є:*

- а) дійсний зміст норми права;
- б) потенційний зміст закону;
- в) дотримання вимог моралі;
- г) доктринальне значення права;
- д) рівень правотворчості.

9. *Структурними елементами тлумачення норм права є:*

- а) суб'єкт, об'єкт, предмет та мета тлумачення;
- б) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та об'єктивна сторона тлумачення;
- в) суб'єкт, об'єкт та завдання тлумачення;
- г) суб'єкт, об'єкт та способи тлумачення;
- д) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та способи тлумачення.

10. *Тлумачення норм права включає:*

- а) об'єктивну та суб'єктивну концепції;
- б) об'єктивну та змістовну концепції;
- в) змістовну та суб'єктивну концепції;
- г) суб'єктивну та системну концепції;
- д) системну та змістовну концепції.

11. *Відповідно до суб'єктивного розуміння тлумачення норм права, змістом норм права є воля:*

- а) суспільства;
- б) законодавця;
- в) народу;
- г) глави держави;
- д) уряду.

12. Джерела права як структурний елемент тлумачення норм права є:

- а) об'єктом тлумачення;
- б) суб'єктом тлумачення;
- в) суб'єктивною стороною тлумачення;
- г) об'єктивною стороною тлумачення;
- д) наслідки тлумачення.

13. Закони і підзаконні акти, нормативні договори, проекти нормативних актів, правозастосовні акти та інші джерела права – це:

- а) наслідки тлумачення;
- б) суб'єкти тлумачення;
- в) суб'єктивна сторона тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) об'єкти тлумачення.

14. Об'єктом тлумачення норми права виступає:

- а) воля, намір, мета;
- б) правосвідомість, правовідносини;
- в) неграмотність, неосвіченість;
- г) правосвідомість та мета;
- д) правова культура та вимоги суспільства.

15. Зміст права, виражений у ньому соціальний компроміс як результат узгодження суспільних, соціально-групових та індивідуальних інтересів (воля народу) – це:

- а) об'єкти тлумачення;
- б) суб'єкти тлумачення;
- в) суб'єктивна сторона тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) наслідки тлумачення.

ІХ. Словникова робота:

тлумачення норм права, об'єкт тлумачення, суб'єкт тлумачення, з'ясування, роз'яснення, тлумачення актів індивідуального правового регулювання, тлумачення актів загального правового регулювання, офіційне тлумачення, нормативне тлумачення, казуальне тлумачення, аутентичне тлумачення, легальне тлумачення, відомче тлумачення, систематизоване тлумачення, несистематизоване, неофіційне тлумачення, доктринальне тлумачення, професійне тлумачення, побутове тлумачення, тлумачення за обсягом, буквальне тлумачення, розширювальне тлумачення, обмежувальне тлумачення, граматичний спосіб тлумачення, логічний спосіб тлумачення, логічні перетворення, виведення норм із норм, висновки «*a fortiori*», висновки із понять, висновки за аналогією, висновки від протилежного, способи

тлумачення, види тлумачення, системний спосіб тлумачення, історико-політичний спосіб тлумачення, телеологічне тлумачення, спеціально-юридичне тлумачення, герменевтичне тлумачення, пізнавальна функція тлумачення, конкретизуюча функція тлумачення, регламентуюча функція тлумачення, правозабезпечувальна функція тлумачення, сигналізаційна функція тлумачення, інтерпретаційно-правові акти.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
9. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
12. Регламент Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року. *Вісник Конституційного суду України*. 2018. № 2. Стор. 14.

Спеціалізована література:

1. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.
2. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 202 с.

3. Волвенко П. В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 226 с.
4. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність. *Право України*. 2010. № 1. С. 142-147.
5. Гончаров В. В. Офіційне тлумачення юридичних норм як засіб встановлення і трансформації їх змісту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 16 с.
6. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 257-264.
7. Гришук О. В., Заболотна Н. Я. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. і права, 2017. 213 с.
8. Дружиніна-Сендецька Т. В. Тлумачення у праві: особливості герменевтичного підходу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 19 с.
9. Дудаш Т. Вплив праворозуміння органів конституційної юрисдикції на їх правотлумачну діяльність (Німеччина, США, Україна). *Право України*. 2010. № 4. С. 199-205.
10. Євграфова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 40-51.
11. Зубенко А. В. Інтерпретаційна техніка актів тлумачення норм права. *Форум права*. 2012. № 4. С. 395-398.
12. Кадикало О. І. Офіційне тлумачення норм Конституції і законів конституційними судами (на прикладі України та країн СНД): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 197 с.
13. Кампо В., Нікітіна І. Принципи офіційного тлумачення Конституції та законів України: перспектива конституціоналізації. *Право України*. 2012. № 9. С. 310-315.
14. Капліна О. В. Проблеми єдності термінологічного наукового інструментарію при означенні способів тлумачення норм права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 26-34.
15. Киця О. С. Методологічна основа дослідження юридичної техніки актів судового тлумачення. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 22-29.
16. Колоколов Я. Н. Аутентическое официальное толкование норм права: теория, практика, техника: дис. ... канд. юрид. наук. Курск, 2011. 277 с.
17. Коломоець Т. О., Костенко О. І. Тлумачення актів адміністративного законодавства: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 200 с.
18. Костюк О. М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.
19. Косцова І. П. Системне тлумачення норм права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
20. Котенко М. В. Системний спосіб тлумачення та його використання в судовій практиці України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

21. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: моногр. Львів: ЛьВДУВС, 2015. 263 с.
22. Кретьова І. Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті Європейським судом з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
23. Кривицький Ю. Історичний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 32-36.
24. Кривошия І. Тлумачення норм права на основі філософських поглядів Іммануїла Канта. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 4-10.
25. Лемак В. В. Тлумачення права: проблеми визначення поняття, складу, практичної потреби. *Публічне право*. 2019. № 4. С. 133-143.
26. Лепіш Н. Я. Забезпечення результативності актів тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2018. Вип. 3. С. 37-45.
27. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 307-313.
28. Лепіш Н. Я. Функції актів тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 2. С. 486-493.
29. Ляшенко Р. Д. Казуальне судове тлумачення: поняття та принципи. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 492-498.
30. Малента В. С. Неофіційне тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 246 с.
31. Малишев Б. В. Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 7-14.
32. Матвеева Л. Г. Правозастосувальні акти та акти тлумачення права. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 1. С. 74-76.
33. Михайлович Д. М. Специфічні риси та функції актів офіційного тлумачення законів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 21. С. 99-104.
34. Міщенко М. М. Розуміння та тлумачення в психоаналізі: філософсько-герменевтичний підхід: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Харків, 2011. 20 с.
35. Молибога М. П. Тлумачення (інтерпретація) правових норм: наукове та практичне значення: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 188 с.
36. Нікітіна І. О. Особливості застосування історичного тлумачення актів законодавства в практиці Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 5. С. 97-103.
37. Опотяк С. З. Про тенденцію телеологічного (цільового) тлумачення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 100-107.
38. Палешник С. І. Тлумачення в судовій практиці: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
39. Прийма С. В. Принцип гуманізму тлумачення права. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 58. С. 122-127.

40. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 194 с.

41. Прийма С. В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика. *Юрист України*. 2011. № 3 (16). С. 10-16.

42. Прийма С. Принцип розумності тлумачення норм права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3 (70). С. 34-43.

43. Прийма С. Пропорційність як принцип тлумачення права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 42-48.

44. Рабінович П. Офіційно-нормативне тлумачення законодавства як інструмент адаптації правового регулювання до соціальних змін. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 112-115.

45. Садовський М. М. Теоретико-правові засади доктринального тлумачення права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.

ТЕМА 14. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

– Застосування норм права: поняття, ознаки та види. Підстави, форми і функції застосування норм права.

– Стадії застосування нормативних приписів. Акти правозастосування: поняття та види.

II. Скласти схеми:

– Форми безпосередньої реалізації норм права.

– Акти правозастосування: поняття та види.

– Стадії застосування правових норм.

– Характеристика та класифікація правозастосовних помилок.

– Форми правозастосування.

III. Теми рефератів:

– «Колізії в законодавстві та способи їх переборення».

– «Співвідношення темпорального та змістовного принципів вирішення правових колізій».

– «Правомірна поведінка співробітників поліції як засіб реалізації норм права».

– «Застосування норм права в субсидіарному порядку: основні вимоги та передумови».

– «Акти вищих судів системи судоустрою як засіб подолання прогалин у законодавстві».

IV. Теми есе:

– «Правотворча і правозастосовна діяльність: їх діалектична єдність».

– «Справедливість як основа правозастосовної діяльності».

– «Зміцнення законності у правозастосовному процесі».

– «Фактори, що впливають на прийняття правозастосовних рішень».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Правозастосовні акти прямого народовладдя (теоретичний аспект).
- Правотворча і правозастосовна діяльність: їх діалектична єдність.
- Правозастосовні акти та акти тлумачення права.
- Права людини в площині правозастосовної діяльності.
- Поняття, види та способи усунення колізій.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Робота в малих групах. Час – 15 хв. ЗВО поділяються на групи по 4-5 осіб. Кожна група отримує від викладача на картці назву вимоги до застосування норм права (*законність застосування норм права, обґрунтованість застосування норм права, доцільність застосування норм права, справедливість застосування норм права тощо*). Протягом 5 хв. студенти радяться в середині малої групи щодо презентації діяльності своєї вимоги до застосування норм права.

Завдання: за 2 хв. презентувати вид вимоги до застосування норм права, описуючи, але не називаючи її. Інші здобувачі вищої освіти мають здогадатися, про який вид вимоги до застосування норм права йдеться та назвати її. Викладач може корегувати відповіді здобувачів вищої освіти у разі потреби.

Інтерактивне завдання № 2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному здобувачу вищої освіти можливість коротко і швидко висловити свою думку чи позицію на тему: «*Колізії в законодавстві та способи їх переборення*». Висловлює думку чи позицію тільки здобувач вищої освіти, який отримав «уявний» мікрофон.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Колізії в законодавстві: поняття та види. До кожного поняття підберіть правильне визначення і позначте його порядковий номер:

1.	Колізії в законодавстві		колізія, що виникає внаслідок видання в різний час з того самого питання декількох норм права
2.	Темпоральна колізія		колізія, що виникає внаслідок часткового збігу меж регулювання декількох норм права
3.	Ієрархічна колізія		різновид юридичних колізій, що виникають за наявності розбіжностей між нормами права, які закріплені в законодавстві та регулюють одні фактичні відносини
4.	Змістовна колізія		колізія, що виникає внаслідок регулювання одних фактичних відносин нормами, що мають різну юридичну силу

Практичне завдання № 2

Заповнити таблицю. Види правозастосовних актів.

Види правозастосовних актів			
<i>За суб'єктом прийняття</i>			
акти глави держави		судові акти	
<i>За галузевою ознакою</i>			
	цивільно-правові		адміністративні
<i>За юридичною формою</i>			
ухвали		накази	
<i>За функціональним призначенням</i>			
регулятивні			
<i>За характером юридичних наслідків</i>			
	правовідновлюючі		
<i>За формою зовнішнього виразу</i>			
акти-документи (письмові)			

Практичне завдання № 3

Заповнити таблицю. Прогалини в праві: види та засоби подолання.

Прогалини в праві	
<i>Залежно від часу виникнення</i>	
первісні	
<i>Залежно від можливості подолання</i>	
	непереборні
<i>Залежно від умислу законодавця</i>	
навмисні	
Подолання прогалин	
вирішення справи за наявності прогалини на основі норми права, що регулює найбільш подібні суспільні відносини	вирішення справи за наявності прогалини на основі загальних або галузевих принципів права

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Реалізація норм права – це:

- а) застосування правових норм шляхом активної чи пасивної поведінки суб'єктів, що здійснюється ними за їх власним волевиявленням;
- б) втілення повноважних правових норм у діяльності суб'єктів права через виконання громадських обов'язків;
- в) втілення встановлених правових норм у діяльності суб'єктів права через виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон;

- г) індивідуально-конкретний, державно-владний припис, винесений відповідним органом унаслідок вирішення юридичної справи;
- д) встановлення соціальних норм у діяльності суб'єктів права.

2. Ознакою реалізації норм права є:

- а) правомірність дій, тобто відповідність їх нормам права;
- б) соціальна небезпечність дій;
- в) протиправний характер діяльності;
- г) приватний характер дій;
- д) відсутність значимого результату діяльності.

3. Форми реалізації норм права залежно від порядку реалізації класифікують на:

- а) примусові та добровільні;
- б) пасивні та активні;
- в) колективні та індивідуальні;
- г) загальні та казуальні;
- д) постійні та тимчасові.

4. За визначеністю у часі форми реалізації норм класифікують на:

- а) негайні, строкові тривалі, безстрокові тривалі;
- б) загальні, спеціальні, додаткові;
- в) зворотні, незворотні;
- г) загальні, казуальні, специфічні;
- д) короткотривалі та довготривалі.

5. Форма реалізації зобов'язальних правових норм, що полягає в активній поведінці суб'єктів – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

6. Реалізація права на вищу освіту – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) притримання норм права.

7. Пасивна поведінка суб'єкта, що полягає в утриманні від активних дій, заборонених юридичними нормами – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

8. Подання громадянином обов'язкового податкового звіту – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

9. Найбільшою ланкою в юридичному процесі, спрямованою на індивідуальне регулювання суспільних відносин є:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

10. Правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб, яка полягає у реалізації приписів норм права відносно конкретних життєвих випадків – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

11. Поняття «правозастосування» та «механізм правового регулювання суспільних відносин» співвідносяться таким чином:

- а) «правозастосування» є обов'язковою стадією «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- б) «правозастосування» виступає факультативною стадією «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- в) правозастосовна діяльність закладає нормативну основу правового регулювання суспільних відносин;
- г) «правозастосування» не входить до «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- д) «правозастосування» збігається зі змістом «механізму правового регулювання».

12. *За змістом застосування норм права – це:*

- а) процес, що має стадійний характер, сутність якого полягає у притягненні до юридичної відповідальності винних суб'єктів;
- б) створення і ухвалення нових правових норм, що відбувається у тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювалися і виникла необхідність у цьому вперше;
- в) втілення встановлених правових норм у діяльність суб'єктів права через виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон;
- г) заповнення повного чи часткового пропуску в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм шляхом формулювання норм, яких бракує;
- д) єдиний процес, що складається із відокремлених і взаємопов'язаних дій – стадій, внаслідок яких уповноваженим суб'єктом виносяться рішення по справі.

13. *Застосування норм права є складним єдиним процесом, що складається з:*

- а) принципів, норм та інститутів;
- б) приписів;
- в) функцій, мети і завдань;
- г) стадій;
- д) методів, прийомів і способів.

14. *На думку переважної більшості науковців, процес правозастосування включає в себе:*

- а) дві стадії;
- б) три стадії;
- в) чотири стадії;
- г) п'ять стадій;
- д) шість стадій.

ІХ. Словникова робота:

реалізація норм права, реалізація загальних установлень, додержання, виконання, використання, застосування права, форми реалізації норм права, способи реалізації норм права, підстави застосування норм права, форми застосування норм права, функції застосування норм права, стадії застосування норм права, встановлення фактичних обставин справи, встановлення юридичної основи справи, прийняття рішення та його документальне оформлення у правозастосовному акті, виконання ухваленого рішення уповноваженими органами, вимоги до застосування норм права, законність застосування норм права, обґрунтованість застосування норм права, доцільність застосування норм права, справедливість застосування норм права, акт застосування норм права, правозастосовний акт, прогалини у праві, аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування норм

права, міжгалузева аналогія, правозастосовна техніка, юридичні колізії, колізії в законодавстві, темпоральна (часова) колізія, ієрархічна (субординаційна) колізія, змістовна (сутнісна) колізія, усунення прогалін в законодавстві, подолання прогалін в законодавстві, юридична техніка, предмет юридичної техніки, ознаки юридичної техніки, юридичні конструкції, юридична термінологія, прийоми і правила юридичної техніки, правові аксіоми, правові фікції, правові презумпції.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

Спеціалізована література:

1. Болокан І. В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 32 с.
2. Болокан І. В. Теорія реалізації норм адміністративного права: моногр. Запоріжжя: Гельветика, 2017. 559 с.
3. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 214 с.
4. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: моногр. Київ: Леся, 2012. 191 с.
5. Віхров О. П. Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 99-101.
6. Галич Р. В. Реалізація конституційного права працівника на захист: моногр. Дніпропетровськ: Форест, 2015. 176 с.
7. Галущенко Г. В. Теорія та практика застосування іноземного права: монографія. Київ: Алерта, 2019. 312 с.
8. Галянтич М. Колізія нормативних актів: вимушений шлях розвитку права. *Право України*. 1996. № 6. С. 34-36.

9. Ганзенко О. О. Нетипові норми права в механізмі правового регулювання: проблеми теорії і практики застосування. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 1 (2). С. 17-23.
10. Гнатюк М. Д. Загальна характеристика застосування права як особливої форми його реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 47-52.
11. Далявська Т. П. Політико-правова колізія як підстава для визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень. *Гілея*. 2015. Вип. 98. С. 375-377.
12. Донченко І. О. Особливості правозастосування як форми реалізації права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 11 (1). С. 40-42.
13. Кінаш Б. С. Конституційно-правові норми: теорія та практика реалізації: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 223 с.
14. Клименко К. Справедливість як основа правозастосовної діяльності. *Право України*. 2007. № 8. С. 30-33.
15. Клім С. І. Аналогія закону у цивільному праві України: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 214 с.
16. Коваль В. М. Проблеми застосування норм матеріального права в господарському судочинстві: моногр. Одеса: Юридична література, 2011. 528 с.
17. Колотова О. В. Прогалини у праві та шляхи їх подолання: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 231 с.
18. Кондратьєв Р. Моральний імператив у правозастосуванні. *Право України*. 2010. № 5. С. 85-89.
19. Копиленко О. Окремі колізії українського законодавства. *Право України*. 2000. № 12. С. 13-16.
20. Коструба А. Аналогія права й аналогія закону як фактична фікція та спосіб «оздоровлення» механізму правоприпинення. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 6-9.
21. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30-33.
22. Лилак Д. Колізія і конкуренція законів. *Право України*. 2001. № 4. С. 18-21.
23. Литвак О. М. Справедливість – сутність і передумова ефективності правозастосувальної діяльності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 14. С. 55-59.
24. Малишев Б. В. Застосування норм права (теорія і практика): навч. посіб. Київ: Реферат, 2010. 260 с.
25. Матат Ю. І. Застосування норм права в субсидіарному порядку: основні вимоги та передумови. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 378-384.
26. Матвеева Л. Г. Правозастосувальні акти та акти тлумачення права. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 1. С. 15-20.

27. Мірошніченко А. Співвідношення темпорального та змістовного принципів вирішення правових колізій. *Право України*. 2008. № 5. С. 24-28.

28. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16-23.

29. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.

30. Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили: моногр. Київ: Дакор, 2013. 213 с.

31. Мурашин О. Правозастосовчі акти прямого народовладдя (теоретичний аспект). *Право України*. 1999. № 8. С. 22-25.

32. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29-36.

33. Осауленко О., Пунько О. Зміцнення законності у правозастосовному процесі. *Право України*. 2004. № 12. С. 24-29.

34. Павлишин О. Правозастосування як об'єкт філософсько-правових досліджень. *Право України*. 2004. № 8. С. 21-25.

35. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.

36. Подорожна Т. Динаміка законодавчих дефініцій у процесі правозастосування: теоретичні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 3-6.

37. Пригара Л. І. Юридична техніка актів правозастосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 19 с.

38. Пунько О. Характеристика та класифікація правозастосовних помилок. *Право України*. 2003. № 8. С. 110-112.

39. Рощина І. Принципи та аналогія у кримінальному праві України. *Право України*. 2007. № 8. С. 25-29.

40. Рубля О. Аналогія закону та аналогія права в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 392-396.

41. Селіванов А. О. Теорія і практика застосування конституційного права України. Київ: Логос, 2016. 174 с.

42. Сергієнко Н. М. Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 227 с.

43. Сердюк І.А. Плюралізм підходів до визначення кількісного аспекту стадій правозастосовного процесу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 25-29.

44. Слабоспицкая Н. Н. Реализация норм трудового права: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2013. 251 с.

45. Соколов В. М. Застосування аналогії права та аналогії закону в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

46. Спасибо-Фатеева І. Колізія загальних та спеціальних норм (на трьох прикладах судової практики). *Приватне право*. 2013. № 1. С. 166-175.

47. Шевченко Т. В. Юридична колізія: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 13-18.

48. Шмаленя С. В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2008. 216 с.

ТЕМА 15. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА. ПРАВОВПОРУШЕННЯ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Характерні особливості правомірної поведінки.
- Ознаки правопорушення та його складові елементи.
- Характеристика маргінальної поведінки.

II. Скласти схеми:

- Класифікація правомірної поведінки за ступенем суспільної значущості.
- Різновиди мотивів правопорушення.
- Поняття та мотиви правомірної поведінки особи.
- Ознаки суб'єктивної сторони правопорушення.
- Форми реалізації юридичної відповідальності в Україні.
- Діяння як універсально обов'язкова ознака об'єктивної сторони правопорушень.
 - Види необережної форми вини.
 - Види покарань за вчинення кримінальних проступків в сучасному законодавстві України.

III. Теми рефератів:

- «Вплив маргіналізації суспільства на злочинність».
- «Співвідношення категорій «правова діяльність» та «правова поведінка».
- «Класифікація міжнародних порушень прав людини».
- «Вплив маргінальності на трансформації громадянського суспільства».
- «Особливості формування правомірної поведінки особистості».
- «Правова свідомість в умовах розвитку інформаційного суспільства».
- «Психологічні детермінанти формування правової поведінки студентів».
- «Сутнісні особливості правової свідомості».
- «Підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців».

- «Правопорушення як соціальна та юридична протилежність правомірної поведінки».
- «Позитивістсько-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом».

IV. Теми есе:

- «Правопорушення та проступок: до питання співвідношення понять в умовах розвитку законодавства про адміністративні та кримінальні правопорушення».
- «Проблеми реалізації норм права щодо правомірної поведінки».
- «Співвідношення правової культури і правомірної поведінки».
- «Класифікація мотивів правопорушень».
- «Злочинна самовпевненість як вид необережної форми вини».
- «Високий рівень правової культури – умова стабільного розвитку суспільства».
- «Правомірна поведінка як умова самоствердження людини».
- «Принципи правомірної поведінки, закріплені на міжнародному рівні».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Співвідношення кримінальних проступків та злочинів.
- Правомірна поведінка: теоретико-методологічний процес дослідження.
- Правова поведінка як юридична категорія та явище правової дійсності.
- Процесуальні форми застосування запобігання правопорушенням.
- Формування правової культури в сучасному українському суспільстві.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Гра передбачає оволодіння інформацією з вивченої теми «Правомірна поведінка. Правопорушення».

Правничий Alias – гра, в якій здобувачі вищої освіти розподіляються на 4 команди. По черзі 1 представник з кожної команди витягає картку, на якій написаний певний термін. Наприклад, «правомірна поведінка». Представник має пояснити своїй команді цей термін, не вживаючи однокорінних слів, тобто іншими словами. Якщо команда назвала правильну відповідь, то представник обирає іншу картку і пояснює наступне слово. Кожній команді надається одна хвилина для пояснення, після чого виходить представник наступної команди, щоб кожен студент побував у ролі того, хто пояснює слова. 1 відгадане слово = 1 бал. Перемагає та команда, яка першою набрала 50 балів.

Гру доцільно проводити наприкінці останнього заняття з теми для актуалізації вивченої інформації та перевірки засвоєних студентами знань.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

1. До Олександрівського ВП надійшло повідомлення від гр. Лех А.С., яка мешкає за адресою: м. Дніпро, вул. Європейська, 83, кв. 15 щодо нападу з метою заволодіння майном. Гр. Лех А.С. було госпіталізовано до міської лікарні. Лікар швидкої допомоги м. Дніпра гр. Дерев'янка А.В. повідомив про наявність у Лех А.С. тілесних ушкоджень.

Було затримано гр. Пелех І.Г. за підозрою вчинення нападу з метою заволодіння чужим майном на гр. Лех А.С.

Визначити юридичний склад правопорушення. Свою відповідь обґрунтувати.

2. Гр. Резніченко А.В. повертався додому і перевищивши швидкість під час керування автомобілем, не встиг вчасно загальмувати й уникнути небажаних наслідків, вчинив наїзд на гр. Лещенко А.А., спричинивши їй тяжке тілесне ушкодження.

Визначити юридичний склад правопорушення. Свою відповідь обґрунтувати.

3. В одному з магазинів АТБ м. Дніпро охороннику Івченко було надано завдання: працюючи на складі, перевіряти о 20.30 стан електричних приладів. Це входило до посадових обов'язків охоронника, відповідно до посадової інструкції, що було відомо Івченку. Але 13 березня він не зробив це з огляду на те, що напередодні вивихнув ногу. Того вечора на складі відбулась пожежа, яка завдала значних збитків, причиною чого стало коротке замикання дротів лінії електропередачі.

Обґрунтувати чи відноситься дана ситуація до правопорушення. Визначити юридичний склад правопорушення.

4. В одному з багатоповерхових будинків м. Дніпро, 16 лютого мешканець цього будинку відкрив безладну стрілянину з балкону, через що було травмовано трьох перехожих. Відомо, що він перебував у стані алкогольного сп'яніння.

Визначити юридичний склад правопорушення. Свою відповідь обґрунтувати.

5. Відбулась сварка між гр. Романенко А.Д. та його другом гр. Петренко С.Г. Через це гр. Романенко А.Д. сказав другові, що найближчим часом підпалить його квартиру. Наступного дня гр. Петренко С.Г. звернувся до правоохоронних органів із заявою щодо намірів гр. Романенко А.Д.

Чи присутній в даному випадку склад правопорушення? Чому?

Практичне завдання № 2

Заповнити таблицю. Правова і правомірна поведінка. До кожного визначення підберіть правильне поняття або характеристику і позначте його порядковий номер:

1.	Правова поведінка	Закономірний та логічно обумовлений процес, в якому під впливом зовнішнього середовища, індивідуального сприйняття правових настанов, певного світогляду, рівня правової культури, правової свідомості формується модель належної поведінки, що реалізується як правова активність особи
2.	Правомірна поведінка	Соціальна поведінка особи (дія або бездіяльність) свідомо вольового характеру, яка є врегульованою нормами права і спричиняє юридичні наслідки
3.	Належна правомірна поведінка	Закріплюється, як правило, у диспозитивних нормах як права суб'єкта, а не як його обов'язки, реалізується відповідно до його волі (інтересу) і забезпечується державою
4.	Можлива (соціально допустима) правомірна	Закріплюється в імперативних нормах як обов'язки та забезпечується, крім інших способів, державним примусом
5.	Активна правомірна поведінка	Вид правомірної поведінки, який виявляється в бездіяльності, умисному невикористанні суб'єктом належних йому прав і обов'язків: неучасті у виборах тощо
6.	Звичайна правомірна поведінка	Відображає стан особи, яка знаходиться на межі антисоціального прояву, правопорушення, але не чинить його саме тому, що суб'єктом керує страх перед юридичною відповідальністю і він усвідомлює загрозу реального застосування санкції правової норми, неприємних юридичних та моральних наслідків, що можуть настати за вчинене правопорушення
7.	Пасивна правомірна поведінка	Вид правомірної поведінки, який полягає в цілеспрямованій діяльності громадян, посадових осіб, пов'язаній з реалізацією своїх прав, обов'язків, компетенції в межах правових норм і пов'язаний з додатковими витратами часу, енергії, а іноді й матеріальних коштів
8.	Маргінальна поведінка	Вид законотворчої поведінки, що являє собою повсякденну службову, побутову та іншу діяльність людини, яка відповідає розпорядженням правових норм, стала звичкою і не потребує додаткових витрат і зусиль

9.	Правопорушення	Вид поведінки, яка являє собою значущі дії та вчинки людини, які спрямовані на інших людей (суспільство) та регулюються за допомогою соціальних норм
10.	Соціальна поведінка	Передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення

Практичне завдання № 3

Заповнити таблицю. Склад правопорушення:

1.	Ознаки правопорушення	1)
		2)
		3)
		4)
		5)
		6)
2.	Склад правопорушення	1)
		2)
		3)
		4)
3.	Форма вини	1)
		2)
		3)
		4)
4.	Суб'єктивна сторона правопорушення	1)
		2)
		3)
5.	Об'єктивна сторона правопорушення	1)
		2)
		3)

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Що можна віднести до ознак поведінки у правовій сфері:

- а) соціальна значущість;
- б) відсутнє зовнішнє вираження;
- в) відсутній вольовий характер такої поведінки;
- г) не відбувається регулювання за допомогою юридичних норм;
- д) не спричиняє юридичні наслідки.

2. Поведінка у правовій сфері – це:

- а) соціально корисне діяння, яке відповідає нормам права;
- б) соціально-шкідливе діяння, яке суперечить нормам права;
- в) соціально-шкідливе діяння, яке суперечить нормам права, але з відсутнім складом правопорушення;
- г) соціально-шкідливе діяння, що формально перебуває в рамках норм права.
- д) усвідомлена поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, яка є соціально значущою та передбачена нормами права, а також тягне за собою юридичні наслідки.

3. Динамічна ознака правової поведінки виявляється в тому, що:

- а) межі такої поведінки, які містяться в нормах, встановлюють можливості та чітко визначають випадки, у яких на неї можна здійснювати вплив за допомогою юридичних засобів;
- б) правова поведінка є підконтрольною свідомості і волі особи;
- в) лише конкретний свідомо-вольовий вчинок (дія або бездіяльність) суб'єкта права у сфері правового регулювання будь-яких відносин може оцінюватися з точки зору права як правомірний чи неправомірний і викликати юридичні наслідки на підставі правових норм;
- г) державі належить роль гаранта правомірної поведінки і також суб'єкта, який має здатність від імені народу задіювати апарат примусу для притягнення до відповідальності за протиправну поведінку;
- д) у механізмі правового регулювання, впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, у яких здійснюються права й обов'язки, реалізуються заходи відповідальності.

4. З урахуванням змісту вчинку правова поведінка поділяється на:

- а) конституційну та цивільну;
- б) правомірну та протиправну;
- в) договірну та управлінську;
- г) відносну та уповноважену;
- д) імперативну та диспозитивну.

5. Підконтрольність правової поведінки полягає в тому, що:

- а) соціально шкідлива поведінка гальмує розвиток їх позитивного потенціалу, викликає негативні економічні, соціально-політичні, морально-психологічні та інші наслідки (адміністративні проступки, злочини, невиконання цивільно-правових зобов'язань тощо);
- б) правова поведінка перебуває під контролем свідомості і волі особи;
- в) саме держава виступає гарантом правомірної поведінки і суб'єктом, здатним від імені суспільства привести в дію апарат примусу для притягнення до відповідальності за протиправну поведінку;

г) тільки конкретний свідомо вольовий вчинок суб'єкта права у сфері правового регулювання будь-яких відносин може оцінюватися з погляду права як правомірний чи неправомірний і викликати юридичні наслідки на підставі правових норм;

д) межі поведінки, зазначені в нормах, вказують на діапазон можливостей та чітко визначені випадки впливу на поведінку юридичними засобами.

6. Настання суспільно шкідливих чи суспільно небезпечних наслідків є необхідною ознакою:

- а) правопорушення з формальним складом;
- б) правопорушення з матеріальним складом;
- в) правопорушення з усіченим складом;
- г) правопорушення з буквального складом;
- д) правопорушення з юридичним складом.

7. До складу правопорушення належить:

- а) зміст правопорушення;
- б) суб'єкт дії;
- в) об'єкт правопорушення;
- г) об'єктивація дій;
- д) суб'єктивна сторона дій.

8. Психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його шкідливих наслідків – це:

- а) об'єктивна сторона правопорушення;
- б) суб'єктивна сторона правопорушення;
- в) суб'єкт правопорушення;
- г) об'єкт правопорушення;
- д) зміст правопорушення.

9. Співвідношення понять «мотив» і «мета» відбувається наступним чином:

- а) «мотив» і «мета» це тотожні категорії;
- б) «мотив» є більш ширшим поняттям ніж «мета»;
- в) «мотив» і «мета» не є тотожними, оскільки «мотив» показує, якими чинниками керується особа, скоюючи правопорушення, а «мета» визначає спрямованість діяння правопорушника, його найближчий результат;
- г) «мотив» і «мета» не є тотожними, оскільки «мотив» показує, який кінцевий результат бажає отримати правопорушник скоюючи правопорушення, а «мета» відображає фактори, якими він керується при здійсненні свого діяння;
- д) «мета» визначає зміст поняття «мотив».

10. Основними формами вини є:

- а) умисел і необережність;
- б) мотив і мета;
- в) самовпевненість і недбальство;
- г) самовпевненість і необережність;
- д) намір і мотив.

11. Видами необережної форми вини є:

- а) протиправна самовпевненість та протиправний умисел;
- б) протиправна самовпевненість та протиправна недбалість;
- в) протиправна необережність та протиправний умисел;
- г) прямий умисел та непрямий умисел;
- д) протиправна зухвалість та протиправна необізнаність.

12. Суспільно шкідливим протиправним винним діянням, що порушує приписи норм права є:

- а) правопорушення;
- б) злочин;
- в) зловживання правом;
- г) проступок;
- д) злочинна необережність.

13. До видів кримінального правопорушення належать:

- а) кримінальні проступки і злочини;
- б) злочини та діяння;
- в) кримінальні проступки та діяння;
- г) злочини та нелегітимні дії;
- д) злочини та міжнародні злочини.

14. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду – це принцип:

- а) презумпції невинуватості;
- б) звільнення від кримінальної відповідальності;
- в) неосудності особи;
- г) недоторканості особи;
- д) невідворотності покарання.

15. Осудною визнається особа, яка:

- а) здатна відповідно до закону самостійно нести юридичну відповідальність за власні винні протиправні діяння;
- б) усвідомлює характер і значення своїх дій та здатна керувати ним;
- в) досягла віку, з якого настає юридична відповідальність;

- г) вчинила протиправне діяння з прямим або непрямим умислом;
- д) зізналася у скоєному правопорушенні і бажає відшкодувати заподіяну нею шкоду.

ІХ. Словникова робота:

соціальна поведінка, правова поведінка, правомірна поведінка, зловживання правом, об'єктивно протиправна поведінка, неправомірна (протиправна) поведінка, соціально активна поведінка, юридична відповідальність, правоздатність, дієздатність, пасивна поведінка, добровільна поведінка, змушена поведінка, конформістська поведінка, маргінальна поведінка, звичайна поведінка, правопорушення, конституційний делікт, конституційний проступок, казус, склад правопорушення, об'єкт правопорушення, загальний об'єкт правопорушення, родовий об'єкт правопорушення, безпосередній об'єкт правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єкт правопорушення, суб'єктивна сторона правопорушення, посадова особа, зміст правопорушення, протиправність дій, провина, об'єктивна сторона злочину, суб'єктивна сторона злочину, умисел, необережність, протиправна самовпевненість, протиправна недбалість, кримінально-протиправна недбалість, мотив, мета, кримінальне правопорушення, класифікація кримінальних правопорушень, проступки, злочин, винні діяння, безвинні діяння, об'єктивно протиправне діяння, рецидив, конституційний проступок, конституційно-правова санкція, дисциплінарний проступок, адміністративний проступок, кримінально протиправна самовпевненість, принцип законності, принцип верховенства права, принцип недоторканості, принцип верховенства права, цивільні проступки, міжнародний проступок, воєнний злочин, міжнародне правопорушення, міжнародні злочини, недружній акт, причини правопорушень.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
4. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
7. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
11. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Барабаш О. О. Правомірна поведінка як основна форма вираження правової культури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 12-14.
2. Барабаш О. О. Правомірна поведінка: інтерпретації зарубіжних науковців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 3-6.
3. Бериславська О. М. Адміністративна відповідальність у сфері інформаційно-правової політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 91-96.
4. Белікова О. Адміністративне покарання як критерій адміністративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 122-125.
5. Бобровник С. Структурна характеристика правового конфлікту. *Право України*. 2015. № 1. С. 93-98.
6. Бойко В. І. Застосовність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії правових наук*. 2016. № 2. С. 59-71.
7. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: моногр. Київ: Ін Юре, 2014. 562 с.
8. Вапнярчук Н. М. Деякі питання дисциплінарної відповідальності працівників дипломатичної служб. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. 56. С. 267-271.
9. Васьковцов А. О. Місце і роль адміністративного проступку в процесі правозастосування. *Міліція України*. 2012. № 11/12. С. 22-24.
10. Волощук А. М. Діяльність органів внутрішніх справ щодо протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності: моногр. Одеса: ОДУВС, 2013. 175 с.
11. Воронова І. В. Правопорядок і правомірна поведінка (особливості взаємозв'язку в правовій державі). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. № 1151. С. 30-33.
12. Ганьба О. Б. Правова поведінка суб'єктів охорони державного кордону України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.

13. Ганьба О. Зловживання правом: аналіз наукових поглядів та авторське трактування окремих проблем. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 95-99.
14. Горкава В. В. Право на захист у провадженні у справах про адміністративні правопорушення та гарантії його реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2015. 20 с.
15. Живицька Л. І. Нормативне забезпечення підвідомчості справ про адміністративні правопорушення та його вдосконалення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 146-155.
16. Зубко Г. Ю. Маргінальна поведінка як вид правомірної поведінки особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 16 с.
17. Іванюк В. І. Адміністративна відповідальність суддів за правопорушення, пов'язані з корупцією: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
18. Йосипів А. Маргінальні групи як об'єкт кримінологічного дослідження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 440 с.
19. Казначеева Д.В., Дорош А.О. Кримінальні правопорушення у сфері обігу криптовалюти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2021. № 2 (25). С. 149-157
20. Капустін О. Умисел у складі злочину. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. 2019. С. 294-299.
21. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*, 2020. №9. С. 31-36
22. Квасневская Н. Реформація судової системи України: очікування і реалії. *Leges si Viata*. 2016. № 2. С. 55-58.
23. Когутич І. І. Теорія і практика використання в розслідуванні злочинів фікцій: моногр. Львів; Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 393 с.
24. Козенко Ю. О. Правова поведінка особи: спроба інтегративного осмислення: моногр. Львів: б. в., 2013. 159 с.
25. Комарницька І. І. Профілактика адміністративних правопорушень у сфері власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.
26. Комлик В. В. Склад правопорушення: теоретичні підходи та практичні виміри: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
27. Крижановська О. В. Офіційний та неофіційний правопорядок: нормативний та інституційний аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 9-13.
28. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2016. 19 с.
29. Личенко І. О. Адміністративно-правові засади профілактики правопорушень у сфері власності: моногр. Львів: Нац. ун-т «Львів політехніка», 2017. 187 с.

30. Макарчук Д. І. Щодо системи класифікації кримінальних правопорушень у доктрині та законодавстві про кримінальну відповідальність Федеративної республіки Німеччина. *Правова позиція*. 2019. № 2. С. 148-158.
31. Марусинець М.М., Кіраль А.Й., Лапченко І.О. Детермінанти правомірної поведінки особистості підлітка у науковій літературі. *Освітньо-науковий простір*, 2021. №1. С. 32-41
32. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.
33. Міловідова С. В. Попередження та протидія адміністративним правопорушенням в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
34. Мураненко К. Ю. Зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Psychological journal*. 2019. № 22. С. 85-98.
35. Мусиченко О. Зрозумілість і чіткість закону як складова частина принципу правової визначеності в практиці Європейського суду з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 149-154.
36. Паришка В. В. Окремі аспекти оптимізації законодавства України в частині притягнення суддів до юридичної відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 225-229.
37. Переш І. Є., Бариська Я. О. Теоретичні характеристики правомірної поведінки. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 59. С. 66-69.
38. Пінчук П. А. Характеристика окремих заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. С. 249-252.
39. Пильгун Н.В., Данильчук В.С. Правове мислення та його значення для правової поведінки // IV Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. Національний авіаційний університет. Київ, 2021. Том 1. С. 49-51.
40. Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 19-21.
41. Полонка І. А. Роль правомірної поведінки: підвалини теоретико-онтологічного розуміння. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 58-71.
42. Полонка І.А. Теоретико-доктринальні підходи до форм вираження неправомірної поведінки: аналітичний і синкретичний вимір. *Держава та регіони*, 2017. №2 (56). С. 19-23
43. Полонка І. Теоретико-оціночні пропозиції щодо класифікації правомірної поведінки (онтологія диференціації). *Право України*. 2016. № 6. С. 99-106.
44. Полянський Т. Позитивістсько-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 16-22.

45. Полянський Т. Природно-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом: їх зміст та взаємодія. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 14-22.

46. Полянський Т. Т. Зловживання правом: загальнотеоретична характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 221 с.

47. Резнікова В.В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*, 2013. №1 (45). С. 25-35

48. Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 91-95.

49. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.

50. Сердюк І. А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 30-35.

51. Сидоренко А. С. Зловживання правом суб'єктами трудових правовідносин: теоретико-практичне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 197 с.

52. Стрельников А. В. Проблеми визначення складу адміністративного правопорушення у сфері захисту персональних даних. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 151-153.

53. Тимошенко В.І. Роль маргіналізації суспільства у поширенні злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2021. Т. 66. С. 211-215

54. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.

55. Хряпінський П. Правомірна суспільно-корисна поведінка як юридична конструкція в кримінальному праві України. *Law. State. Tecnology*, 2021. С. 54-61

56. Шульга А. М. Страх притягнення до юридичної відповідальності як мотив правомірної поведінки особи. *Право і Безпека*. 2012. № 5. С. 51-55.

ТЕМА 16. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Види юридичної відповідальності.
- Підстави притягнення та звільнення від юридичної відповідальності.
- Позитивна юридична відповідальність як наукова та методологічна категорія.

II. Скласти схеми:

- Класифікація видів юридичної відповідальності.
- Функції юридичної відповідальності.

- Принципи юридичної відповідальності.
- Підстави притягнення і звільнення від юридичної відповідальності.
- Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні.
- Підстави юридичної відповідальності.

III. Теми рефератів:

- «Позитивна юридична відповідальність».
- «Негативна (ретроспективна) юридична відповідальність та її підстави».
- «Підстави притягнення і звільнення від юридичної відповідальності».
- «Маргінальна поведінка: загальнотеоретична характеристика».
- «Міжнародні правопорушення: поняття та різновиди».
- «Юридична відповідальність: сучасні погляди».
- «Юридична відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування».
- «Підходи до розуміння відповідальності державних службовців».
- «Юридична відповідальність Національної поліції України».
- «Конституційно-правова відповідальність в Україні».

IV. Теми есе:

- «Юридична відповідальність працівника як елемент його трудово-правового статусу».
- «Юридична відповідальність за вчинення насильства в сім'ї відносно дитини».
- «Юридична відповідальність держави як чинник гуманізації правової системи у сфері забезпечення прав і свобод людини».
- «Юридична відповідальність у структурі адміністративно-правового статусу державного бюро розслідувань України».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини.
- Юридична відповідальність як передумова правомірної поведінки особи.
- Юридична відповідальність суддів загальних судів України.
- Політична відповідальність у державному управлінні.
- Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність».
- Юридична відповідальність за завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.
- Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Обговорення в малих групах.

Здобувачі вищої освіти поділяються на декілька команд. Викладач оголошує питання для обговорення. Обговорення має бути відносно коротким – приблизно 3-5 хвилин.

Кожна із груп має продемонструвати результати обговорення питання малою кількістю слухачів, а викладач – підвести підсумки обговорення, зробити висновки, знайти спільний знаменник.

Питання для обговорення:

Чи є підставою звільнення від кримінальної відповідальності норма права, передбачена ст. 46 КК України у зв'язку з примиренням винного з потерпілим?

У якому випадку примирення винного з потерпілим не можливе?

Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому заподіяна смерть, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України.

Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні ст. 46 КК України має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). Смерть є наслідком, що має незворотний характер. Таким чином, шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні ст. 46 КК України не підлягає.

У випадку заподіяння кримінальним правопорушенням шкоди у вигляді смерті потерпілого звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) не можливе.

Чи є підставою звільнення від кримінальної відповідальності щире каяття особи, яке свідчить про її бажання спокутувати провину перед колективом та виправити свою поведінку?

За якої умови буде діяти ця обставина?

Звільнення від кримінальної відповідальності за ст.47 КК України можливе лише за клопотанням колективу, членом якого є особа, про передачу її на поруки. Воно має бути оформлене протоколом загальних зборів колективу, який долучається до справи.

Передача особи на поруки є правом чи обов'язком суду?

Виходячи з наведених положень закону, питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки є правом, а не обов'язком суду і є виправданим лише тоді, коли суд дійде висновку про те, що виправлення конкретної особи, яка вчинила злочин, є можливим без фактичного застосування до неї передбачених законом України про кримінальну відповідальність заходів примусу.

За яких обставин особа звільняється від кримінальної відповідальності за вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачено покарання у виді обмеження або позбавлення волі?

Системний аналіз чинного законодавства та вимоги п. 2 ч. 1 ст. 49 КК України свідчать про те, що за вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачено покарання у виді обмеження або позбавлення волі, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею цього злочину і до дня набрання вищою законною силою минуло три роки.

Разом із тим, згідно з ч. 2 ст. 49 КК України перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилилася від досудового слідства або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання.

Отже, закон, який регулює питання звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України), пов'язує зупинення строків давності не з постановами про зупинення слідства, а лише з умисними діями особи, спрямованими на ухилення від слідства.

Зупинення досудового розслідування у зв'язку з розшуком підозрюваного саме по собі ще не може свідчити про ухилення останнього від слідства. Для застосування положень ч. 2 ст. 49 КК України, у такому випадку обов'язково має бути підтверджено факт ухилення підозрюваного від слідства.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Види юридичної відповідальності:

№	Вид юридичної відповідальності	Суб'єкти притягнення	Заходи відповідальності	Правозастосовний акт
1.	Конституційна	Парламент, Конституційний Суд		
2.	Адміністративна		Попередження, штраф,...	
3.	Цивільно-правова			Рішення
4.	Дисциплінарна			
5.	Матеріальна			
6.	Кримінальна			

Практичне завдання № 2

1. Колесник таємно проник до будинку Несторової і викрав телевізор. Судом Колесник був визнаний неосудним.

Чи є підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності?

2. Дем'яненко разом з Ісаєвим скоїли вбивство Титаренко. Протягом 15 років вони ухилялися від правоохоронних органів. Нових правопорушень протягом цього часу не скоїли.

Чи вичерпала себе кримінальна відповідальність?

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. *Застосування в особливому процесуальному порядку до особи, яка вчинила правопорушення, засобів державного примусу, передбачених санкцією правової норми – це:*

- а) юридична відповідальність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) парламентська відповідальність;
- г) ретроспективна відповідальність;
- д) позитивна відповідальність.

2. *Невідворотність юридичної відповідальності полягає у:*

а) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення;

б) відповідності обраного засобу впливу на правопорушника меті юридичної відповідальності (захистити правопорядок, виховати поважне ставлення до права), що вимагає індивідуалізації державно-примусових заходів залежно від ваги правопорушення і властивостей правопорушника як особи, котра підлягає відповідальності; пом'якшення відповідальності і навіть відмовлення від застосування засобів відповідальності за наявності можливості досягти її цілей іншим шляхом;

в) неминучості настання відповідальності правопорушника; оперативності застосування засобів відповідальності за вчинені правопорушення; ефективності заходів, застосовуваних до правопорушників;

г) можливості залучення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду, не занадто віддаленого від факту вчинення правопорушення;

д) кримінальне покарання не встановлюється за проступки; при встановленні засобів покарання і стягнення не повинна принижуватися людська гідність; зворотної сили не має закон, що встановлює чи підсилює відповідальність, але не пом'якшує її, лише одне покарання встановлюється за одне правопорушення.

3. *Юридична відповідальність є різновидом:*

- а) колективної відповідальності;
- б) соціальної відповідальності;
- в) політичної відповідальності;

- г) етичної відповідальності;
- д) громадянської відповідальності.

4. *Різновид юридичної відповідальності, що має складний політико-правовий характер – це:*

- а) кримінальна відповідальність;
- б) адміністративна відповідальність;
- в) цивільно-правова відповідальність;
- г) конституційно-правова відповідальність;
- д) матеріальна відповідальність.

5. *До ознак юридичної відповідальності належить положення, окрім:*

а) виникає із факту правопорушення як результату недодержання фізичними або юридичними особами встановлених законом заборон, невиконання ними визначених законом зобов'язань, завдання шкоди охоронюваним державою правам, свободам та законним інтересам суб'єктів (учасників) суспільних відносин і має характер охоронно-захисних правовідносин між державою в особі її спеціальних компетентних органів і правопорушником;

б) виражається в обов'язку особи зазнавати конкретних виду і міри позбавлення благ психологічного, організаційного і майнового характеру за свою вину, тобто нести кару, яка є новим, додатковим, юридичним обов'язком, котрий не існував до правопорушення;

в) настає лише за вчинені правопорушення або такі, що вчиняються, навіть без встановлення складу правопорушення, тобто є результатом винного протисуспільного діяння;

г) здійснюється компетентним органом у суворій відповідності закону, а саме – санкціям норм права, якими встановлюються вид і міра позбавлення благ;

д) реалізується у відповідних процесуальних формах у процесі правозастосовної діяльності з дотриманням певного процедурно-процесуального порядку і форм, установлених законом.

6. *У юридичній науці виділяють два аспекти юридичної відповідальності:*

- а) негативний, правозахисний;
- б) негативний, правоохоронний;
- в) перспективний, ретроспективний;
- г) ретроспективний, негативний;
- д) позитивний, перспективний.

7. *Юридична відповідальність у позитивному значенні є:*

а) конкретними, індивідуалізованими правовими відносинами, котрі виникають на підставі правопорушення;

б) закономірним наслідком порушення формально визначених юридичних правил чи оснований на них індивідуальних приписів;

в) визначені правом несприятливі наслідки, що настають для конкретної особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення;

г) абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків перед громадським суспільством, правовою державою, колективом людей і окремою особою;

д) фактом застосування права уповноваженим суб'єктом мотивованого рішення про притягнення особи до відповідальності.

8. Наявність можливостей безперешкодного здійснення суб'єктивних прав та досягнення правового результату правомірною поведінкою суб'єктів суспільних відносин є:

а) принципами юридичної відповідальності;

б) функціями юридичної відповідальності;

в) метою юридичної відповідальності;

г) причинами юридичної відповідальності;

д) напрямками юридичної відповідальності.

9. Конкретна (щодо правопорушника) мета юридичної відповідальності полягає у:

а) охороні існуючого ладу та суспільного порядку (забезпеченні порушеного публічного інтересу);

б) державному примушуванні особи поводитись у будь-яких правових ситуаціях відповідно до встановленого законом правового порядку шляхом покарання винного, визначення правових наслідків для нього;

в) відшкодуванні (компенсація) шкоди, завданої винними діями працівника власнику майна (роботодавцю);

г) спрямуванні на відновлення незаконно порушених прав;

д) спрямуванні на сприйняття усіма громадянами цінності права, виховання поважливого ставлення до нього з боку суспільства, зростання правової активності з метою запобігання правопорушенням.

10. До видів мети юридичної відповідальності не слід відносити:

а) вплив на свідомість правопорушника;

б) моральну перебудову особи;

в) загальну превенцію правопорушення;

г) формування у людини, яка порушила норми права, установки на неправомірну поведінку надалі;

д) покарання правопорушника.

11. До індивідуальних (для конкретного правопорушника) цілей юридичної відповідальності належать:

а) захист, гарантування, запобігання;

б) відновлення, компенсація, покарання, превенція;

- в) запобігання, захист;
- г) гарантування, запобігання;
- д) захист, гарантування.

12. Цілі юридичної відповідальності будь-якого рівня конкретизуються в:

- а) принципах юридичної відповідальності;
- б) функціях юридичної відповідальності;
- в) підставах юридичної відповідальності;
- г) меті юридичної відповідальності;
- д) специфіці юридичної відповідальності.

13. Функцією юридичної відповідальності, що полягає у встановленні певних обмежень щодо прав правопорушника є:

- а) виховна;
- б) репресивна;
- в) компенсаційна;
- г) організаційна;
- д) превентивна.

14. Функцією юридичної відповідальності, що свідчить про негативну оцінку вчинку правопорушника державою та намір держави запобігти вчиненню нових порушень є:

- а) виховна;
- б) правовідновлююча;
- в) штрафна;
- г) організаційна;
- д) репресивна.

15. Функцією юридичної відповідальності, яка спрямована на відновлення незаконно порушених прав є:

- а) виховна;
- б) правовідновлююча;
- в) штрафна;
- г) репресивна;
- д) організаційна.

IX. Словникова робота:

юридична відповідальність, соціальна відповідальність, ознаки юридичної відповідальності, мета юридичної відповідальності, цілі юридичної відповідальності, принципи юридичної відповідальності, принцип справедливості, принцип гуманізму, принцип законності, принцип пропорційності, принцип обґрунтованості, принцип доцільності, принцип невідворотності, принцип відповідальності за вину, функції юридичної

відповідальності, охоронна функція юридичної відповідальності, захисна функція юридичної відповідальності, каральна функція юридичної відповідальності, виховна функція юридичної відповідальності, види юридичної відповідальності, суб'єкт юридичної відповідальності, засоби юридичної відповідальності, позитивна юридична відповідальність, ретроспективна юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, конституційно-правова відповідальність, процесуальна відповідальність, міжнародно-правова відповідальність, публічно-правова відповідальність, підстави юридичної відповідальності, підстави притягнення до юридичної відповідальності, підстави настання юридичної відповідальності, підстави виключення юридичної відповідальності, підстави звільнення від юридичної відповідальності, юридична підстава, фактична підстава, процесуальна підстава, неосудність, необхідна оборона, крайня необхідність, малозначність діяння, юридичний казус, фізичний або психічний примус.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
4. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
7. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.

11. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Андрієвська О. Конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 54-59.

2. Андрушко О. В. Юридична відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі: правова природа, атрибутивні ознаки та елементи. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 123-131.

3. Ахмедов В. А. Методи запобігання злочинам, які посягають на суспільні відносини з реалізації принципу невідворотності юридичної відповідальності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 2. С. 154-159.

4. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність у контексті взаємодії держави та громадянського суспільства. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 102-106.

5. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211-218.

6. Батанова Н. М. Співвідношення конституційно-правової відповідальності та політичної відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 24-30.

7. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 36-39.

8. Бібікова М. О. Конституційна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 26-27.

9. Бойчук А. Понятие и признаки юридической ответственности. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 11-16.

10. Бондарчук І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Юридична Україна*. 2009. № 10. С. 28-33.

11. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.

12. Борисова Ю. Основания и условия деликтной ответственности как вида гражданско-правовой ответственности. *Leges si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 7-10.

13. Вапнярчук Н. М. Деякі питання дисциплінарної відповідальності працівників дипломатичної служби. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 56. С. 267-271.

14. Вишновецький В. М. Суб'єкти дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення за трудовим законодавством України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 3. С. 101-108.

15. Волощук О. Т. Поняття та сутність конституційно-правової відповідальності вищих органів державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 77-84.

16. Грабовий В. В. Юридична відповідальність за правопорушення проти власності в перші роки радянської влади в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 20. С. 17-20.

17. Грищук В. К. Негативна (ретроспективна) юридична відповідальність та її підстава. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 5-13.

18. Гуцу С. Ф. Матеріальна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності в трудовому праві. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 248-251.

19. Задніпряна М. Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

20. Зелена І. В. Юридична відповідальність у приватному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.

21. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як динамічне правове явище. *Форум права*. 2017. № 3. С. 67-71.

22. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права. *Право і Безпека*. 2016. № 2. С. 31-37.

23. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 68-73.

24. Кірмач А. Дисциплінарна відповідальність та службове розслідування щодо державних службовців. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12 (169). С. 37-41.

25. Книш В. В. Аналіз позитивного досвіду конституційно-правової відповідальності (на підґрунті конституціоналізму зарубіжних країн. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 146-149.

26. Ковальов Д. В. Конституційні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 2. С. 60-69.

27. Ковальов С. С. Щодо строків та особливостей притягнення до дисциплінарної відповідальності окремих категорій працівників. *Публічне право*. 2012. № 4. С. 416-423.

28. Колпаков В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі в системі принципів адміністративного судочинства. *Право України*. 2014. № 3. С. 47-56.

29. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.

30. Кравець М. О. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 75-78.

31. Крисань Т. Розмежування державного (правового) примусу й юридичної гарантії. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 3. С. 24-27.

32. Крищенко Л. Інституціоналізація конституційно-правової відповідальності – необхідна складова розширення та оновлення судової системи України. *Право України*. 2003. № 1. С. 20-25.

33. Макаренко Л. О. Поняття та види соціальної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 12-16.

34. Маляренко А. До питання упередженості як підстави дисциплінарної відповідальності суддів. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 414-420.

35. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий механізм боротьби з корупцією в Україні (загальнотеоретична характеристика). *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 70-74.

36. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.

37. Мельник С. М. Типологія юридичної відповідальності за адміністративним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.

38. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність – традиційний вид юридичної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 41-43.

39. Мисак О. Міжнародно-правова відповідальність держав: окремі аспекти дослідження теорії і практики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. № 9. С. 41-46.

40. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Науковий вісник ЗДУ. Серія: Юридичні науки*. 2001. № 1. С. 18-27.

41. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 574 с.

42. Олійник А. Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 48-54.

43. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення: моногр. Донецьк: Кальміус, 2013. 423 с.

44. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 24 с.

45. Павловська Н. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (1). С. 22-24.

46. Падалка О. А. Юридична відповідальність Національної поліції України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 81-84.

47. Паришкура В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.

48. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.

49. Теремцова Н. В. Особливості юридичної відповідальності суб'єктів приватного права. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 271-274.

50. Швець О. В. Відповідальність як соціальне явище: теоретико-правові засади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 1. С. 84-92.

ТЕМА 17. ЗАКОННІСТЬ ТА ПРАВОВПОРЯДОК

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Законність як принцип соціально-політичного ладу, принцип життя цивілізованого суспільства.
- Поняття правопорядку в українській політико-правовій думці.
- Спеціальні засоби забезпечення законності.

II. Скласти схеми:

- Правопорядок: поняття, ознаки та зміст.
- Основні елементи структури правового порядку.
- Специфічні принципи правопорядку.
- Функції правопорядку.
- Законність як принцип, метод та режим.
- Принципи законності: поняття та характеристика.
- Юридичні та організаційні гарантії законності.
- Вимоги законності до змісту нормотворчої діяльності.
- Співвідношення понять «громадський порядок», «правопорядок» та «громадська безпека».

III. Теми рефератів:

- «Реалізація принципу законності в діяльності органів місцевого самоврядування».
- «Верховенство права та законність як принципи права у розрізі практики Європейського суду з прав людини».
- «Законність як принцип діяльності національної поліції».
- «Співвідношення справедливості і законності»
- «Законність як ціннісне вираження правової реальності у громадянському суспільстві».
- «Профілактика правопорушень як спосіб встановлення та зміцнення правопорядку в суспільстві».
- «Правопорядок як необхідна форма організації сучасного суспільства».

- «Правові засоби забезпечення законності і правопорядку в Україні та їх систематизація».
- «Правове забезпечення інформаційного правопорядку в Україні».

IV. Темы есе:

- «Законність у процесі розвитку правової держави в Україні».
- «Фактори та умови забезпечення правопорядку в сучасному українському суспільстві».
- «Громадянська правосвідомість як запорука правопорядку в державі».
- «Проблеми віднесення функції охорони правопорядку до функцій держави».
- «Пропорядок як результат ефективності правозастосовчої діяльності».
- «Забезпечення законності та правопорядку в умовах реформування державних інституцій України».
- «Пропорядок як зовнішня правова форма».
- «Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правової поведінки».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Загальні тенденції розвитку права, законності та правопорядку.
- Історія становлення та розвитку правопорядку на теренах суверенної України.
- Децентралізація повноважень органів публічної влади у сфері забезпечення правопорядку.
- Критерії виміру конституційного правопорядку в Україні.
- Профілактика правопорушень як спосіб встановлення та зміцнення правопорядку в суспільстві.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. Здобувачів вищої освіти необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач озвучує ключове питання для обговорення *«Забезпечення законності та правопорядку в умовах реформування державних інституцій України»*. Кожна підгрупа здобувачів вищої освіти складає на аркуші 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі здобувачів вищої освіти та слухає відповідь. Якщо відповідь неповна/неточна «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». Здобувачі вищої освіти, які надали повну/точну відповідь посилають «бумеранг» іншій підгрупі. Викладач оцінює як питання, так і відповіді. Наприкінці «бумерангу» викладач здійснює підрахунок кількості балів, які набрала кожна підгрупа.

Інтерактивне завдання № 2

Інтерактивна гра «Крокодил». Час – 20 хв. Наприкінці заняття здобувачі вищої освіти поділяються на дві команди. Кожна команда обирає 1 гравця, який буде капітаном команди та буде пояснювати слова. Кожен з капітанів по черзі обирає картку (але при цьому не бачить, який текст на ній написано, тобто обирає картку лицьовою стороною), де читає словосполучення щодо гарантії законності (на картках містяться словосполучення про юридичні гарантії законності за суб'єктом застосування: *парламентські, президентські, урядові, судові, прокурорські, муніципальні тощо*). Здобувач протягом 1 хвилини має без слів, тобто жестами пояснити, про якого суб'єкта йдеться. Наприкінці гри викладач підраховує кількість набраних командами балів.

Інтерактивне завдання № 3

Брейнстормінг «Мапа ідей». Час – 25 хв. Обладнання – маркери, ватман А-1, наліпки. Здобувачів вищої освіти необхідно поділити на підгрупи (6-8 осіб).

Тема для обговорення: Способи встановлення та зміцнення законності та правопорядку в суспільстві.

Етап 1. Формулювання ідей. Здобувачі вищої освіти на наліпках індивідуально формують до 10 речень (своїх думок) стосовно заданої викладачем теми.

Етап 2. Оцінка ідей. Здобувачі вищої освіти в межах підгрупи обмінюються власними думками, обговорюють їх зміст та за потреби формулюють нові.

Етап 3. Створення Мапи ідей. На ватмані здобувачі вищої освіти мають накреслити чотири колонки та розподілити обрані ідеї відповідно до наступних блоків:

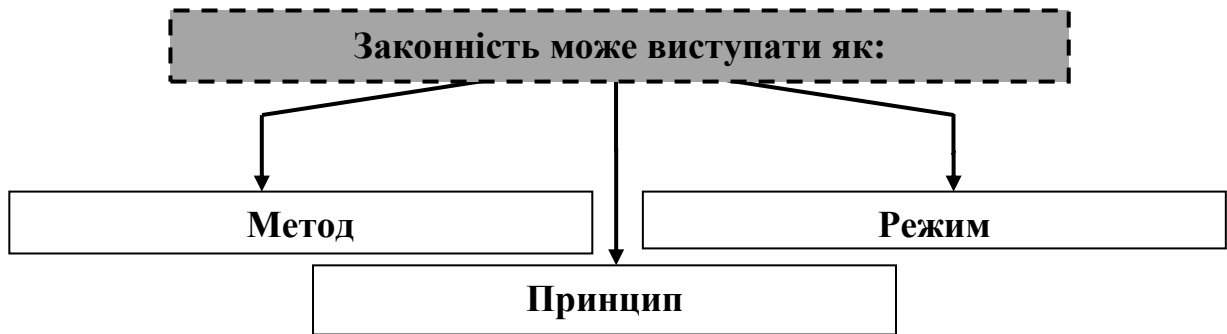
(Назва) способу встановлення та зміцнення законності та правопорядку в суспільстві	Як досягти впровадження способів встановлення та зміцнення законності та правопорядку в суспільстві?	Які ризики діяльності, пов'язаної з впровадженням способів встановлення та зміцнення законності та правопорядку в суспільстві?	Які переваги впровадження способів встановлення та зміцнення законності та правопорядку в суспільстві?

Етап 4. Презентація «Мапи ідей». Представники від кожної підгрупи презентують спільне бачення способів встановлення та зміцнення законності та правопорядку в суспільстві.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити схему. Законність як принцип, метод та режим

Практичне завдання № 2

Легше створювати закони, ніж дотримуватись їх (*Наполеон*).

Коли множаться закони й укази, зростають розбої та грабежі (*Лао-Цзи*)

Численність законів у державі є те саме, що велика кількість лікарів: ознака хвороби і безсилля (*Вольтер*).

Суворість законів пом'якшується їх невиконанням (*П. Вяземський*).

Бережи порядок, і порядок збереже тебе (*Латинський вислів*).

З поганими законами і хорошими посадовцями цілком можна правити країною. Але якщо посадовці погані, не допоможуть і найкращі закони (*Отто фон Бісмарк*).

У країні, де є порядок, будь сміливий і в діях, і в промовах. У країні, де немає порядку, будь сміливий в діях, але обачний в промовах (*Конфуцій*).

Де закони можуть бути порушені під приводом загального порятунку, там немає конституції (*Н. Мальбранш*).

Кожна розумна людина карає не тому, що був вчинено проступок, а для того, щоб він не скоювався надалі (*Сенека*).

Закони, які переслідують за принципи, мають своєю основою безпринципність (*К. Маркс*).

Проаналізуйте наведені вислови, ґрунтуючись на таких правових категоріях, як «законність» та «правопорядок».

Практичне завдання № 3

Давньогрецький філософ Сократ запитав Крітона: «Чи має право особа втекти із в'язниці, якщо вона відбуває покарання, будучи несправедливо звинуваченою у скоєнні злочину? (Діалог Платона «Крітон»)

Надайте відповідь на поставлене питання у формі есе (у правовому аспекті), ґрунтуючись при цьому на таких правових категоріях, як «законність» та «правопорядок».

Практичне завдання № 4

Заповнити схему. Гарантії законності: поняття та види

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. *Комплексне політико-правове явище, яке в широкому розумінні вважається режимом суспільно-політичного життя – це:*

- а) правова поведінка;
- б) правопорядок;
- в) законність;
- г) нормотворчість;
- д) правозастосування.

2. *Під законністю розумів ознаку найкращої державної форми:*

- а) Сократ;
- б) Ш. Монтеस्क'є;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) Арістотель;
- д) Т. Гоббс.

3. *Законність включає:*

- а) зовнішню і внутрішню ознаки;
- б) ознаки моралі та етики;
- в) об'єктивну і суб'єктивну ознаки;
- г) охоронну і захисну ознаки;
- д) інституціональну і організаційну ознаки.

4. *Стан (режим) упорядкованості соціальними нормами (нормами права, моралі, корпоративними нормами, нормами-звичаями) системі суспільних відносин і їх додержання – це:*

- а) правова культура;
- б) законність;
- в) громадський порядок;
- г) суспільний порядок;
- д) забезпечувальна діяльність.

5. *Законодавче закріплення положень правового порядку, створення умов щодо його реалізації, вимог правопорядку та діяльності правоохоронних органів зі стабілізації і охорони правопорядку – це:*

- а) правомірність;
- б) конституційність;
- в) єдність;
- г) стійкість;
- д) моральність.

6. *Структура законності розкривається через:*

- а) нормативний, організаційний, міжнародний та захисний елементи;
- б) нормативний, поведінковий, охоронний та захисний елементи;
- в) інституційний та організаційний елементи;
- г) нормативний та організаційний елементи;
- д) нормативний, інституційний, міжнародний елементи.

7. *Елемент законності, сутність якого полягає у відповідності праву нормативно-правових актів та інших джерел права є:*

- а) нормативний елемент;
- б) захисний елемент;
- в) забезпечувальний елемент;
- г) попереджувальний елемент;
- д) причинно-наслідковий елемент.

8. *Попередження порушення правових норм, контроль та нагляд за точним й однаковим їх виконанням – це:*

- а) нормативний елемент законності;
- б) поведінковий елемент законності;
- в) наслідковий елемент законності;
- г) охоронний елемент законності;
- д) захисний елемент законності.

9. *Порядок відносин, поведінки, що встановлюється державою для державних органів, установ, підприємств, організацій, посадових осіб – це:*

- а) соціальна поведінка;
- б) правопорядок;
- в) державна дисципліна;
- г) робоча дисципліна;
- д) забезпечення діяльності, регламентоване в нормативно-правових актах.

10. Проведення різнобічних процедур правової регламентації з метою впливу на поведінку людей – це:

- а) регламентаційна функція правопорядку;
- б) виховна функція правопорядку;
- в) компаративна функція правопорядку;
- г) забезпечувальна функція правопорядку;
- д) доцільність правопорядку.

11. Вимогою правової законності до змісту нормотворчої діяльності є, крім:

- а) відповідність змісту законів та підзаконних актів потребам життя;
- б) відповідність нормотворчої діяльності загальнолюдським цінностям;
- в) додержання внутрішньої єдності і погодженості правових норм;
- г) відсутність забезпечення стабільності правових актів;
- д) додержання ієрархічної субординації нормативних актів.

12. Стан правової організації суспільства, політичного життя, створений суб'єктами права у результаті дотримання Конституції України – це:

- а) верховенство права;
- б) змагальність сторін;
- в) конституційна законність;
- г) нормативно-правова регламентація;
- д) складання конституційної скарги.

13. Ефективність законодавства та інших нормативних регуляторів вказують на:

- а) контроль за процесом розробки тексту нормативно-правового акту;
- б) роз'яснювальна робота органу законодавчої влади щодо тлумачення змісту нормативно-правових актів;
- в) складові елементи законності;
- г) додержання правопорядку;
- д) зміст законності.

14. Принцип законності правопорядку полягає у:

- а) підпорядкуванні нормативним положенням конституції та забезпечення її реалізації;

б) наявності цілісності і структурності як необхідних властивостей, що дозволяють злагоджено діяти всім елементам громадянського суспільства і правової системи держави;

в) створенні якісних законів та їх суворе додержання, законність – головна умова встановлення правопорядку;

г) точній регламентації ієрархії взаємодії системи органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб;

д) високих моральних цінностях, поваги до природних прав і свобод людини і громадянина.

15. Інтегральна функція правового порядку полягає у:

а) підтриманні, координації та узгодженні зовнішніх зв'язків із суспільним порядком та іншими сферами суспільного життя;

б) підтриманні злагоди та приємної атмосфери в суспільстві, припиненні міжособистісних конфліктів, їх попередження та розв'язання за допомогою функціонування судової системи;

в) непохитності та протистоянні зовнішнім впливам руйнівного характеру, збереженні та розвитку власної якісної визначеності, відкритості впливу чинників, що його забезпечують;

г) своєчасному коригуванні внутрішніх зв'язків і відносин усередині правопорядку на різних структурних рівнях його впорядкування задля розвитку правосвідомості у кожного члена суспільства;

д) орієнтуванні на виховання та збереження правових цінностей і вироблення правомірних настанов задля підвищення рівня правової культури.

ІХ. Словникова робота:

законність, конституційна законність, ознаки законності, формальна законність, правова законність, правова законність як принцип, правова законність як метод, правова законність як режим, структура законності, нормативний елемент законності, поведінковий елемент законності, контрольно-наглядний елемент законності, відшкодувальний елемент законності, принцип верховенства закону, принцип єдності законності, принцип загальності законності, принцип рівності, принцип гарантованості основних прав і свобод людини, принцип взаємозв'язку законності і демократії, принцип доцільності, принцип невідворотності відповідальності, гарантії законності, загально-соціальні гарантії, економічні (матеріальні) гарантії законності, соціальні гарантії законності, політичні гарантії законності, ідеологічні гарантії законності, юридичні гарантії, парламентські гарантії законності, президентські гарантії законності, урядові гарантії законності, судові гарантії законності, контрольно-наглядні гарантії законності, превентивні (запобіжні) гарантії законності, припиняючи гарантії законності, відновлюючи гарантії законності, каральні (штрафні) гарантії законності, засоби законності, вимоги законності,

сутність законності, мета законності, правозаконність, правопорядок, зміст правового порядку, матеріальний зміст правопорядку, юридичний (державно-правовий) зміст правопорядку, структура правового порядку, елементи правопорядку, інституціональний елемент правопорядку, документально-актний елемент правопорядку, ідеологічний елемент правопорядку, функціонально-діяльнісний елемент правопорядку, комунікативний (інтегральний) елемент правопорядку, принципи правового порядку, функції правопорядку, стабілізаційна функція правопорядку, компромісна функція правопорядку, корекційна функція правопорядку, оцінно-орієнтувальна функція правопорядку, комунікативна функція правопорядку, виховна функція правопорядку, громадський порядок, громадська безпека.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
4. Кримінальний кодекс України від 04 квітня 2001 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 474.
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
10. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
11. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.

Спеціалізована література:

1. Банчук О. А. Децентралізація повноважень органів публічної адміністрації у сфері забезпечення правопорядку: досвід країн Східної Європи. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 236-244.

2. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правової поведінки. *Форум права*. 2018. №. 6. С. 6-12.

3. Бариська Я. О., Попович Т. П. Правопорядок у державах Центральної Європи у період демократичних перетворень: моногр. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 208 с.

4. Богуславський В. В. Термін «правопорядок»: зміст та співвідношення з громадським порядком та громадською безпекою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 95-102.

5. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: моногр. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 371 с.

6. Гайденок Д. В. Законність як категорія міжнародного права. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 118-122.

7. Галинська К. Ю. Адміністративно-правове забезпечення інформаційного правопорядку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 17 с.

8. Гончар Д. В. Міжнародні стандарти надання безоплатної правової допомоги та їх вплив на національний правопорядок. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 37-39.

9. Гришина Н. В. Законність та індивідуалізація як основоположні принципи адміністративної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2016. вип. 21. С. 70-72.

10. Дем'ячук Ю. В. Законність та правопорядок як об'єкт і предмет адміністративно-правового дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3(2). С. 76-80.

11. Дембіцька С. Л. Профілактика правопорушень як спосіб встановлення та зміцнення правопорядку в суспільстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 1(2). С. 107-110.

12. Дьомін Ю. М. Інститут прокуратури в структурі органів правопорядку України. *Юридична Україна*. 2019. № 10. С. 28-37.

13. Європіна Л. Законність як фундаментальна засада прокурорської діяльності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 24-29.

14. Забара І. М. Міжнародний правопорядок: до питання визначення правового явища (теоретичні аспекти). *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 15. С. 4-11.

15. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 275-279.

16. Кміта О. В. Законність у процесі постанови правової держави в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Острог, 2016. 211 с.

17. Костицький М. Про античні витоки розуміння права (правності) і закону (законності) та можливість їх урахування в сучасному конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 139-148.
18. Крижановська О. В. Інституційні засади правопорядку: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 20 с.
19. Кучук А. М. Радянська законність v. людська гідність (на матеріалах окремих рішень Європейського суду з прав людини). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 86-91.
20. Ленівський Р. В. Сутність адміністративно-правових засобів забезпечення законності і правопорядку в Україні та їх систематизація. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 79-82.
21. Морозюк С. М. Конституційна законність як передумова реалізації Конституції України. *Наука і правоохорона*. 2015. № 4. С. 200-205.
22. Олійник А. Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 48-54.
23. Орлова В. О. Законність у галузі адміністративного права: спроба аналізу на основі параметричної теорії систем А. Уймова. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44(2). С. 51-54.
24. Отрош М. І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку: моногр. Київ; Одеса: Фенікс, 2017. 594 с.
25. П'ятков П. В. Критерії розмежування компетенції суб'єктів забезпечення законності надання адміністративних послуг у галузі містобудування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 109-113.
26. Павловська І. В. Генеза понять «революційна законність» та «соціалістична законність». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2(1). С. 49-53.
27. Пархоменко Н. М. Правовий світогляд як чинник формування ефективної системи права та правопорядку. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 90-98.
28. Плавич В. П. Системне застосування міжнародного права у внутрішньому (національному) правопорядку України. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 82. С. 235-249.
29. Подорожна Т. С. Верховенство конституції як складова верховенства права: проблеми конституціоналізації правового порядку. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 61-64
30. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 503 с.
31. Подорожна Т. С. Правопорядок як результат дії ефективного права: наукові підходи до інтерпретації поняття. *Держава і право. Юридичні науки*. 2016. Вип. 72. С. 14-30.

32. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій «правова поведінка» та «законність». *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 41-46.

33. Прокопенко О. Особливості забезпечення правопорядку на регіональному рівні. *Наукові записки [Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: *Право*. 2017. Вип. 2. С. 72-77.

34. Руденко М. В. Щодо визначення поняття «органи правопорядку». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: *Право*. 2017. Вип. 23. С. 158-160.

35. Савенко В. В. Громадянська правосвідомість як запорука правопорядку в державі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 3. С. 19-22.

36. Савенко Д. Л. Верховенство права і законність в організації та діяльності прокуратури України: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.

37. Сагун А. В. Поняття забезпечення законності в діяльності адміністративних судів України. *Форум права*. 2016. № 2. С. 180-185.

38. Сарнавський О. М. Забезпечення правопорядку у сфері оборони держави: оптимізація системи військової юстиції. *Слово Національної школи суддів України*. 2015. № 1. С. 66-74.

39. Скрипнюк О. В. Конституційна законність як базова складова забезпечення принципу законності в Україні. *Альманах права*. 2016.

40. Собакарь А. О. Місце адміністративного нагляду в механізмі забезпечення правопорядку. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: *Право*. 2017. № 1. С. 117-125.

41. Сопілко І. М. Забезпечення законності та правопорядку в Україні в умовах реформування державних інституцій. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 2. С. 77-84.

42. Сопілко І.М., Ленівський Р.В. Адміністративно-правові засоби забезпечення законності і правопорядку в Україні: монографія. Київ: НАУ, 2018. 231 с.

43. Триньова Я. О. Проблеми реформування системи органів правопорядку України у сфері протидії організованій злочинності та шляхи їх вирішення. *Юридична Україна*. 2019. № 4. С. 44-52.

44. Чернетченко О. М. Законність як принцип адміністративної діяльності органів доходів і зборів у податковій сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 21 с.

45. Шай Р. Я. Проблеми віднесення функції охорони правопорядку до функцій держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 247-251.

46. Шапочка Т. І. Окремі аспекти визначення стадій організації контролю та нагляду за законністю у сфері дозвільної діяльності. *Наука і правоохорона*. 2015. № 4. С. 88-90.

47. Шоптенко С. С. Принципи адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 3. С. 205-210.

48. Шпакович О. М. Розвиток доктрини права Ради Європи та взаємодії міжнародних і національних правопорядків. *Право України*. 2019. № 6. С. 119-131.

ТЕМА 18. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Правосвідомість та поведінка сучасної європейської молоді.
- Загальна характеристика правової культури та механізми її формування.
- Правове виховання: поняття, сутність, ознаки, мета, завдання, принципи та функції.
- Форми, методи і засоби правового виховання дітей дошкільного віку.
- Класифікація деформацій правосвідомості.

II. Скласти схеми:

- Структура та види правосвідомості.
- Ознаки правосвідомості.
- Розвиток правосвідомості в Україні: історичний аспект.
- Відмінність між правом і правосвідомістю.
- Види деформації правосвідомості.
- Структура правової культури.
- Типи правової культури.
- Функції та принципи правової культури.
- Функціональні елементи правового виховання.
- Проблеми ефективної реалізації форм правового виховання в Україні.
- Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення.

III. Теми рефератів:

- «Правосвідомість громадян України: стан та напрямки розвитку».
- «Правова культура особи і шляхи її формування в Україні».
- «Правова культура європейської молоді: механізм формування».
- «Взаємозв'язок правового нігілізму та правового ідеалізму як форм деформації правової свідомості».
- «Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура».
- «Причини формування деформованої правосвідомості».
- «Деформація правосвідомості: сутність та форми прояву».
- «Мас-медіа як інструмент формування суспільної свідомості в умовах становлення державності України».

IV. Теми есе:

- «Правове виховання особистості в умовах становлення та розвитку України як правової держави».
- «Правове інформування в Україні».
- «Корупція як деформація правосвідомості».
- «Шляхи подолання правового нігілізму».
- «Вплив правової культури та правової свідомості на формування права та громадянське суспільство».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна.
- Структура та види правового нігілізму.
- Правова культура провідних європейських країн.
- Правосвідомість військовослужбовців Збройних Сил України.
- Правова культура як елемент механізму реалізації прав і свобод громадян.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Інтерактивна гра «Правда чи брехня». Здобувачі вищої освіти розподіляються на чотири команди. Кожній команді видається аркуш паперу, на якому команда у стовпчик фіксує правильні відповіді. Викладач зачитує твердження щодо показників, які визначають рівень правової культури суспільства (читає перелік, сформований з реальних показників та вигаданих). Якщо показник названий правильно – здобувачі мають поставити «плюс», якщо неправильно «мінус». Кожна правильна відповідь = 1 бал. Перемагає та команда, яка набрала більшу кількість балів.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Види деформації правосвідомості:

Вид	Характеристика
Правовий інфантілізм	
Правовий ідеалізм	
Правовий дилетантизм	
Правова демагогія	
Правовий нігілізм	<i>(обов'язково зазначити найпоширеніші прояви)</i>

Практичне завдання № 2

Заповнити таблицю. Відмінності між правом і правосвідомістю:

Право	Ознака	Правосвідомість
	<i>за формою існування</i>	
	<i>за рівнем та характером структури</i>	
	<i>за часом дії</i>	
	<i>за механізмом дії</i>	
	<i>за місцем в механізмі правового регулювання</i>	

Практичне завдання № 3

Заповнити таблицю. Типи правової культури:

1) залежно від типів правових систем, цивілізаційних та регіональних особливостей правової культури		
№	Вид	Характеристика
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
2) залежно від історичного типу держави і права (в рамках формаційного підходу)		
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
3) залежно від рівня і глибини пізнання правових явищ, їх використання в правовій поведінці (діяльності)		
1.		
2.		
3.		
4) залежно від складу суб'єктів (носіїв)		
1.		
2.		
3.		
4.		

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують відношення особи, суспільної групи і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням – це:

- а) правосвідомість;
- б) правова культура;
- в) форми правового виховання;
- г) правова поведінка;
- д) методика дослідження.

2. *За суб'єктами (носіями) правосвідомості виділяють такі форми правосвідомості:*

- а) особисту та суспільну;
- б) особисту, класову та механізовану;
- в) індивідуальну, групову та суспільну;
- г) повсякденну, профорієнтаційну та професійну;
- д) професійну, соціальну, правову та ін.

3. *Внутрішній духовно-правовий стан, в якому перебуває особистість у момент прийняття рішення про те, як вчинити, готовність до правомірної або протиправної поведінки – це:*

- а) правосвідомість;
- б) правова культура;
- в) правова освіта;
- г) правова демагогія;
- д) правовий інфантилізм.

4. *Різновид деформації правосвідомості, що передбачає її обмеженість формальним прийняттям положень закону, інертним виконанням нормативних приписів – це:*

- а) правова освіта;
- б) правове виховання;
- в) правовий нігілізм;
- г) правовий догматизм;
- д) правовий інфантилізм.

5. *Форма правосвідомості, яка виражає ставлення до права, правових явищ, їх оцінку з боку соціальних груп, формальних і неформальних колективів, відображає їх загальні інтереси і потреби, їх співвідношення з інтересами всього суспільства:*

- а) індивідуальна;
- б) групова;
- в) загальна;
- г) особиста;
- д) професійна.

6. Ставлення до права та державно-правових явищ всього суспільства або етносу – це:

- а) індивідуальна правосвідомість;
- б) групова правосвідомість;
- в) соціальна правосвідомість;
- г) політична правосвідомість;
- д) суспільна правосвідомість.

7. Чинником формування правового нігілізму є:

- а) найвищий рівень якості законів та інших нормативно-правових актів;
- б) авторитет державної влади та органів місцевого самоврядування;
- в) високий рівень правосвідомості, який дозволив би закону працювати;
- г) збереження самотності правової культури;
- д) наступність нігілістичних традицій.

8. Спеціалізовані правові знання, що використовуються в роботі професіоналами-юристами – це:

- а) професійна;
- б) групова;
- в) суспільна;
- г) загальна;
- д) особистісна.

9. Правосвідомість учених, викладачів вищих навчальних закладів визначається як:

- а) правозастосовча;
- б) наукова;
- в) освітня;
- г) непрофесійна;
- д) особиста.

10. Правосвідомість суддів, юрисконсультів, адвокатів, прокурорів та інших – це:

- а) наукова;
- б) практична;
- в) освітня;
- г) непрофесійна;
- д) професійна.

11. Сукупність ідей та переконань, що здобувають юристи під час реалізації юридичних норм – це:

- а) професійна доктринальна правова свідомість;
- б) професійна практична правова свідомість;

- в) непрофесійна компетентна правосвідомість;
- г) непрофесійна повсякденна правосвідомість;
- д) фактично-юридична правосвідомість.

12. Форма правового виховання, що здійснюється в процесі реалізації правових норм – це:

- а) правова поведінка;
- б) правова культура;
- в) правове виховання;
- г) правова освіта;
- д) правомірна соціальна діяльність.

13. Правовий інфантилізм відображається у:

- а) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування одностороннього чи викривленого уявлення про правову дійсність;
- б) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки;
- в) вільному поводженні із законом або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права.

14. Функції правосвідомості – це:

- а) елементи правової системи, що перебувають у глибокій єдності з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою; визначають розвиненість правової культури;
- б) основні напрями оволодіння правовими знаннями та їх вплив на правові явища, правову систему в цілому;
- в) діяльнісна частина правосвідомості, готовність особи виявити активність у сфері пізнання і реалізації права, або в сфері ігнорування і порушення правових норм;
- г) система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ.

15. До основних функцій правосвідомості належать:

- а) емоційна, регулююча, когнітивна;
- б) евристична, когнітивна, правозастосовча;
- в) практична, правоутворююча, освітня;
- г) регулятивна, захисна, виховна;
- д) аксіологічна, проксеологічна, законотворча.

ІХ. Словникова робота:

правосвідомість, суб'єкт правосвідомості, громадянське суспільство, особистість, когнітивна функція, правостворююча функція, правова психологія, правовий інфантилізм, правовий романтизм, правовий дилетантизм, правова демагогія, правовий нігілізм, правовий стимул, правове обмеження, режим законності і порядку, стан юридичної практики, правова психологія, правова ідеологія, буденна правосвідомість, професійна правосвідомість, наукова правосвідомість, індивідуальна правосвідомість, колективна правосвідомість, групова правосвідомість, суспільна правосвідомість, масова правосвідомість, емпірична правосвідомість, індивідуальна форма правосвідомості, групова форма правосвідомості, непрофесійна група правосвідомості, суспільна група правосвідомості, праворозуміння, деформація правосвідомості, правопорушення, правоутворення, правореалізація, правова культура, професійна культура юриста, культура правосвідомості, культура правової поведінки, культура юридичної практики, ціннісно-нормативна функція правової культури, правосоціальна функція правової культури, комунікативна функція правової культури, прогностична функція правової культури, пізнавальна функція правової культури, регулятивна функція правової культури, нормативно-аксеологічна функція правової культури, правова культура суспільства, правова культура особи, правова культура професійної групи, правова орієнтація, правова субкультура, правова контркультура, правовий всеобуч, правова агітація, самовиховання, правова поведінка, правова настанова, мотив правової поведінки, зміст правового виховання, система правового виховання, суб'єкт правового виховання, об'єкт правового виховання, загальні принципи правового виховання, спеціально-професійні принципи правового виховання, правова держава механізм правового виховання, форми правового виховання, методи правового виховання, способи правового виховання, засоби правового виховання. правова вихованість.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.

2. Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві і утвердження здорового способу життя: Указ Президента від 15 березня 2002 року. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 555.

Спеціалізована література:

1. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 68-72.

2. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6-12.
3. Безус Л. П. Розвиток української держави через правосвідомість суспільства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2014. Вип. 2. С. 9-14.
4. Битяк Ю. П. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: моногр. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2007. 248 с.
5. Бортняк А. Ф. Правосвідомість як ідеальна форма прояву правових знаків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 72-79.
6. Бровко Н. Особенности правосознания сельской интеллигенции: философско-правовой анализ. *Leges si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 16-19.
7. Бурдоносова М. А. Взаємозв'язок правового нігілізму та правового ідеалізму як форм деформації правової свідомості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 16-24.
8. Гарасимів Т. Девіантна правосвідомість: синергетичний вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 71-75.
9. Гладкий С. О. Стан розвитку правосвідомості українського суспільства у дзеркалі наукової думки. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 21-32.
10. Гришук А. Б. Правосвідомість і моральність – соціально-психологічні цінності у діяльності державних службовців України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 4. С. 47-56.
11. Давидова Т. О. Кодекс етики чиновників: необхідність чи традиція. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 129-134.
12. Деменко О. І. Правосвідомість студентської молоді в Україні: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 206 с.
13. Драган І. В. Правосвідомість як визначальний компонент механізму реалізації кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 226-237.
14. Дякова О. О. Правовий нігілізм в правозастосовній діяльності національної поліції. *Форум права*. 2016. № 3. С. 66-74.
15. Єрмоленко Д. О. Правосвідомість молоді: теоретико-правові засади: моногр. Запоріжжя: Клас. приват. ун-т, 2012. 291 с.
16. Жеребко М. А. Правова психологія як структурний елемент правосвідомості. *Юрист України*. 2013. № 3. С. 17-24.
17. Завальна Ж. В. Правосвідомість і створення форм договірною регулювання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2016. Вип. 21. С. 101-103.
18. Іваній О. М. Правосвідомість у моделюванні професійної поведінки вчителя. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2014. № 50. С. 63-66.

19. Калиновський Ю. Суспільна правосвідомість у державотворчому процесі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 2. С. 30-40.

20. Клімова Г. П. Правовий нігілізм як форма деформації правосвідомості. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2013. № 5. С. 105-112.

21. Коваленко І. І., Лозова О. С. Правосвідомість як джерело формування правових смислів (феноменологічний аспект). *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2017. № 3. С. 81-97.

22. Коваль І. М. Правосвідомість особи як критерій визначення її правового менталітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 155-161.

23. Ковальчук В. Б. Громадянська правосвідомість як фактор утвердження легітимності державної влади. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: *Право*. 2014. № 1. С. 47-53

24. Козаченко В. М. Революційна правосвідомість: темпоральні виміри. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 44-48.

25. Козюбра М. І. Право і людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку. *Наукові записки НАУКМА*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. Т. 168. С. 3-9.

26. Леміщак К. Правосвідомість та ресоціалізація: взаємозв'язок категорій. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 145-148.

27. Луцький А. І. Вплив правової ідеології на правосвідомість юриста. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: *Право*. 2016. № 2. С. 10-16.

28. Лоцихін О. М. Правовий нігілізм як форма правосвідомості українського суспільства у процесі політичного транзиту. *Наше право*. 2015. № 3. С. 5-8

29. Луцький А. І. Правова ідеологія як складова державницької ідеології. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 48-52.

30. Лясковець О. В. Модель професійної правової культури правоохоронців щодо забезпечення прав людини у сфері охорони громадського порядку. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 80-86.

31. Марутян Х. Правова культура та правосвідомість громадян України у сфері забезпечення інтелектуальної безпеки. *Гілея*. 2013. № 75. С. 505-506.

32. Міленін О. Л. Правосвідомість учасників дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 200 с.

33. Мельник М. В. Деформації правосвідомості у вітчизняному суспільстві як одна з основних причин порушення прав людини в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 38-45.

34. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: моногр. Київ: МАУП, 2012. 399 с.

35. Оніщенко Н. М. Громадське та правове виховання: взаємозв'язок та взаємообумовленість в сучасному суспільстві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 3. С. 34-41.

36. Оніщенко Н. М. Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 91-97.

37. Оніщенко Н. Правовий світогляд як явище соціальної дійсності. *Право України*. 2014. № 5. С. 15-21.

38. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 194 с.

39. Павловська-Кравчук В. Український правовий менталітет: особливості становлення та розвитку. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 277-286.

40. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор забезпечення законності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33 (1). С. 39-42.

41. Петрончак Ю. О. Правосвідомість як рефлексія соціальних норм поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 199-203.

42. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій «правова поведінка» та «законність». *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 41-46.

43. Рабінович П. Потребує праворозуміння: концептуальна характеристика, евристична характеристика. *Право України*. 2014. № 5. С. 31-40.

44. Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 185 с.

45. Скуріхін С. М. Правосвідомість військовослужбовців Збройних Сил України: поняття та особливості. *Юридична наука*. 2014. № 4. С. 7-14.

46. Словська І. Є. Ціннісні орієнтації та правосвідомість у механізмі злочинної поведінки посадових осіб. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 206-209.

47. Терлецький Д. Конституційна правосвідомість у системі сучасного конституціоналізму. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 27-36.

48. Тімуш І. Правова реальність і правосвідомість: інтегральне розуміння змісту та взаємозв'язку. *Право України*. 2010. № 7. С. 94-100.

49. Толстенко В. Л. Правова ідеологія і демократизація сучасної України: теоретично-правові аспекти: моногр. Київ: Логос, 2012. 283 с.

50. Толстенко В. Л. Правова ідеологія у розвиткові сучасної української держави і суспільства: дис. ... канд. юрид. наук. Острог, 2012. 212 с.

51. Трофименко В. А. Професійна правосвідомість та правова культура як предмет правового виховання у правоохоронній системі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 2. С. 139-149.

52. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: моногр. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. 153 с.

ТЕМА 19. ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Поняття, ознаки, функції та види юридичної практичної діяльності. Структура юридичної практичної діяльності.
- Юридичний процес: поняття, ознаки та принципи. Співвідношення юридичного процесу з юридичною процедурою.
- Форма юридичного процесу (процесуальна форма). Види юридичного процесу в Україні. Стадії юридичного процесу.

II. Скласти схеми:

- Ознаки та види юридичного процесу.
- Основні ознаки процесуальної форми.
- Юридичний процес, його співвідношення з юридичною процедурою.
- Принципи юридичного процесу.
- Стадії юридичного процесу.
- Форми юридичного процесу.
- Структура процесуальної форми.

III. Теми рефератів:

- «Юридичний процес як форма правової діяльності».
- «Негативні та позитивні риси юридичного процесу в Україні».
- «Поняття, сутність та тенденції розвитку юридичного процесу і юридичної процесуальної форми від стародавнього Риму до сучасності».
- «Юридичний процес як комплексна система підтримання режиму законності в правовій державі».
- «Установчий процес як різновид юридичного процесу».
- «Судовий процес як фундамент для реформування судової системи».

IV. Теми есе:

- «Застосування принципів загальнопроцесуальної теорії при формуванні теоретичних засад парламентської процедури».
- «Установчий процес як різновид юридичного процесу».
- «Правова процесуальна форма: дискусійні проблеми поняття».
- «Деякі питання судових юрисдикцій».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Проблеми підвищення ефективності виконавчого провадження в Україні

- Культура судового процесу.
- Застосування принципів загальнопроцесуальної теорії при формуванні теоретичних засад парламентської процедури.
- Установчий процес як різновид юридичного процесу.
- Правова процесуальна форма: дискусійні проблеми поняття.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Тенденції розвитку юридичного процесу і юридичної процесуальної форми». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Функції юридичної практики:

1.	Реєстраційно-засвідчувальна	
2.	Правореалізаційна	
3.	Правоохоронна	
4.	Правозахисна	
5.	Штрафна	
6.	Правоконкретизуюча	
7.	Правороз'яснювальна	
8.	Правопрогностична	

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Процесуальна форма являє собою:

а) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

б) систему взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

в) систему однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонованих учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) систему принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;

д) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

2. Процесуальним провадженням є:

а) система взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

б) система принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;

в) система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваніх учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру;

д) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення.

3. Юридичний процес являє собою:

а) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

б) систему взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

в) систему однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваніх учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) систему принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;

д) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

4. Контрольний процес – це:

а) збірне наукове поняття, що є формою перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві й у міжнародних актах, на реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

б) визначений нормами права порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів;

в) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

г) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій по реалізації норм матеріального права, що встановлюють їхню правомочність по формуванню, чи ліквідації перетворенню органів держави, посадових осіб і інших керуючих суб'єктів;

д) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами.

5. Правотлумачний процес являє собою:

а) встановлений правовими нормами порядок діяльності соціальних суб'єктів, спрямований на з'ясування дійсного змісту правових норм та його роз'яснення іншим членам суспільства з метою правильної та однакової реалізації цими членами норм права;

б) судовий розгляд і вирішення спору про право із застосуванням заходів цивільно-правового примусу;

в) судовий розгляд справи про злочин з вирішенням питання про застосування заходів кримінального примусу;

г) визначений законом порядок застосування матеріальних правових норм;

д) встановлений законом порядок провадження у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та інших справах, що обумовлює поділ галузей права та галузей законодавства на матеріальні та процесуальні.

6. Юридична практика – це:

а) збірне наукове поняття, різновид соціального процесу, що являє собою форму перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві та у міжнародних актах, у реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

б) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень;

в) форма діяльності, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами(посадовими особами);

г) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за

спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

д) сформована в суспільстві діяльність соціальних суб'єктів, яка забезпечує найбільш ефективне і оптимальне досягнення цими суб'єктами бажаного суспільного чи особистого результату.

7. Функціями юридичної практики є:

а) напрями її впливу на суспільні відносини, без якого суспільство обійтися не може;

б) певні напрями впливу юридичної практики на суспільне й особисте життя суб'єктів суспільства, які визначають природу і сутність названої практики, її місце у правовій системі суспільства, соціально-правове призначення та перетворюючий характер;

в) специфічна діяльність уповноважених органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що складається із системи дій з підготовки, затвердження й офіційного оголошення нормативно-правових актів;

г) динаміка руху, притаманна будь-якій процесуальній формі, хоча зазначене не виключає присутності в системі даного утворення статичних (процедурних) ознак;

д) офіційні напрями правотворення, спрямовані на оформлення моделей поведінки, правових статусів індивідуальних і колективних суб'єктів права.

8. Стадіями юридичного процесу є:

а) діяльність, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами (посадовими особами); конкретний склад, обсяг повноважень учасників правової форми діяльності чітко фіксуються у відповідних законах, в яких закріплено, хто може бути суб'єктом цієї діяльності, що він повинен робити і яким чином здійснювати свої службові функції;

б) система взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

в) система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонованих учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) сукупність взаємопов'язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, які складають певну частину юридичного процесу;

д) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

9. Юридична справа – це:

а) правова форма діяльності держави і громадянського суспільства із встановлення, зміни і скасування правових норм, зовні виражених у джерелах (формах) права;

б) сукупність документів, зібраних разом і певним чином оформлених, які стосуються передбаченої нормами права певної життєвої обставини, що прийнята до процесуального провадження для встановлення істини;

в) встановлення нових правових норм, тобто моделювання суспільних відносин, які з позицій держави або громадянського суспільства є припустимими (бажаними) чи необхідними (обов'язковими або забороненими);

г) втілення правових норм і принципів у правомірній поведінці суб'єктів права, їх практичній діяльності, її можна розглядати як процес і як кінцевий результат;

д) здійснювана в процесуально-процедурному порядку владно-організуюча діяльність уповноважених публічних органів, організацій і посадових осіб, яка полягає у реалізації ними правових норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків через винесення індивідуально-правових рішень.

10. Спеціально-правові функції юридичної практичної діяльності – це:

а) закріплення існуючих суспільних відносин, їх урегульованість; стимулювання розвитку нових відносин; охоронні – охорона суспільних відносин, правопорядку;

б) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій з реалізації норм матеріального права, що встановлюють їх правомочність по формуванню, ліквідації чи перетворенню;

в) напрями її власне правового впливу на суспільні відносини – регулятивного й охоронного;

г) наділенні одних учасників правовідносин суб'єктивними правами і покладанні на інших юридичних обов'язків;

д) вирішення спору про право, про наявність або міру суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

11. Контрольно-наглядова діяльність – це:

а) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень;

б) діяльність, яка передбачає заміну законів, які застаріли, не відповідають потребам суспільного розвитку;

в) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій з реалізації норм матеріального права, що встановлюють їх правомочність по формуванню, ліквідації чи перетворенню;

г) правова форма діяльності, яка виражається в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання та додержання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

д) комплексна система органічно взаємозалежних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права.

12. Правосуддя – це:

а) правова форма діяльності державних органів і посадових осіб системи судової влади з розгляду і вирішення в судових засіданнях у встановленому законом порядку юридичних справ у формі конституційного, адміністративного, господарського, цивільного та кримінального судочинства;

б) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

в) наука, яка вивчає найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави та права;

г) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень;

д) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, яка вивчає найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави та права.

13. Контрольно-наглядова діяльність – це:

а) правова форма діяльності, яка виражається в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання вимог держави;

б) правова форма діяльності, яка виражається в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання та додержання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

в) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

г) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій з реалізації норм матеріального права, що встановлюють їх правомочність по формуванню, ліквідації чи перетворенню;

д) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання та додержання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами.

14. Процесуальна форма – це:

а) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

б) комплексна система органічно взаємозалежних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права;

в) система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, органічно взаємозалежних, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права;

г) головний елемент процесуальної форми, що являє собою комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій;

д) система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, дій та операцій, за допомогою яких урегульовуються всі питання, що виникають в юридичному процесі.

15. Процесуальне провадження – це:

а) головний елемент процесуальної форми, що являє собою комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій;

б) певна сукупність процесуальних правовідносин;

в) головний елемент який обумовлює необхідність закріплення, офіційного оформлення одержаних процесуальних результатів у відповідних актах-документах;

г) певна сукупність функцій держави;

д) комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій що виражені в нормативних актах;

ІХ. Словникова робота:

юридичний процес, форма юридичного процесу (процесуальна форма), процесуальні провадження, процесуальні стадії, процесуальний режим, конституційний процес, цивільний процес, господарський процес, адміністративний процес, кримінальний процес, юридична практика, юридичні операції, правотворчий процес, правозастосовний процес, контрольний процес, процесуальні стадії, процесуальний режим, принципи юридичного процесу, учасники юридичної практики, вимоги до юридичного процесу, результат правотворчого процесу, результат правозастосовного процесу, апеляційне провадження, касаційне провадження, юридична практична діяльність, об'єкт юридичної практичної діяльності, суб'єкт юридичної практичної діяльності, засоби юридичної практичної діяльності, способи юридичної практичної діяльності, методи юридичної практичної діяльності, процесуальна форма, процесуальні провадження.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
4. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
7. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
11. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

Спеціалізована література:

1. Бакаянова Н. Теоретичні основи представництва в судах як виду адвокатської діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 30-35.
2. Богачова Л. Л. Оприлюднення нормативно-правового акта як стадія підзаконного нормотворчого процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 18-21.
3. Бойко І. С. Прецедентна практика щодо морських територіальних спорів у рішеннях міжнародного суду ООН. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 72-81.
4. Борсук С. С. Проблемні питання здійснення фіксування адміністративного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 104-108.
5. Борщенко В. В. Групові позови в господарському процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 19 с.
6. Волошина Л. Професіональна відповідальність адвоката. *Leges si Viata*. 2016. № 6. С. 21-24.

7. Глущенко С. Участь вищих спеціалізованих судів у конституційному судочинстві. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 55-62.

8. Грищук О. В. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: ХУУіП, 2017. 213 с.

9. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. С. 18-26.

10. Дутка Г. І. Проблемні аспекти та шляхи вдосконалення вітчизняного законодавчого процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 27-30.

11. Єзеров А. А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 227 с.

12. Журавльов А. В. Суть та значення судових рішень в адміністративному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 74-79.

13. Карпунцов В. Суцність судово-прокурорського представництва в адміністративних судах в сучасних новелах модернізації процесуального статусу прокурора. *Leges si Viata*. 2017. № 2. С. 46-49.

14. Кеберник А. В. Наукова експертиза в адміністративно-юрисдикційній діяльності: питання теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2014. 19 с.

15. Кісліцина І. О. Роль прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод про визнання винуватості: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 23 с.

16. Кухнюк Д. Виконання адвокатом представництва у виконавчому процесі України. *Leges si Viata*. 2016. № 2. С. 80-83.

17. Куц В. М. Юридична особа як об'єкт застосування кримінально-правових заходів: моногр. Київ: Нац. акад. прокуратури, 2017. 249 с.

18. Кучинська О. П. Особливості процесуального статусу юридичних осіб у кримінальному процесі України: теорія та практика: моногр. Київ: Правова єдність. Алерта, 2017. 167 с.

19. Милушев Д. Загальні умови судових дебатів як інститут кримінально-процесуального права. *Leges si Viata*. 2017. № 4. С. 49-52.

20. Нешик Т. С. Вердикт присяжних у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 17 с.

21. Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутність спрямованості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130-135.

22. Оніщенко Н. Юридичний процес як форма правової діяльності. *Право України*. 2002. № 7. С. 7-14.

23. Палешник С. І. Тлумачення в судовій практиці: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.

24. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.

25. Перунова О. М. Процесуальні акти-документи з цивільних справ: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 205 с.
26. Петришина М. Нормотворчий процес в органах місцевого самоврядування в країнах Прибалтики. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 19-23.
27. Писаренко Н. Б. Межі судового контролю щодо дискреційних адміністративних актів: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 109-119.
28. Подоляка А. М. Юридичний конфлікт в адміністративному процесі. *Наше право*. 2013. № 11. С. 19-24.
29. Подорожна Т. Методологічні засади конституціоналізації правового порядку: загально- та спеціально-правові проблеми. *Право України*. 2015. № 10. С. 113-121.
30. Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 31-38.
31. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
32. Рибак К. О. Містобудівна діяльність як об'єкт юридичного регулювання: нотатки до наукової дискусії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 7-10.
33. Романяк М. М. Сутність адміністративної юрисдикції та процесуальних форм її реалізації: окремі питання визначення. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 84-88.
34. Сердюк В. Судовий процес як фундамент для реформування судової системи. *Право України*. 2015. № 3. С. 71-77.
35. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 40-48.
36. Смалюк Р. Прогалини процесуального регулювання підготовчого судового провадження під час розгляду обвинувального акта в спрощеному провадженні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1. С. 153-157.
37. Ткачук О. С. Класифікація елементів права на справедливий суд: національна теорія та практика Європейського Суду з прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 71-77.
38. Томенко М. Конституційний процес в Україні: у пошуках політичного і правового компромісу. *Верховенство Права*. 2016. № 1. С. 30-33.
39. Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
40. Цуркан М. Щодо критеріїв якості судових рішень в адміністративному процесі. *Право України*. 2016. № 2. С. 50-55.

41. Черняк Ю. В. Значення і суть попередніх заходів захисту в рамках міжнародного цивільного процесу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 119-126.

42. Чистоклетов Л. Стадії процесу юридичного прогнозування. *Право України*. 2016. № 1. С. 130-135.

43. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306-326.

44. Шутак И. Юридична техніка і технологія в галузях права: теорія і практика застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 2. С. 30-35.

45. Щавінський В. Р. Співвідношення інтересів держави, суспільства, окремого індивіда у рамках адміністративного права та процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 78-81.

ТЕМА 20. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Поняття, особливості та предмет регулювання суспільних відносин.
- Способи, методи та типи правового регулювання. Правовий режим.
- Механізм правового регулювання суспільних відносин: поняття, елементи, стадії. Ефективність правового регулювання.

II. Скласти схеми:

- Ознаки та види правового регулювання суспільних відносин.
- Способи, методи та типи правового регулювання.
- Правовий режим.
- Співвідношення правового регулювання і правового впливу.
- Механізм правового регулювання суспільних відносин: поняття, елементи, стадії.
- Механізм правового впливу: напрями прояву.
- Проблеми співвідношення понять «правове регулювання» і «правовий вплив» у сучасній теорії права.

III. Теми рефератів:

- «Співвідношення понять «правове регулювання» і «правовий вплив»: питання теорії та практики».
- «Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення».
- «Механізм правового регулювання як система правових засобів».
- «Сфера правового регулювання: поняття, знаки, види».
- «Правове регулювання внесення змін до Конституції України».

IV. Теми есе:

- «Місце і роль конкретизації права у механізмі правового регулювання».
- «Правова ідеологія як складовий елемент механізму державно-правового регулювання».
- «Правове регулювання та правовий вплив: теоретичні аспекти».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Межі та сфери правового регулювання.
- Акти прямого народовладдя у механізмі правового регулювання.
- Сутність поняття правового регулювання в контексті сучасної концепції праворозуміння.
- Правова природа регулювання суспільних відносин.
- Категорія «правовий режим»: підходи до інтерпретації.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Місце і роль конкретизації права у механізмі правового регулювання». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

VII. Вирішити тестові завдання:

1. З латинського «*regulo*» – це:

- а) правило;
- б) упорядкування;
- в) установа;
- г) порядок;
- д) інститут.

2. *Правове регулювання* – це:

- а) сукупність умов і засобів, безпосередньо спрямованих на забезпечення режиму законності і правопорядку;
- б) режим правомірної діяльності органів держави, який знаходить свій прояв у прийнятті правових законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також у їх неухильному додержанні;
- в) здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування;
- г) сукупність первинних засобів правового впливу на поведінку людей, пов'язаних з наділенням їх суб'єктивними юридичними правами або покладанням на них суб'єктивних юридичних обов'язків;
- д) усі форми та напрями дії права на свідомість та поведінку людей.

3. *Визначте, на яке коло суспільних відносин має поширюватися правове регулювання:*

- а) на всі суспільні відносини;
- б) на всі суспільні відносини, крім тих, що регулюються іншими соціальними регуляторами (мораллю, релігією тощо);
- в) на всі суспільні відносини, що входять до предмета правового регулювання;
- г) на всі суспільні відносини, що входять до предмета правового регулювання, крім тих, щодо регулювання яких наявні прогалини в праві;
- д) на суспільні відносини, що визначені законодавством.

4. *Предметом правового регулювання є:*

- а) юридичні наслідки;
- б) сторони договору;
- в) об'єктивна сторона;
- г) суспільні відносини;
- д) суб'єктивна сторона.

5. *Загальність правового регулювання полягає в:*

- а) співіснуванні в межах однієї людської спільноти водночас декількох відносно незалежних (а іноді і конкуруючих поміж собою) систем моральних, релігійних, звичаєвих, корпоративних, професійних норм;
- б) урахуванні при реалізації правових норм тільки тих соціальних фактів, що передбачені у праві, і навпаки — в ігноруванні всіх інших не відображених у ньому фактичних обставин;
- в) охопленні ним з більшості питань, що визначаються правом, усіх членів та всієї території відповідного державного утворення;
- г) моністичності, тобто неможливості одночасного функціонування в певному державно організованому суспільстві одразу декількох не узгоджених поміж собою систем правової регуляції;
- д) узгодженості дії та взаємну підтримку залучених до нього правових явищ.

6. *Єдність правового регулювання полягає в:*

- а) охопленні ним з більшості питань, що визначаються правом, усіх членів та всієї території відповідного державного утворення;
- б) співіснуванні в межах однієї людської спільноти водночас декількох відносно незалежних (а іноді і конкуруючих поміж собою) систем моральних, релігійних, звичаєвих, корпоративних, професійних норм;
- в) урахуванні при реалізації правових норм тільки тих соціальних фактів, що передбачені у праві, і навпаки — в ігноруванні всіх інших не відображених у ньому фактичних обставин;
- г) моністичності, тобто неможливості одночасного функціонування в певному державно організованому суспільстві одразу декількох не узгоджених поміж собою систем правової регуляції;
- д) узгодженості дії та взаємну підтримку залучених до нього правових явищ.

7. *Правове регулювання поширюється на:*

- а) всі стосунки між людьми;
- б) лише ті суспільні відносини, що утворюють його предмет;
- в) не на всі стосунки між людьми, а тільки на суспільні відносини між ними;
- г) суспільні відносини, що утворюють його структуру;
- д) систему суспільних відносин та право, яке не може справляти свій регулятивний вплив інакше як через людей, безпосередньо діючи на їх свідомість.

8. *Процес впливу права на громадське життя, свідомість і поведінку людей за допомогою як правових, так і неправових засобів – це:*

- а) правове регулювання;
- б) правовий вплив;
- в) межі правового регулювання;
- г) засоби правового регулювання;
- д) режим правового регулювання.

9. *Співвідношення понять «правовий вплив» і «правове регулювання» розглядається таким чином:*

- а) правове регулювання включає в себе й інші способи правового впливу, тому є більш широким поняттям;
- б) правове регулювання є лише однією з форм впливу права на суспільні відносини;
- в) правовий вплив і правове регулювання є самостійними елементами механізму реалізації права;
- г) правовий вплив і правове регулювання є тотожним оскільки використовуються для позначення одного й того явища;
- д) це самостійні поняття, не перебувають у зв'язку між собою.

10. *Правове регулювання, правовий вплив та правове забезпечення співвідносяться таким чином:*

- а) правове регулювання включає правовий вплив і правове забезпечення;
- б) правовий вплив включає правове регулювання і правове забезпечення;
- в) правове регулювання є частиною правового впливу, який виступає частиною правового забезпечення;
- г) правове забезпечення включає правовий вплив, а правове регулювання є відокремленим від них поняттям;
- д) правове регулювання та правовий вплив як синоніми входять до правового забезпечення.

11. *Визначте, що відноситься до ознак правового регулювання:*

- а) може здійснюватися й через окремі юридичні засоби (наприклад, тільки через норми права);

б) не завжди є обов'язковим та припускає застосування примусових заходів впливу;

в) поширюється виключно на суб'єктів права, тобто осіб, для яких правові норми встановлюють певні юридичні права і обов'язки;

г) охоплює як передбачувані, так і не плановані наслідки дії права;

д) має своїм об'єктом не тільки поведінку людини, а й її свідомість.

12. Метод правового регулювання – це:

а) сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на однорідні суспільні відносини;

б) основні напрями правового впливу на суспільні відносини;

в) основні вимоги, які пред'являються до учасників суспільних відносин;

г) основні напрями діяльності держави по виконанню суспільних задач;

д) однорідні суспільні відносини, що регулюються нормами права.

13. Основний метод правового регулювання суспільних відносин:

а) заохочувальний;

б) рекомендаційний;

в) факультативний;

г) допоміжний;

д) диспозитивний.

14. Порядок встановлення прав і обов'язків суб'єктів права; ступінь визначеності наданих прав і «автономності» дій суб'єктів; взаємини суб'єктів правовідносин; наявність чи відсутність конкретного юридичного зв'язку між суб'єктами прав і обов'язків; шляхи і засоби забезпечення встановлених суб'єктивних прав і юридичних обов'язків – це:

а) складові елементи механізму правового регулювання;

б) способи правового регулювання;

в) засоби правового регулювання;

г) складові елементи суспільних відносин;

д) складові елементи методу правового регулювання.

15. Особливу роль у правовому регулюванні суспільних відносин відіграє:

а) правова культура;

б) правова свідомість;

в) правове виховання;

г) стан законності у суспільстві;

д) прийняття нормативно-правових актів.

ІХ. Словникова робота:

нормативне регулювання, соціальне регулювання, ознаки соціального регулювання, правове регулювання суспільних відносин, ознаки правового

регулювання суспільних відносин, мета правового регулювання суспільних відносин, предмет правового регулювання суспільних відносин, правовий вплив, сфера правового регулювання, межі правового регулювання, метод правового регулювання, імперативний метод правового регулювання, диспозитивний метод правового регулювання, допоміжні (субсидіарні) методи правового регулювання, заохочувальний метод правового регулювання, рекомендаційний метод правового регулювання, способи правового регулювання, тип правового регулювання суспільних відносин, режим правового регулювання суспільних відносин, нормативне правове регулювання, законодавче регулювання, підзаконне регулювання, піднормативне правове регулювання, правозастосовне регулювання, договірне регулювання, нормативне правове регулювання, індивідуальне (ненормативне) правове регулювання, централізоване правове регулювання, децентралізоване правове регулювання, субординаційне правове регулювання, автономне правове регулювання, координаційне правове регулювання, механізм правового регулювання, елементи механізму правового регулювання, стадії механізму правового регулювання, факультативна стадія механізму правового регулювання, ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин, дозволи, заборони, зобов'язання, заборони, заохочення, рекомендації, покарання, пільги, правові привілеї.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.

7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.

8. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

9. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.

Спеціалізована література:

1. Ryabova M. Legal relationship as a system. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 61-63.

2. Stauss B. and Weinlich B. Process - oriented measurement of service quality by applying the sequential incident technique», paper presented at the Fifth Workshop on Quality Management in Services. *Journal on public relations*. 1995. С. 115-134.

3. Андрушакевич Ю. В. Місце і роль конкретизації права у механізмі правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 88-94.

4. Боняк В. О. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «конституційно-правове регулювання». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 19-23.

5. Голуб В. О. До питання про адміністративно-правовий вплив. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 2. С. 49-53.

6. Гольцова О. Є. Соціальне регулювання та правове регулювання-співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 53-57.

7. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №5. С. 198-200.

8. Денисова А. Правовий вплив: природа та функціональне призначення. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 55. С. 3-10.

9. Дергунова О. І. Психологічні аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 12-14.

10. Загорулько Є. О. Сутність, ознаки та правове регулювання заходів адміністративного примусу у виконавчому провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 204-206.

11. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.

12. Куракін О. М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» й суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7-10.

13. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 32-34.

14. Левченков О. І. Вплив процесів глобалізації та євроінтеграції на ефективність регулювання суспільних відносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 83-91.

15. Мацелюха І. Правове регулювання внутрішньо церковних відносин у джерелах римського та візантійського права. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 22-28.
16. Мельничук Н. О. Договірне регулювання трудових відносин в нових економічних умовах: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2012. 339 с.
17. Мех Ю. В. Окремі аспекти співвідношення державного управління та публічної адміністрації в Україні: номінальні дефініції. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2 (2). С. 134-137.
18. Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 1. С. 72-75.
19. Могілевський Л. Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 145-151.
20. Мукомела І. Інформаційне суспільство та його ознаки: теоретично-правовий аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 130-138.
21. Мухін В. В. Правозастосовний акт як форма індивідуального правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 23. С. 14-16.
22. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
23. Отраднава О. О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 327 с.
24. Пайда Ю. Ю. Зарубіжний досвід правового регулювання реалізації прав людини та релігійної свободи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 34-39.
25. Перепелиця М. Особливості правового регулювання деяких фінансових повноважень органів місцевого самоврядування. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (68). С. 148-159.
26. Погрібний І. М., Матат Ю. І. Місце та роль юридичної техніки в механізмі правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 44. С. 6-12.
27. Предместніков О. Г. Адміністративно-правове регулювання організаційної структури Міністерства юстиції України. *Форум права*. 2016. № 5. С. 157-167.
28. Пунда О. О. Адміністративно-правове регулювання здійснення громадянами права на безпеку харчових продуктів та предметів побуту в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 100-103.
29. Раданович Н. М. Юридичні дозволи: деякі аспекти загальнотеоретичної характеристики у світлі загальнодозвільного правового регулювання в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 11-14.

30. Романяк М. М. До питання про вдосконалення правового регулювання процедури захисту прав громадян у позасудовому порядку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 1. С. 98-101.
31. Сельченкова С. В. Нормативне регулювання діловодства в органах виконавчої влади. *Архіви України*. 2011. № 6 (276). С. 50-59.
32. Сидоренко В. В. Основні підходи до розуміння сутності механізму правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 112-117.
33. Скакун О. Межі державно-правового регулювання економіки: міждисциплінарний підхід. *Право України*. 2014. № 5. С. 62-72.
34. Сташевський О. М., Юлдашев О. О. Нормативне регулювання підготовки та якість проектів регуляторних актів. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 37-45.
35. Стрілець О. М. Місце та роль правових звичаїв у сфері приватноправового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 51-57.
36. Сушицька Н. В. Правове регулювання: проблеми ефективності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 39-45.
37. Тагірова Г. В. Соціальне прогнозування як засіб регулювання суспільних відносин: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2010. 215 с.
38. Тамаря Я. В. Правове регулювання діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 173-176.
39. Тимчак В. В., Лошак О. С. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності України з урахуванням європейських стандартів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 273-276.
40. Титарчук В. В. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності державних підприємств. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 204-208.
41. Хомишин І. Ю. Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 53-55.
42. Чепелевська Л. А., Крапівіна А. А. Нормативне регулювання питання гендерної рівності в суспільстві та галузі охорони здоров'я України. *Актуальні проблеми клінічної та профілактичної медицини*. 2013. Т. 1, № 2. С. 16-19
43. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: моногр. Харків: Право, 2014. 153 с.
44. Чуприна Ю. Ю. Система методів правового регулювання в сучасній Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 23-28.
45. Щирба М. Ю. Міжнародно-правове регулювання принципу конфіденційності у сфері охорони здоров'я. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 15-18.

ТЕМА 21. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ

I. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- Поняття та ознаки правової системи (правової сім'ї). Типи (сім'ї) правових систем світу.
- Загальна характеристика англосаксонської правової сім'ї.
- Загальна характеристика романо-германської правової сім'ї.

II. Скласти схеми:

- Функції правової системи.
- Класифікація правових систем.
- Типи правових систем світу.
- Особливості порівняльного правознавства.
- Тенденції розвитку правової системи та взаємний вплив правових систем.
- Основні перспективи розвитку правової системи України.

III. Теми рефератів:

- «Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи».
- «Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї».
- «Сім'я релігійного і традиційного права».
- «Правова система України: історія, стан та перспективи».
- «Правова система України в генезисній структурі правових систем: поняття і основні ознаки».
- «Англосаксонська правова сім'я, її особливості».

IV. Теми есе:

- «Судовий прецедент у праві Європейського Союзу».
- «Проблема ідентичності національних правових систем в умовах глобалізації: теоретико-методологічний аспект».
- «Правова система України в сучасних умовах».
- «Взаємодія міжнародного, європейського та національного права».

V. Підготувати розгорнуту анотацію до самостійно підбраного переліку літератури із конкретної тематики:

- Юридична компаративістика як навчальна дисципліна.
- Судовий прецедент в системі джерел права.
- Правова доктрина в країнах романо-германської та англо-американської правових сімей: порівняльний аналіз.
- Соціальна сутність правових систем і забезпеченість ними прав людини – необхідні складові предмета юридичної компаративістики.
- Юридична компаративістика як сучасний етап розвитку порівняльного правознавства.

VI. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання:

Інтерактивне завдання № 1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення «Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання № 2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Проблеми впровадження судового прецеденту в Україні». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

VII. Виконати практичні завдання:

Практичне завдання № 1

Заповнити таблицю. Характеристика правових систем світу (країни, ознаки):

1.	Романо-германський тип (сім'я) правових систем		
2.	Англо-американський тип (сім'я) правових систем		
3.	Змішаний (конвергентний, або дуалістичний) тип (сім'я) правових систем		
4.	Релігійний тип (сім'я) правових систем		
5.	Традиційний тип (сім'я) правових систем		
6.	Соціалістичний тип (сім'я) правових систем		

VIII. Вирішити тестові завдання:

1. Комплекс взаємозалежних і погоджених правових засобів, які призначені для регулювання суспільних відносин, а також сукупність юридичних явищ і процесів, що виникають внаслідок такого регулювання – це:

- а) правова система;
- б) правова сім'я;
- в) сім'я загального права;
- г) національна правова система;
- д) система права.

2. *Правова система є різновидом:*

- а) соціальної системи;
- б) політичної системи;
- в) економічної системи;
- г) державної системи;
- д) соціально-економічної системи.

3. *Детермінованість правової системи полягає у тому, що вона:*

- а) тісно взаємодіє з економічною, політичною, ідеологічною, моральною та іншими соціальними підсистемами;
- б) має в межах країни цілісність, єдність, суверенність;
- в) зумовлена унікальними історичними і географічними факторами розвитку суспільства;
- г) має власну структурну упорядкованість;
- д) формується і функціонує в територіальних межах держави.

4. *Кінцевою метою правової системи є:*

- а) побудова демократичної держави;
- б) забезпечення розвитку державно-правових процесів;
- в) досягнення миру та соціального добробуту в суспільстві;
- г) досягнення суб'єктами права приватних і публічних цілей, установлення злагоди і підтримання правового порядку в суспільстві;
- д) створення механізмів реалізації права в державі.

5. *Поняття «система права» та «правова система» співвідносяться таким чином:*

- а) поняття «система права» та «правова система» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «система права» та «правова система» є тотожними;
- в) «система права» є різновидом «правової системи»;
- г) «правова система» є більш широким поняттям, ніж «система права»;
- д) «система права» є більш широким поняттям, ніж «правова система».

6. *Поєднання через правове регулювання найбільш важливих сторін інших соціальних систем (економічної, політичної тощо) з метою досягнення суспільно значущих цілей – це:*

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) статична функція правової системи.

7. *Функція правової системи, що відображається в упорядкуванні найважливіших суспільних відносин:*

- а) інтегральна;
- б) охоронна;
- в) регулятивна;
- г) виховна;
- д) статична.

8. *Встановлення між суб'єктами правової системи постійного обміну правовою інформацією – це:*

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) комунікативна функція правової системи.

9. *Підтримання існуючої соціальної системи і захист її від внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих чинників – це:*

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) статична функція правової системи.

10. *Метод вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення правових норм, інститутів, принципів їх розуміння, легітимного тлумачення тощо та практики їх застосування – це:*

- а) конституційне право;
- б) міжнародне право;
- в) порівняльне правознавство;
- г) загальне право;
- д) національна правова система.

11. *Наука, що досліджує особливості формування і функціонування правових систем різних держав, виявляє їх спільні та специфічні ознаки – це:*

- а) міжнародне право;
- б) державне право;
- в) конституційна право;
- г) порівняльне правознавство;
- д) правова системологія.

12. *Метою науки порівняльного правознавства є:*

- а) створення найсприятливіших умов для формування влади, що відповідає інтересам громадян, суспільства й держави;
- б) вивчення права інших держав у зв'язку з численними міжнародними зв'язками, юридичними угодами, а також уніфікацією права;

в) досягнення максимально можливого добробуту суспільства шляхом всебічного розвитку соціально-економічної системи країни та забезпечення соціальної і політичної стабільності;

г) визначення засобів і умов досягнення розвитку громадянського суспільства у різних державах;

д) формулювання порівняльно-співставлених висновків.

13. Комплекс конкретно історичних, реально існуючих взаємопов'язаних правових явищ і юридичних засобів певного суспільства – це:

а) сім'я правових систем;

б) правова система;

в) соціальна система;

г) політична система;

д) національна правова система.

14. Кожний тип правових систем складається з:

а) підгалузей;

б) правових сімей;

в) підтипів;

г) галузей;

д) інститутів.

15. Сукупність національних правових систем, заснована на спільності джерел, структури права та історичного шляху його формування – це:

а) мусульманська система;

б) національна правова система;

в) правова сім'я;

г) економічна система;

д) державна система.

ІХ. Словникова робота:

порівняльне правознавство, система права, система законодавства, принципи права, правова культура, юридичні установи, юридична техніка, юридичні терміни, інтегративна функція правової системи, регулятивна функція правової системи, комунікативна функція правової системи, охоронна функція правової системи, правова сім'я, романо-германська правова сім'я, англосаксонська правова сім'я, судовий прецедент, загальне право, право справедливості, соціалістична правова сім'я, сім'я релігійного і традиційного права, Коран, Суна, Іджма, іудаїзм, буддизм, сім'я цивільного права, правова система, змішані правові системи, європейське право, правовий звичай, правова доктрина, канонічне право, рецепція, формальні джерела права, іудейське право, мусульманське право, статутне право, делеговане законодавство, структура правової системи, інституціональна

складова структура правової системи, нормативна складова структура правової системи, ідеологічна складова структура правової системи, функціонально-соціальна складова структура правової системи, комунікативна складова структура правової системи.

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

2. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

Спеціалізована література:

1. Балко О. О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.

2. Барабаш О. Протестантизм у становленні західної традиції права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 53-61.

3. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.

4. Бицюра Л. В. Гармонізація законодавства у процесі конструювання національної правової системи: загальнотеоретичний вимір. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 3-8.

5. Бичковський Є. Л. Науково-практичний коментар в правовій системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.

6. Білорицький Г. О. Імплементация міжнародних стандартів прав людини в правовій системі держави Ізраїль: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

7. Бондар Н. А. Вплив римського права на становлення правової системи Польщі: історико-правові аспекти. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 3-8.

8. Братасюк В. М. Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 192 с.

9. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: моногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.

10. Вовк Д. Вплив християнства на право держав європейської цивілізації: концептуальні засади осмислення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 25-34.

11. Вовк Д. Правова традиція: розуміння у контексті співвідношення з правовою системою і правовою культурою. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 42-52.

12. Вовк Д. Правові системи християнських країн (особливості та проблема неоднорідності). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 249-258.

13. Вовк Т. В. Дія міжнародних договорів у країнах англосаксонської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.

14. Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 3-7.

15. Волошин Ю. О., Гоша І. О. Гармонізація правових систем в сучасній доктрині конституційного права в умовах європейської інтеграції: моногр. / за заг. ред. М. О. Баймуратова. Одеса: Фенікс, 2013. 291 с.

16. Гавронська Т. В. Правове забезпечення прав і свобод людини в правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

17. Гартман М. Т. Генезис єврейської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.

18. Городній М. М. Загальнотеоретична характеристика процесу акультурації у релігійному типі правових систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2016. 16 с.

19. Дамірлі М. Методологія порівняльного правознавства: основні елементи і проблеми. *Право України*. 2014. № 4. С. 184-196.

20. Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.

21. Дуднік Р. М. До проблеми виокремлення системоутворюючих чинників, що впливають на процес формування нових галузей українського права. *Право і суспільство*. 2015. № 4, Ч. 4. С. 8-12.

22. Жовтобрюх М. Ідеологія лібералізму як складова англо-саксонської правової культури. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 7-10.

23. Задорожна С. М. Загальні принципи сучасного міжнародного права: еволюція та сучасність: моногр. Чернівці: ЧНУ: Рута, 2019. 359 с.

24. Задорожний Ю. Правова доктрина в країнах романо-германської та англо-американської правових сімей: порівняльний аналіз. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 17-24.

25. Зайчук О., Оніщенко Н. Правові системи сучасності та тенденції їх розвитку. *Право України*. 2002. № 11. С. 23-27.

26. Карпічков В. О. Правова реальність: поняття та місце в системі категорій права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.

27. Ківалов С. Роль Верховних судів держав – учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних системних недоліків національних правових систем. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 63-72.

28. Кресін О. В. Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 584-587.

29. Кресін О. Становлення та розвиток порівняльно-правових досліджень. *Право України*. 2014. № 5. С. 236-249.

30. Кресін О. Сучасні проблеми порівняльного правознавства (нотатки з круглих столів у листопаді-грудні 2014 р.). *Право України*. 2015. № 4. С. 185-190.
31. Кривов'яз О. В. Забезпечення правопорядку в країнах англо-американської та романо-німецької правових сімей. *Митна справа*. 2013. № 4 (2). С. 49-54.
32. Лисенко О. М. Порівняльне правознавство як наука та його місце в системі юридичних наук: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 169 с.
33. Лук'янов Д. В. Релігійні правові системи: виклики сучасності. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 18-27.
34. Лук'янов Д. В. Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 41 с.
35. Лук'янов Д. Релігійні правові системи в сучасному світі: моногр. Харків: Право, 2016. 352 с.
36. Лук'янов Д. Сучасні погляди на проблему класифікації та типології правових систем. *Право України*. 2012. № 9. С. 376-382.
37. Малишев Б. Склад правової системи з точки зору дуалізму суцього та належного. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 111-114.
38. Марченко А. А. Судовий прецедент у правовій системі України (1991-2010 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
39. Матвєєва Ю. І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.
40. Мельничук О. С. Міська правова система в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2016. 36 с.
41. Мельничук О. С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засад: моногр. Одеса: Фенікс, 2015. 404 с.
42. Міхайліна Т. В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи: моногр. Вінниця: [б. в.], 2018. 312 с.
43. Мочульська М. Є. Правова доктрина в континентальній правовій системі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 20 с.
44. Мурашин О., Мірошніченко М. Правова система України в генезисній структурі правових систем: поняття і основні ознаки. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 6-11.
45. Нірода М. В. Конституційно-правовий статус органів прокуратури в країнах романо-германської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 19 с.
46. Огаренко Т. Структура та функції правової системи. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 12-16.
47. Оксамитний В. Міждержавні правові системи як реальність сучасного світу. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1-2. С. 286-299.
48. Оніщенко Н. Механізм розвитку національних правових систем як сукупність зовнішньоінтеграційних та внутрішньо національних складових. *Право України*. 2009. № 10. С. 83-88.

49. Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система: моногр. Харків: Право, 2017. 336 с.

50. Петров Р. А. Правова природа «Acquis» Європейського Союзу та його транспозиція у правовій системі третіх країн: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 38 с.

51. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. / [за ред., передм. Н. М. Пархоменко]. Львів: ПАІС, 2014. 307 с.

52. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. / Н. М. Оніщенко, О. Г. Варич, Т. І. Тарахонич, О. М. Мельник, О. В. Потехін; ред.: Ю. Л. Бошицький. Київ: Кондор, 2012. 616 с.

53. Рабінович П. Соціальна сутність правових систем і забезпеченість ними прав людини – складові предмета юридичної компаративістики. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 16-24.

54. Саміло Г. О. Змішані правові системи: проблеми класифікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33 (1). С. 46-49.

55. Сірий М. Значення та роль найвищого судового органу у правовій системі України. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 52-62.

56. Смітс Я. Європейське приватне право як змішана правова система. *Європейське право*. 2012. № 2-4. С. 215-225.

57. Удовика Л. Г. Теоретико-правові засади трансформацій правової системи України в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 42 с.

58. Хаустова М. Г. Ідеологічна складова правової системи в умовах її модернізації. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 58-64.

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Підготовка до семінарських занять допомагає глибше вивчити основні теми дисципліни «Теорія держави і права», оволодіти вмінням самостійно працювати з Конституцією України, законами, іншими нормативно-правовими актами та спеціалізованою літературою.

Самостійна робота здійснюється у таких формах:

- виконання домашніх завдань;
- складання схем, таблиць з тем курсу «Теорія держави і права»;
- підготовка наукових доповідей та рефератів з тем, зазначених в програмі курсу;
- складання процесуальних документів;
- робота як з нормативними актами внутрішнього законодавства, так і з міжнародними актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими міжнародними актами, а також тлумачення їх відповідно до конкретних обставин;
- доопрацювання матеріалів лекції шляхом пошуку додаткової спеціалізованої літератури та опрацювання нормативно-правових актів;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової спеціалізованої літератури;
- складання конспектів тем, що виносяться на самостійне вивчення.

Підготовка до семінарських занять передбачає вирішення ситуаційних задач з відповідної теми. Вирішення ситуаційних задач передбачає ретельне вивчення всіх питань семінарського заняття, ознайомлення з рекомендованою літературою, опрацювання та детальний аналіз нормативних джерел з відповідної теми.

Розглядаючи конкретне завдання, необхідно дослідити всі обставини казусу і чітко відповісти на поставлені після завдання питання. Відповіді мають носити розширений та обґрунтований характер, обов'язково із посиланням на норми того чи іншого нормативного акту, а також на монографічне або навчально-методичне джерело, яке використовувалося.

Складаючи схеми чи таблиці, необхідно ознайомитися зі всіма матеріалами відповідної теми, опрацювати нормативно-правові акти та іншу спеціалізовану літературу. Виклад матеріалу в схемах та таблицях повинен бути стислим, максимально інформативним. Текстову інформацію, що подано в схемах та таблицях, потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних чи стилістичних помилок. Схеми, таблиці мають бути подані на електронному носії та у роздрукованому вигляді. Усі схеми повинні бути підписані і обов'язково сформовані в окрему папку.

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Однією з форм організації навчального процесу в умовах кредитної трансферно-накопичувальної системи є індивідуальна робота Здобувачів.

Індивідуальна робота Здобувачів з дисципліни «Теорія держави і права» може включати:

- написання наукових статей та тез наукових доповідей;
- участь у студентських конференціях, конкурсах, олімпіадах, наукових засіданнях, науково-практичних семінарах, колоквиумах тощо;
- участь у роботі студентського наукового гуртка з конституційного права;
- анотацію прочитаної додаткової літератури з навчальної дисципліни, бібліографічний опис літератури;
- зібрання постатейного матеріалу та письмовий аналіз конституційного законодавства України;
- розробка мультимедійних презентацій у вигляді спеціально підготовленого слайд-шоу, де матеріал подається у вигляді схем, діаграм, статистичних даних тощо;
- написання наукових доповідей, рефератів та їх презентація на семінарських заняттях.

Вибір видів індивідуальної роботи здійснюється Здобувачем за власними інтересами та попереднім узгодженням з викладачем. Тематику та форму індивідуальної роботи Здобувач отримує на початку навчального року і здає роботу у визначені строки. Організацію, контроль та оцінювання якості виконання індивідуальної роботи Здобувачів здійснює науковий керівник. Індивідуальна робота подається на кафедру для перевірки до початку екзаменаційної сесії.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Принципи і види контролю знань здобувачів вищої освіти з дисципліни «Теорія держави і права»

Контроль знань є складовою багатогранного навчального процесу в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ і являє собою організацію зворотного зв'язку як засобу управління навчально-виховним процесом.

Показники контролю знань Здобувачів – основа для судження про результаті навчання та для вирішення таких питань, як ступінь опанування навчальної програми, переведення на наступний курс.

Результати контролю знань слугують основним показником, за яким оцінюється робота окремого Здобувача, академічної групи, курсу, факультету в цілому, а також робота викладача.

За умови вірної організації контроль знань слугує і навчальним, виховним, організаційним, розвиваючим, методичним та іншим цілям.

Контроль знань ґрунтується на таких основних **принципах**:

- перевірка й оцінка знань Здобувачів мають відображати рівень засвоєння знань та стимулювати Здобувачів до досягнення нових успіхів;
- перевірка й оцінювання знань мають проводитися систематично, планово, у нерозривному зв'язку з усім процесом навчання; послідовно з поступовим ускладненням завдань, змісту й методики;
- перевірка й оцінювання знань здійснюються з урахуванням індивідуальних особливостей і особистих успіхів кожного окремого Здобувача;
- диференціація оцінок має здійснюватися за заздалегідь визначеними об'єктивними критеріями;
- оцінка знань Здобувача повинна відповідати істинній якості та кількості засвоєних знань, умінь і навичок.

Контрольні заходи з дисципліни «**Теорія держави і права**» проводяться протягом семестру та охоплюють: *діагностичний, поточний контроль (складається з оцінювання аудиторної, індивідуальної та самостійної роботи) та підсумковий контроль (залік/екзамен)*. У разі настання обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) контрольні заходи можуть проводитися з використанням технологій дистанційного навчання.

Підсумковий контроль знань здобувачів вищої освіти

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому рівні або на окремих його завершених етапах. Присвоєння Здобувачу кредитів ЄКТС і присудження кваліфікацій здійснюється винятково за результатами підсумкового контролю.

Підсумковий контроль успішності проводиться у формі *екзамену, заліку чи диференційованого заліку* з конкретної навчальної дисципліни або окремої її завершеної частини в обсязі навчального матеріалу, визначеного РПНД цієї навчальної дисципліни, і у терміни, встановлені графіком освітнього процесу.

Метою підсумкового контролю знань є визначення дійсного рівня та змісту знань здобувачів вищої освіти з конкретної дисципліни за обсягом, якістю, глибиною та вмінням застосовувати одержані знання у практичній діяльності відповідно до моделі конкретного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Підсумковий контроль знань з цієї дисципліни проводиться у формі екзамену. Питання до екзамену є вузловими, узагальненими, комплексними, потребують творчого підходу під час побудови відповіді та вміння синтезувати отримані знання.

Питання до екзамену відбираються в межах програмних питань, що становлять зміст навчальної дисципліни. Програмні питання доводяться до Здобувачів на початку навчального семестру.

Передумовою для успішного складання екзамену з дисципліни є поточна робота протягом семестру.

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»

У Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ встановлюється єдина максимальна сума балів – **100 балів**. Тобто, це максимально можлива сума балів за всі види робіт з початкової дисципліни: семінарські, практичні та інші заняття; контрольні роботи; самостійне вивчення першоджерел, тем і розділів; робота за індивідуальним планом; колоквиуми, написання тез тощо.

Встановлюються: максимальні суми балів за виконання завдань у рамках аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи – **60 балів; 40 балів** – за виконання завдань, винесених на підсумковий контроль.

До форм поточного контролю належить оцінювання:

- рівня знань, навичок і вмінь, виявлених під час аудиторної роботи (семінарських та практичних занять);
- якості виконання індивідуальної та самостійної роботи.

Поточний контроль може проводитись усно, письмово або у формі комп'ютерного тестування, колоквиуму, оцінювання виступів на семінарських заняттях, ділових чи імітаційних ігор тощо, під час як навчальних занять, так і індивідуальної та самостійної роботи, зокрема з використанням системи управління дистанційним навчанням.

Аудиторна робота на семінарських і практичних заняттях оцінюється за критеріями оцінювання аудиторної роботи, що розробляються кафедрою загальноправових дисциплін та передбачені в робочій програмі з навчальної дисципліни «Теорія держави і права».

Самостійна та індивідуальна робота, що передбачена робочою програмою з навчальної дисципліни «Теорія держави і права», оцінюються викладачем за шкалою від 0 до 15 балів кожна. Виконання завдань, які виносяться на самостійну та індивідуальну роботу, може контролюватися викладачем під час консультацій або проведення аудиторної роботи.

Науково-педагогічні працівники кафедри загальноправових дисциплін мають право нараховувати заохочувальні бали за додаткову індивідуальну роботу, спрямовану на поглиблене вивчення навчальної дисципліни (підготовка конкурсної роботи; публікація статті; тез доповідей до участі у конференціях, круглих столах, наукових семінарах; участь в олімпіадах, вікторинах тощо; творчі та спортивні здобутки). При нарахуванні заохочувальних балів загальна сума балів за індивідуальну роботу не повинна перевищувати максимально допустиму (15 балів).

Переведення значення рейтингових оцінок з кредитного модуля в ECTS та традиційні оцінки

Встановлюється порядок перерахунку рейтингових показників 100-бальної університетської шкали оцінювання в традиційну бальну шкалу та європейську шкалу ECTS:

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу
A	відмінно	90–100
BC	добре	75–89
DE	задовільно	60–74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35–59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1–34

FX означає: «незадовільно» – необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання;

F означає: «незадовільно» – необхідна значна подальша робота.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ) З КУРСУ «ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»

Екзамен є остаточною формою контролю з навчальної дисципліни «Теорія держави і права», засобом виявлення і оцінки результатів навчального процесу.

Мета екзамену полягає у завершенні курсу вивчення «Теорія держави і права», оцінити рівень отриманих Здобувачами знань.

Критерії оцінювання:

«Відмінно» – якщо здобувач вищої освіти глибоко у повному обсязі засвоїв програмний матеріал; вичерпно та послідовно, грамотно й логічно його висловлює; вільно володіє понятійним апаратом з навчальної дисципліни; виявляє вміння самостійно узагальнювати та висловлювати матеріал, не допускаючи помилок.

«Добре» – якщо здобувач вищої освіти твердо знає програмний матеріал, грамотно і по суті висловлює його, не допускає важливих неточностей у відповіді на запитання; має незначні зауваження під час надання відповідей.

«Задовільно» – якщо здобувач вищої освіти засвоїв основний матеріал, але не знає окремих подробиць, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушує послідовність у викладенні програмного матеріалу та вагається при виконанні завдань, не вміє обґрунтовувати власні судження та наводи власні приклади.

«Незадовільно» – якщо здобувач вищої освіти не знає більшої частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки, з великими труднощами відповідає на питання, не володіє понятійним апаратом з курсу.

Тематичні напрями:

1. Поняття і система юридичної науки.
2. Функції юридичної науки, її завдання на сучасному етапі.
3. Предмет загальної теорії держави і права.
4. Методи (методологія) пізнання держави і права.
5. Місце теорії держави і права в системі суспільних та юридичних наук.
6. Влада та соціальні норми в первісному суспільстві.
7. Історичні умови зародження держави і права.
8. Ознаки держави, які відрізняють її від влади первісного суспільства.
9. Ознаки права, які відрізняють його від норм первісного суспільства.
10. Типові та унікальні форми виникнення держави.
11. Різноманітність поглядів на походження держави і права.
12. Поняття та ознаки держави.
13. Наукові погляди щодо сутності держави.
14. Особливості становлення державно-правової організації в Україні.
15. Поняття типу держави, фактори, які його визначають.
16. Поняття та структура форми держави.
17. Форма правління: поняття та різновиди.

18. Форма державного устрою: поняття та різновиди.
19. Політико-правовий режим і його різновиди.
20. Співвідношення типу і форми держави.
21. Поняття, зміст функцій держави, їх класифікація.
22. Правові форми здійснення функцій державою.
23. Роль органів внутрішніх справ у здійсненні функцій держави.
24. Поняття державного апарату та його ознаки.
25. Орган держави: поняття, ознаки, види.
26. Чинники, які впливають на зміну в функціях і апараті держави.
27. Система державних органів згідно з Конституцією України.
28. Громадянське суспільство і держава. Їх взаємодія та співвідношення.
29. Поняття та структура політичної системи.
30. Місце і роль держави в політичній системі суспільства.
31. Державна влада, її суверенні властивості. Правові форми обмеження державної влади.
32. Поняття, сутність і види держав соціально-демократичної орієнтації.
33. Правова держава в історії політико-правової думки.
34. Поняття правової держави і її основні ознаки.
35. Поняття і основні риси правового статусу особи в правовій державі.
36. Основні форми й інститути демократії в Україні.
37. Проблема формування правової держави в Україні.
38. Демократична держава як принцип державного ладу.
39. Правова держава як принцип державного ладу.
40. Наукові концепції праворозуміння.
41. Поняття і ознаки права.
42. Об'єктивне і суб'єктивне в праві.
43. Класифікація функцій права та їх загальна характеристика.
44. Принципи права: поняття та класифікація.
45. Право, економіка, політика. Співвідношення правової, економічної та політичної підсистем суспільства
46. Поняття, система та функції нормативного регулювання суспільних відносин, його види.
47. Поняття і види соціальних норм. Співвідношення правових і технічних норм.
48. Право і мораль. Співвідношення норм права і норм моралі.
49. Право та інші соціальні норми.
50. Правовий вплив та правове регулювання.
51. Поняття механізму правового регулювання, його стадії та елементи.
52. Вимоги до механізму правового регулювання в умовах демократичної правової держави.
53. Поняття та класифікація форм права.
54. Поняття та ознаки нормативно-правового акта, його види.
55. Поняття закону, його основні ознаки та види.

56. Конституція України, її основні риси і місце в правовій системі.
57. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття та ознаки.
58. Поняття і загальні ознаки норми права.
59. Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки: поняття, елементи, види.
60. Законодавча техніка. Юридична термінологія.
61. Структура норми права: поняття та загальна характеристика.
62. Класифікація норм права. Загальна характеристика їх основних видів.
63. Способи викладу правових норм у нормативно-правових актах.
64. Нетипові нормативно-правові приписи. Співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта.
65. Система права: поняття, ознаки, основні елементи.
66. Поняття предмету та методу правового регулювання.
67. Система права, система законодавства, система юридичних наук, їх співвідношення.
68. Система законодавства України: поняття, структура.
69. Система права та правові системи.
70. Поняття та ознаки правових відносин.
71. Критерії класифікації та види правових відносин.
72. Склад і зміст правових відносин.
73. Суб'єкти правових відносин, їх властивості.
74. Поняття і види об'єктів правових відносин.
75. Поняття юридичних фактів, їх класифікація.
76. Поняття правотворчості, її функції та принципи.
77. Види правотворчості.
78. Основні стадії правотворчого процесу.
79. Юридична сила нормативно-правових актів.
80. Порядок видання законів в Україні.
81. Межі чинності нормативно-правових актів.
82. Поняття і форми систематизації нормативно-правового матеріалу.
83. Законодавча техніка: поняття та види.
84. Поняття і форми безпосередньої реалізації права.
85. Поняття та основні риси застосування юридичних норм.
86. Основні стадії правозастосувального процесу. Вимоги правильного застосування норм права.
87. Акти застосування правових норм, загальна характеристика та їх види.
88. Особливості правозастосування при прогалинах в праві та колізіях правових норм.
89. Поняття тлумачення норм права, його основні види.
90. Основні способи тлумачення правових норм.
91. Види тлумачення норм права за суб'єктами.
92. Тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту.
93. Поняття та види інтерпретаційних актів.

94. Юридична природа керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду.
95. Поняття правомірної поведінки та її види.
96. Об'єктивна і суб'єктивна сторони правомірної поведінки.
97. Поняття і основні ознаки правопорушення, його різновиди.
98. Склад правопорушення, характеристика його основних елементів.
99. Поняття, підстави, цілі та види юридичної відповідальності.
100. Підстави звільнення від юридичної відповідальності.
101. Роль органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинами та іншими правопорушеннями.
102. Поняття юридичного процесу, його ознаки та види.
103. Стадії юридичного процесу.
104. Процесуальні документи: загальні положення та їх види.
105. Природа і система процесуального права.
106. Поняття, структура та види правосвідомості.
107. Правова культура: поняття, структура, сфери та форми дії.
108. Правовий нігілізм: витоки, форми прояву, перспективи і шляхи його подолання в Україні.
109. Правове виховання: поняття, структура, види.
110. Значення правової культури в формуванні правової держави та сучасного юриста.
111. Поняття законності як багатоаспектного політико-правового явища.
112. Поняття правопорядку, його співвідношення з суспільним порядком і законністю.
113. Гарантії та методи забезпечення законності та правопорядку. Види юридичних гарантій законності.
114. Поняття та види дисципліни.
115. Система забезпечення законності в діяльності органів внутрішніх справ.
116. Правова система суспільства: поняття і структура.
117. Загальна характеристика романо-германської правової сім'ї.
118. Загальна характеристика англосаксонської правової сім'ї.
119. Загальна характеристика правової сім'ї релігійно-моральної орієнтації.
120. Загальна характеристика сім'ї традиційного права.

Для нотаток

Навчальне видання

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*Методичні рекомендації
для самостійної та індивідуальної роботи
(для здобувачів вищої освіти I курсу денної форми навчання
Навчально-наукового права та інноваційної освіти)*

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *Є. В. Коваленко-Марченкова,
А. В. Самотуга*

Формат 60x84/16. Друк – цифровий.

Гарнітура – Times New Roman. Ум.-друк. арк. 15,16. Обл.-вид. арк. 16,25.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до державного реєстру КВ № 6054 від 28.02.2018 р.